

171659 Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

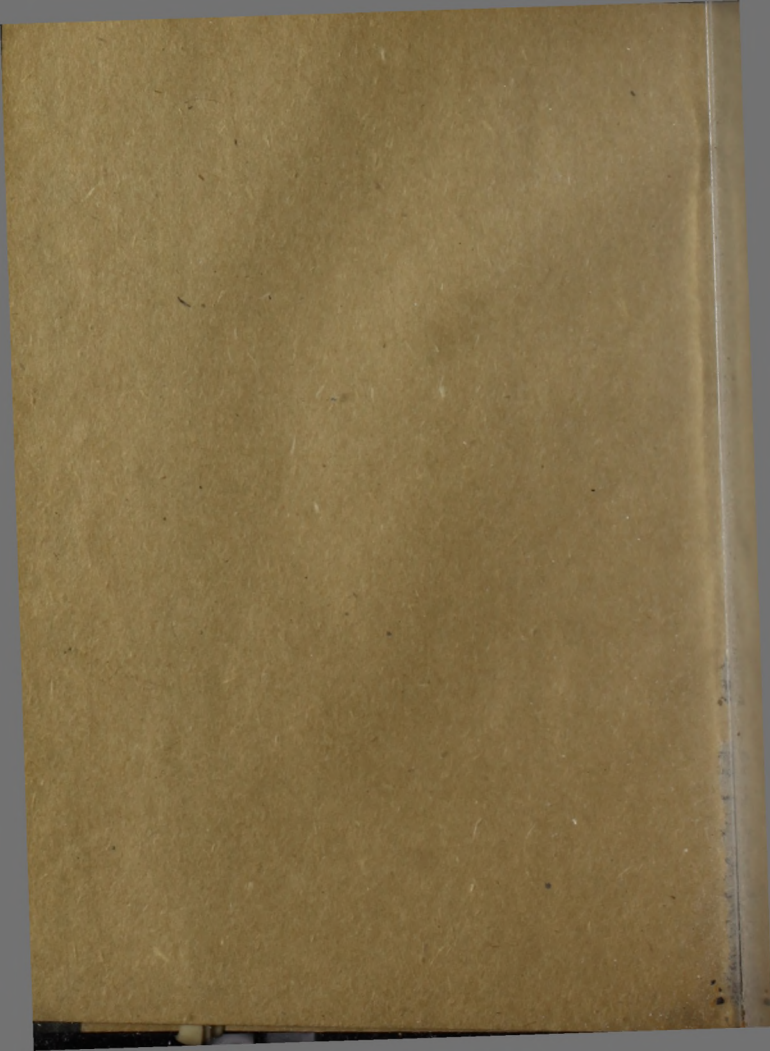
27.

MADÁCH IMRE
LEVELEZÉSÉBŐL

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. **Bessenyei György: A törvénynek útja.** Tudós társaság. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium* 1929/30. évi VIII. osztálya.
2. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reál-gimnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
3. **Benyák Bernát: Joas.** (Piarista iskolai dráma, 1770.) Eredeti kéziratból sajtó alá rendezte s bevezetéssel ellátta dr. *Perényi József* tanár. Kiadta a *budapesti kegyestanítórendi kath. gimnázium*.
4. **Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék.** Bécs, 1790. VII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Várady Zoltán* tanár. Kiadta a *budapesti Verböczy István-reálgimnázium*.
5. **Károlyi Gáspár: Két könyv...** Debrecen, 1563. VIII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte *Jablonowsky Piroska* tanár. Kiadta a *budapesti Ev. Leánykollégium*.
6. **Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből.** Fordította s tanítványaival sajtó alá rendezte *Brisits Frigyes* tanár. Kiadta a *budapesti ciszterci-rendi Szent Imre-gimnázium*.
7. **Péterfy Jenő zenekritikái.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
8. **Édes Gergely: Eredeti oktató mesék.** Dr. *Zsigmond Ferenc* tanár vezetésével sajtó alá rendezte és kiadta a *debreceni ref. kollégium gimnáziumának* 1931/32. évi VIII. A. osztálya.
9. **Dugonics András Magyar példabeszédek és jeles közmondások** c. gyűjteményéből. Sajtó alá rendezte és kiadta *Szabó Béla* polgári iskolai igazgató.
10. **Kazinczy világa.** Szerkesztette *Vajthó László*. A *Kazinczy-centenáriumra* kiadta a *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda*.
11. **Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál himnusza.** Sajtó alá rendezte dr. *Tordai Ányos* igaz-

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

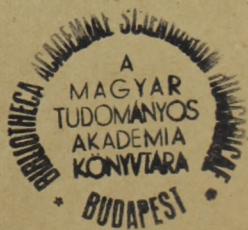
— XXVII. SZÁM. —

MADÁCH IMRE
LEVELEZÉSÉBŐL

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

171659 ---

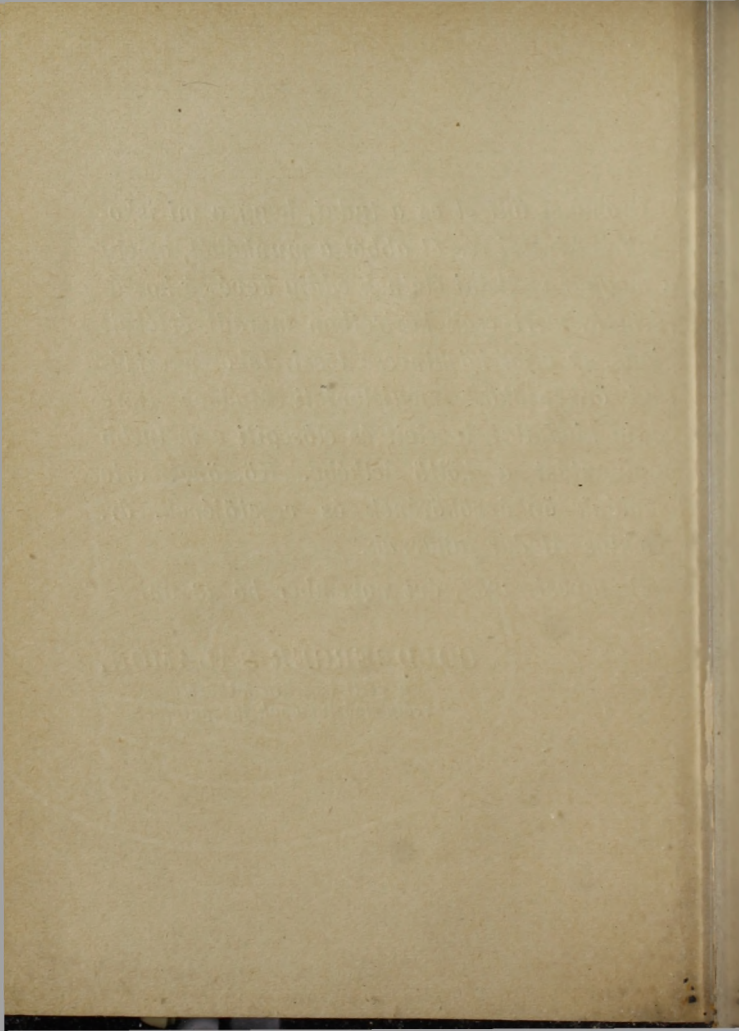
Magyar Tudományos Akadémia
Könyvt. 11.005/18601954... sz.

Örömmel tölt el az a tudat, hogy a mi iskolánk is kiveszi részét abból a munkából, amely a magyar szellemi életnek eddig kevésbé hozzáférhető, mert csak kéziratban maradt értékeit kiadásuk által közkinccsá teszi. Iskolánk ifjúsági önképzőköre megjelenteti Madách Imre eddig kiadatlan leveleit és elősegíti a mélyebb bepillantást a költő lelkébe. Köszönet érte iskolánk önképzőkörének és vezetőjének, dr. Komlós Aladár tanárnak.

Budapest, 1933. évi november hó 13.-án.

GOLDBERGER SALAMON,

a pesti izraelita hitközség
reálgymnáziumának igazgatója.

I. *Madách* Imre levelezéséből eddig csak a következő anyag került napvilágra:

M. I. 15 levele Szontágh Pálhoz (*Gyulai*: M. I. összes művei),

M. I. 2 levele Erdélyi Jánoshoz (az egyik: *Erdélyi* János: Pályák és Pálmák, Függelék, a másik: 8 *Órai Ujság*, 1924. III. 9.),

M. I. 2 levele Pajor Istvánhoz (*Irod.-tört.-i Közlemények*, 1891. 481. l.),

M. I. 37 levele édesanyjához (*Palágyi* Menyhért, M. I. élete és költészete),

M. I. 3 levele Szontágh Pálhoz (*Harsányi* Zsolt: *Ember küzdj*, I. 167., 185., 201. l.),

M. I. 1 levele anyjához (*Harsányi*, III. 177. l.),

M. I. 1 levele M. Marihoz (*Harsányi*, I. 80.),

Fráter Erzsébet 21 levele Madách Imréhez (*Palágyi*),

mások 21 levele Madách Imréhez (*Palágyi*),

Arany János és Szász Károly 1—1 levele Madách Imréhez (*Voinovich* Géza: M. I. élete és művei).

A többi levél eddig kiadatlanul hevert különböző könyvtárakban. E kötet, mely a pesti izr. hitk. reálgimn.-ának önképzőköre szorgalmából jelenik meg, a Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött Madách-levelezés 131 darabjából közli azokat, amelyek eddig nem láttak nyomdafestéket, összesen 59 darabot. A másutt őrzött levelek — egy részük jegyzékét l.

Morvay Győző, Adalékok M. I. életéhez (buda-pesti VI. ker.-i állami főreáliskola Értesítője, 1898.) —, valamint Madách néhány irodalmi műve még kiadásra várnak.

II. A szövegek, amelyeket e lapokon kap az olvasó, nem levél-álarcos irodalmi művek, hanem valóságos levelek. A Madách-kutatót bizonyára érdekelni fogják. A költő élményeit még nyersen látjuk bennök, művészi, azaz személyfölöttivé való átdolgozásuk előtt.

A kiadásban követett eljárásunkat is az a körülmény szabta meg, hogy a levelek főképp tudományos érdeklődésre tartanak számot. Híven követtük a levélírók helyesírási sajátosságait, sőt következetlenségeit és nyilvánvaló tollbotlásait is. A másoló nem jogosult eldönteni, hogy szövegében mely elemek közömbösek, s így nem ejthet el semmit azokból.

III. Köszönet a Nemzeti Múzeumnak, hogy a levelek lemásolását előzékenységével lehetővé tette. Köszönet a tanulóknak és a felnőtteknek, akik munkájukkal vagy más módon e kötet megjelentetését támogatták. Reméljük, hogy rövidesen akad iskola, mely kezdesünket folytatja s a kiadatlan Madách-hagyaték még hátralevő részét is közzéteszi.

Komlós Aladár.

I. MADÁCH IMRE LEVELEI.

Madách Imre levele hugához.

a Madame, Madame Marie de Huszár née
de Madách.

par Waizen.

Keszegh 1838 11 Dec.

Kedves Marim!

Sajnálva olvastam leveledet, mely tudósított szegény Pepinek betegségéről. 'S tsak azon egy remény vigasztál, hogy még Decemberbe (igérete szerént,) itten ölelhetem. Karátsonyi Christust, még nem árúlnak a chokoladet Károly el küldötte, 's tsak azt aprehendálom (mint Fábikné ifiu asszony) hogy, kommissióidat nem rám bíztad. (Hogy egy complimentet vulgo hazugságot sajtoljak ki tollambúl, nagy röviden mondanom kel) hogy igen kelemes, gyönyör teli foglalatosság, oly báj lepte kegyes néembernek comissióit végezni mint te vagy — (bravo ez jó sült el, talán először életembe, szinte meg izzadtam bele,) mert levél irás és chokolade ellen különös antipatiám vagyok — ha bár azt igen tántoritja azon öröm, s gyönyör néked v. hozzád szólhatni bár ily (nem mondom rövid, de) tsúf irású sorokba is — (már enyi *cupliment* nagyon is sok, tsak ne légy túlké kevély, hisz, maga az érdem el ismerés szól belőlem, 's im ismét egy, igen jó folynak ezek a tollból, ha valakinek irunk, kit szeretünk,) de így soha sem végezném el —

azért Isten véled, Pepit, Pepit, tsokolva ezer-
szer, maradok itt pesten — elég baj hogy hoz-
zád nem mehetek,

bátyád — v. ötséd amint tetszik

Imre

verte subito

porzom min *(a levélpapiros itt elégett)* zért
tűznél kel szárítani iratom, De nem gyertya
füsttől ily fekete, De szívem tüze füsttől,
n. b. ha lör van szívem, mert biz én ezen soha
sem okoskodtam, 2or ha az tsak ugyan ég —
3or Ha füstöl is. —

Pestnek bizonyos jövendelések szerint hol-
nap el kel sülledni, az útsza szögleteken tzedu-
lák vulgo hirdetések voltak ki ragasztva, hogy
e hirt terjeszteni nem szabad, 's töb' tzinkosok
be is fogattak érte ha igaz hát majd el beszé-
lem hogy hogy vólt ha nem igaz, annál job' —
azonban én az újságot szeretem, errül is lesz
legalab' mit beszélni, nem kel arrúl philoso-
phálni, valyon hány bibliotéke vólt az özön víz
előtt, v. hány baj van az Öreg úr parókájában

Madách Imre levele Fekete Lászlóhoz.

Tekintetes

Fekete László h. ügyvéd
Úrnak tisztelettel

Pest

Két sas utca Kappel ház.

A. Sztregován 1855 Aug 29én

Kedves Laczi barátom!

Hallottam hogy kedves nőddel fürdőben jár-
ván csak a' napokban mentél vissza, s így
hosszabb távolléted után engedj meg ha én is
több tárgyban alkalmatlankodom.

Távolléted alatt küldtem egy csomót azon
kéréssel, szolgáltasd át Toldy Ferencz tud.
társ. titkár kezébe Aug. 20ikig abban vólt egy
színmű (Mária királynő) a' tomori féle pályá-
zatra. — A tegnapi lapokban olvastam a' be-
adott művek sorát s láttam hogy ez be nem
adatott, mert bár van köztök egy "Maria ki-
rálynő,, de más jeligével. — Miután pedig ez
ki tudja millyen férczelés, 's ha később bár
mikor a' most el késett színmű beadatnék, név-
rokonságánál fogva azon gyanút költené hogy
ez a' már pályázott s megbukott darab, úgy
hogy talán még el sem is olvasnák; azért most
még a' pályázat eredménye az az Oct. leje
előtt kell ezt is érvényesíteni, s becséről tisz-
tába jönni, mire nézve más módot nem tudok,
mint hogy téged barátilag felkérjelek add be
minél előbb előadás végett a' színházi színmű-
bíráló választmányának, tudd meg mikor tud-
juk meg el vagy elnem fogadását 's akkor érte-
sülj az eredményről. Kedves Laczim remény-
lem nem veszed rossz néven, hogy e' baráti
kéréssel terhellek. —

Majthényi Pálné ellen annak ideében Te is,
s az egész család meg tette az óvást, ezt azon-

ban egy év alatt érvényesíteni kell, különben haszontalan, mint Gosztonyiné példája mutatja, ki ellen ez el mulasztatván, most a' gosztonyi javakat árulja. — Majthényi Náczi az egész óvást vissza húzta, így kérlek ügyelj, hogy a' mi részünkről ezen szükséges lépés el ne maradjon. —

Majthényi Antalnak a' kamatokat 600 p. frtot fizetni kell ebből Huszár Sándornak kell fizetni competentiáját a' többit a' Huszár Sándor álltal fizetni kellett vitalitiumból és Páhi árendából, még pedig mielőbb GyuracsKay ügyvédnél. Ha Huszár Sándor a vitalitiumot nem akarná fizetni nyugtatódra, irj ide rögtön hogy meg küldhessük neked a' mama nyugtatóját. Ha a páhi haszonbérből s ebből nem telne ki a ránk eső rész, úgy néhány hétre míg ezek be jönnének talán Frommer is adna valamit kölcsön, hogy ki lehetne fizetni, nehogy olly kellemetlenségekbe jöjünk mint tavaly. Kérlek kedves Laczim e tárgyban intézkedjél mielőbb.

Mint mondtad már régen igazolva van a' pesti urbéri veszteség, ha lehetséges sürgesd kifizetését a' kamat hátráléknak s tőkéknek, mikor reménylhetjük. —

Végre írtad fürdőbe meneteled előtt, hogy az álltalam szándéklott kölcsönt megkapjuk de tétessenk öszveirást. Kérlek ird meg, de mielőbb, mint már egyszer kértelek, de talán már hon nem talált levelem megkapom-e csakugyan s ird meg pontosan minő okiratokat s

hogy készítessem el. — Kérlek még egyszer mind e' tárgyakra 's mielőbbi válaszdokra addig is becses barátságodba ajánlott kedves nőd' kézsókolása mellett vagyok

igaz barátod

Madách Imre

A. Sztregován 1856 Feb. 10én

Kedves Laczi barátom!

Urbéri kártalanítási, irtványok iránti idézési 's más hasonló ügyekben elfoglalva alig voltam itthon, s így innen magyarázd hosszú halgatásomat. —

A nevelő iránt talán már tudod Veres Pali által, hogy találtam itt egy nagyon alkalmas, tudományos egyént, s így arra már szükségem nincs. Huszár Sándor hogy nem fizetett nagyon meg lep s miután azon pénzzel Majthényi Antalnak már Augusztusban fizetni kellett kamatait kell kielégíteni, minden órán félek új kellemetlenségtől mint tavaly szinte végette történt. —

Kérlek mond ezt meg Huszár Sándornak és szólítsd fel a' többit meg fizetni, én már az adósság bejelentését meg tettem itten, s a' kamatokra azt mondtam hogy augusztusig ki vannak fizetve. Kérlek mielőbb tégy ezen ügyben, nem mondhatom mint bosszont, — mihelyt meg kapod, tedd le Majthényi Antal báró részére. —

Elmenetelemkor adtam kezedbe egy czédulát strikelő pamukról és kértelek végy mert már rá nem érek 's küld el Postán. Kérlek vedd meg neve *Halb Schottisch* pamuk No 26. — Varró czérnát pedig mindenféle vastagságban 2 p. fért kérlek küld el mielőbb, anyám nagyon várja. — A Takarékpénztár iránt ha folyamodásunkra kedvező válasz nem jött, s csakugyan kész pénzzel kell kifizetnünk, s így semmi bejelentés nem szükséges, akkor kérlek mint magad hoztad eszembe tégy lépéseket a 8000 p. frtból 4000et s így felét nem vehetném-e én fel magam nevére, s magam birtokára betáblázva. Ha igen, nagyon jó hasznát vehetném s ird meg a' szükséges lépéseket hogy meg tehessem s környülálásosan mi szükséges. Igen nagy szolgálatot tennél velem, mivel nagy hálára köteleznél. Végre az eredeti főosztály levél melly csak egy példányban van nekünk, egyben Huszárnak kiadva nálad van. Nagy szükségünk van rá, kérlek mindjárt küld el a' czérnákkal postán. —

Huszár Sándornak is irtam. Az a' Majthényi Antal féle ügy valóban becsületbe vágó kérlek tégy benne mi hatalmadban van.

Egyébben Kedves nőd Ő nagysága kezeit csókolva magamat becses barátságodba ajánlva vagyok tisztelettel

igaz barátod

Madách Imre.

Tekintetes

Fekete László hit. ügyvéd Úrnak
tisztelettel

recommandirt

Pesthen
Kétsas utcza Kappel ház
2ik emelet

A. Sztregován 1856 Feb 13án

Kedves Laczi barátom!

Mint előbi levelemben irtam csakugyan úgy történt, ide zárva láthatod Majthenyi Antallal mi kellemetlenségbe jöttünk Sándor végett megint. Kérlek légy olly szives barátsággal, és mindjárt közöld Sándorral ezen bajt, szólítsd fel tegye le a' többi pénzt, és *azonnal* küld el a' 600 p. frtot ide hozzám. Mond meg neki, hogy ez olyan ügy, mellyben való el járása, irántunk való indulatának leg jobb hév mérője. — Ha azonnal nem teszi le, akkor hivasd el Frommert, kérj tőle gyapjúm-árába beszámítandó 300 p. frtot kölcsön, és a' nálad letett 300 százzal küld el mindjárt nekem. Nagyon kérlek hogy el járj e dologba, s legalább 8 nap alatt itt legyen a' pénz, máskép nagy kellemetlenségünk lesz. — Előbbi levelem' egyéb pontjait is újra szivedre kötöm. Mellékelt irást vissza küld a' pénzzel s a' kért osztály levelet is. Még egyszer kérve nagyon, vagyok

igaz barátod Madách Imre

Madách Imre levele Jámbor Lászlóhoz.

Ujépulet 1853 Feb 24én

Tekintetes Ügyvéd Úr!

E sorok' vételével rögtön 40 p. fot hozzon számomra ide az inspectiót vivő kapitány úrhoz, pénzem el fogyott már, 's így mulasztásnak nincs helye. Két olcsó törökös pipát száraztól, dohányt szivart is hozzon. Suszteremnél 1 pár csizsmát rendeljen. Egészséges vagyok.
alázatos szolgája

Tekintetes Madách Imre
Jámbor László ügyvéd úrnak
tisztelettel.

Pesten

Két sas útca 18ik sz.
2ik emelet.

Madách Imre levelei Nagy Ivánhoz.

A. Sztregován 1861. Febr 15én

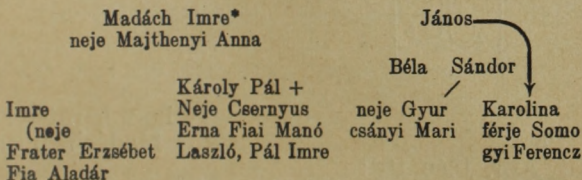
Kedves barátom!

Itt küldöm a' kir. tábla itélete alltal megerősített genealogiat, melly azonban amint látom csak a' fő ágat mellyből mi származunk foglalja magában el hagyásával minden egyéb ki

halt ágaknak, — s így alkalmasint amit te tudsz több, mint amire taníthatlak. —

Az utóso nemzedékek ilyen formán állnak

Madách Sándor

- * Leányai Mária Huszár Józsefné, később Balog Károly magyar ezredes neje Anna Huszár Sándor neje.

A Libercsey naplót és a levéltár lajstromát a' szekér posta viszi. Örülni fogok, ha benne valami használhatót találsz.

Addig is ölel

igaz barátod
Madách Imre

Kedves Barátom!

Itt küldöm a Libercsey naplót és a családi levél tár lajstromát. Mostanig úgy el voltam foglalva, hogy nem tehettem magamnak azon élvezetet Téged meg látogathatni. Ma Budán leszek, de ezentúl sokszor be szóllok könyvtáradba. Itt áll azon czimer mása is, melly a

Sztrégovai evang egyházban az oltár egyik oldalán látható s mit én Rimay czimernek tartok ölel viszontlátig

Pest

Apr. 13án 1861

Tekintetes

Nagy Iván Egyetemi könyvtárnok úrnak

tisztelettel

Helyben

igaz barátod
Madách Imre

Tekintetes Nagy Iván úrnak baráti tisztelettel

Helyben

ujvilág utca 19 sz.

Kedves barátom!

Szükségem volna két francia hazafi, katona statusférfi v. író nevére, kik Elsaszi v. Lotringi születésűek volnának. Én ugyan Kellermann és Neckert ilyeneknek hiszem, de nem lévén velem segéd könyvek, nem tudom. Kérek fogj számomra illyeket.

Pest Aug 2án

1861.

igaz barátod
Madách Imre

A. Sztregován 1861 Nov 2án

Tisztelt kedves Barátom!

Hogy leveledre illy későn válaszolok, ne gondold, hogy az nagy örömet nem okozott volna. —

Akár mi tapsainál a' publicumnak (ha még egyáltalán lesznek tapsok) sokkal jobban esik régi barátunk résztvevő megemlékezése. Különös története van ennek az ember tragoediájának. — Valóban igaz habent sua fata libelli. — Már több esztendeénél, hogy készen van. Említettem több ösmerőm előtt, hogy írtam egy költeményt mellyben Az isten, az ördög Ádám Luther Dantón, Aphrodite, boszorkányok s tudj isten mi minden játszik; hogy kezdődik a' teremtéssel, játszik az égben az egész földön az ürben — mosolygtak rá, de olvasni nem akarta senki. — Végre múlt tavasszal Szontagh Pál barátunknak fel olvasám s ő sürgetet adnám Aranynak bírálát végett. — Oda adtam, azonban mindjárt az első lapon, az isten így szól:

Be van fejezve a' nagy mű, igen,
S úgy összevág minden, hogy azt hiszem,
Evmillióig szépen el forog
Míg egy kerékfogát ujítani kell. —

illy frivol passus az egész műben nincs több, de ez ott vólt s ezen Arany esztetikai érzéke annyira megbotránkozott, hogy letette s hónapokig feléje sem nézett, míg Jámbor Pál kérésére és sürgetésére újra kézbefogta, s meg-

tetszett neki. — Míg mi Pesten együtt voltunk, azalatt vólt az iromány Aranynál, más példányom nincs, mellyet közölhettem vólna, annak pedig hollétét annál kevésbbé vólt kedvem elárulni, mert a' soká tartó letartóztatás a siker nem nagy reményével biztatott. Innen van az, hogy te arról mitsem tudtál. — Avval pedig dicsekedni, hogy ezt írom meg ezt irom s aztán soha sem születik meg semmi hiuságotmat sértené. — A nemzetiségi ügyben készítettem egy beszédet, de az események gátoltak azt az országgyűlésen el mondhatni. Közöltem azt Eotvössel s ő olly kitünőnek találta, hogy mint mondá e' tárgyban jobbat készíteni nem lehet. Pompéri a' napokban fogja kiadni lapjában 's gondolom külön röpírat képen is, ajánlom baráti figyelmedbe, ki olly élénk részvétet tanusítál irántam, millyet soha feledni nem leszek képes. Találsz majd benne tőled kért adatot is. — Most szándékoztam Pestre rándulni, de olly rekedtség fogott elő, hogy nem mehetek, a holnaputáni gyűlésre is csak azért megyek, hogy ne gondolják mintha tán félnék, s lássák, hogy nem tudok beszélni. — Ha én bejutok hozzátok biztos lehetsz, hogy felkereslek, de te akárhányszor jársz erre s nem örvendezteted barátidat látogatásoddal, e szemrehányást Szentiványi Bogomer is osztja velem, keserűen panaszkodott. — Kedves nőd kezeit csókolom s téged kérlek tarts meg továbbra is becses barátságodba, ki vagyok igaz barátod

Madách Imre

A. Sztregován 1861 Dec. 23-án

Kedves barátom!

Már a' csomag vaczkos voltából láthatod, hogy kéréssel terhellek. — Mindenek előtt ide zárva küldök egy Mózes (nem a' besztercei püspök czímű tragoediát, mellyel pályázni akarnék a' tud. akadémia által kítűzött díjra, s minek beadási határideje ha jól tudom Dec 31ik napja. Nagy bajaim voltak vele. Először is elkéstem írásával, úgy hogy alig bírtam bevégezni s így időm nem maradt, hogy néhány holnapig pihentessem, mikor azután magam is helyesebben megíthettem volna érdemes-e vele pályázni vagy nem. — De így alig végezve már le kelle iratnom nyakrafőre, még midőn az elfogúltság mámorea tartott, mit minden író úgy hiszem érez műve iránt rögtön a' bevégezés után, úgy mint a szerelmes ember az új hódítmány első öleléseinél. Ennek következtében valóban rettegek, nem-e küldök egy nem sikerült művet. Szívesen küldtem volna azt Arany Jánosnak, hogy ítélje meg ő, érdemes e vele pályázni vagy nem, s asszerint cselekedjék fele. Irántam tanusított különös baráti hajlamától ezt bizton mertem volna reményleni. — De erre sincs idő s azonfelül attól is tartottam, hogy a bíráló bizottmányba talán ő is bent lesz s így nem szabad nekie tudnia a műről. — Bajaimhoz végre még az is járult, hogy botránnyosan írták le, olly írással, melly az olvasástól elriaszt, s előre kedvezőtlen be-

nyomást tesz. Sajnálom hogy téged nem kértelek meg le íratni, de már ennek is vége. — Hozzád küldöm most e' művet azon kéréssel, hogy először is fűzesd egybe, mint a' szabályok megkívánják. Továbbá, hogy ha még van idő, olvasd át 's nem mint *szakértő*, mert e nemben nem dolgozol, s nem akarsz ollyannak feltűnni sem leveled szerint, de mint *művelt publicum* íteld meg egész nyíltsággal érdemes-e vele pályázni vagy nem 's asszerint cselekedjél. — Mózes megint olly nagyszerű tárgy, s olly nehézségekkel van össze kötve beléje drámai egységet hozni, mint maga nemében az Ember tragoediája vólt. Ennél is érzem, hogy egy félre lépés nevetségessé teheti, egy helyes felfogás nagygyá. Érzem, hogy e mű is másforma mint rendesen színműveink, de hogy jobb-e nálók vagy végtelenül rosszabb nem bírom még eldönteni. — A tárgy nehézségét az is mutatja, hogy lehetetlen miként már száz és száz költőnek meg nefordult vólna agyában kidolgozása, — és tudtomra még sem írta eddig meg senki. —

Ha tudós barátidból, kik közül multkori leveledben is olly tiszteletet érdemlő neveket említél, valamellyik még ráérne szintén elolvasni művemet, s akarná venni a' fáradságot, mindég feltéve, hogy a' pályázati kérdésben közbős, nagyon nagy megnyugvásomra szolgálna. Így aztán kettős ítéletetek szerint járnál el, mert lelkemre mondom, s ne vedd haszontalan szerénykedésnek, nem vagyok képes még

megítélni e mű becsét, 's valami absurdummal restelnék pályázni; legalább jó legyen, ha meg veri is a' jobb. — A jeligés levélkét szintén kérlek pecsételd be, beadás esetére — A forradalom előtti 3—4 év valamelyikében irtam én egy drámát „Férfi és Nő,, vagy ilyen forma czime vólt, és Herkules meg Deanira történetét tárgyalta. Még akkor fiatal ember voltam, az élet tapasztalás is hiányzott ahhoz, hogy teljes drámát írhattak, de úgy vélem legalább, hogy szép eszmék voltak benne bőven le rakva, legalább ha most is úgy meg leszek velük elégedve mint akkor. E művet szintén be adtam akkor pályázni, s szokás szerint nem tartám meg párját. Most hasonló tárgy terve foglalkoztat. Valjon le irathatnád-e azt nekem az Akadémia levéltárából, 's megkaphatnád-e azon véleményt vagy bírálatot is, mit a' pályázat bírái mondtak rá? — Ez használna az írónak legtöbbet 's ezen motivumokat soha sem látjuk napvilágra hozva. — Ha a' leírás eszközölhető, tégy benne kérlek lépéseket 's ird meg mit fogok fizetni, köszönettel meg küldöm a Mózes füzése árával együtt. — Becses felszólításod tudományos folyóiratod iránt nagyon megtisztelt. Vajh ha méltóan meg tudnék neki felelni. — Valjon használhatnád-e egy értekezést a' phrenológiáról? notandum én e' tudomány igazságáról meg vagyok győződve, s így ez értelembe lenne az értekezés is. Természetes hogy ha e' kérdésre azzal felelnél is, hogy használhatsz illy értekezést, még ez nem fog-

lalja magában, hogy ha majd látod a' borjut 's nem tetszik azért még is ki add. — De csak a' principiumról van szó. — Végre hogy már ha bele fogtam a' kérésekbe, egy lélekzetben a' szemtelenségig mennjek, kérlek ide zárt pénzen fizess elő:

	fr.
1ör Magyarország félév	9.
2 Gazdasági lapok félév	5.
3 Magyar tudományos értekező félév	4.
4 Bolond Miska félév	3.
5 Nővilág félév	3.

öszvesen 24 fr.

A 4 első számot T. Madách Imre urnak A. Sztregován u. p. Szakál. Az 5ik számot Méltóságos Madách-Majthényi Anna asszonynak A. Sztregován u. p. Szakál czimek alatt. Bocsáss meg hosszú levelemért és sok kérésemért. Szeresd

igaz barátodat

Madách Imrét.

A. Sztregován 1862. jan 14én

Kedves barátom!

Nagyon köszönöm előbbi levelemben foglalt kéréseimnek teljesítését. — Egy azonban feledékenységbe ment, legalább azt hiszem, mert említést nem tesz róla. Kértelek t. i. légy szives az Akadémia levéltárából a forradalmat meg előzőtt két év valamelyikében pályázott „Férfi és Nő“ című s Herakles történetét tár-

gyazó drámát számomra le iratni, miután nincs meg nálam, ha lehet a' birók véleményével együtt; sok eszmének most hasznát venném egy hason értelmű dolgozatnál. Árát mihelyt megírod köszönettel meg küldöm a' leírásnak. — Itt küldöm a' bekötésért a' 30 xrt köszönettel. — A' Phrenologicus cikket a' hó végéig nem ígérhetem bizton, mert bár sok előmunkám készen van, nagyon jól meg akarom csinálni, s e szak tudomra nem levén, még a' magyar irodalomban ismertetve, helyesen megismertetni. — Jövő hó folytán azonban bizton megkapod. — Most nagyon sietek. Öllelek 's kérlek, szeress tovább is igaz barátod
 Madách Imre.

A. Sztregován 1863. Feb 17én

Kedves tisztelt barátom!

Bocsáss meg, ha egy megbizás teljesítésére kérlek, melly tudományos foglalkozásaid körétől nagyon is távol, a prózai világba esik, de tudva, hogy nem csak tudós, de barátom is vagy, mint illyentől várom annak teljesítését. — Kérlek tudd meg, v. tudasd meg Zsiga testvéred által, ki tudom szivesen el fog járni dolgomban, a' magy. bizt. egyletnél pontosan, hogy én ki épen most 40 éves vagyok, ha egy jelenleg épen 24 éves egyént, úgy akarnék biztosítani, hogy az akármikor bekövetkezendő halálom után egy s mindenkorra 1000 frtot o. ér. kapna kifizetve, minden évben mig élek mit

kellene fizetnem az egyletnek; még pedig mit úgy, s volna e abban különtség, ha azon lehető esetben, ha a fiatalabb halna meg előttem minden addigi befizetés a társaság javára maradna, v. pedig ezen úgy is kis valószínűséggel biró clausula az évenkénti befizetés összegére semmi v. igen csekély befolyással birna. Második eset, melyre szint felvilágosítást kérek, egy most $1\frac{1}{2}$ éves gyermeknek ha a 20 ik évét el éri hogy akkor néhány száz forintot kapjon nekem mennyit kellene évben fizetnem az egyesület részére minden száz forinttól úgy, hogy közbe jöhető halálommal a fizetés megszűnnék. Mit olyan módon, hogy a gyermek közbe jött halálával a' befizetett összeg a társaság javára marad, mit úgy ha nem marad. — Mindezeket kérlek világos és pontos feleletekben légy szives nekem mielőbb megírni, — holmi könyvecskék és nyomtatványok küldése czéломra nem vezet, azokból sem kiigazodni nem tudok, sem velök vesződni nem szeretek, úgy szintén a dolog eszközlésénél szükségelt egész eljárást tőled kérem. — Rövid időn az Ország tárczájába szánt hozzád intézett nyilt levelet küldök, mellyet ha akarsz oda adsz Gregussnak ha nem akarsz nem. — Egyébben bocsánatot kérve az alkalmatlankodásért barátságodba ajánlott mielőbbi feleletedet elvárva vagyok tisztelettel igaz barátod

Madách Imre.

U. I. Ide zárt leveleket kérlek czimök szerint elküldeni, szállásuk számaít nem tudom.

A. Sztregován. 1863 sep 9-én

Kedves barátom!

Bocsáss meg, hogy egy kéréssel alkalmatlankodom. Emich Gusztáv az "Ember tragédiája" 2 ik kiadásáért szerződésileg 600 frtot kötelezett, melynek fele mult juniusban lett volna fizetendő. Azonban mindég készültem pestre 's így a' fizetést nem sürgettem. Most azonban nagy szükségem van a' pénzre, s így kérlek légy szives azt mindjárt át venni s mielőbb nekem elküldeni postán. A lefizetendő összeg volna 300 frt ebből leszámolandó Emich által számomra eszközölt előfizetések 1 ö félévi Országútkra, Bolondmiska és Gazdasági lapokra; továbbá 50 frt mit házi nevelőmnek valami egy hó előtt saját nyugtatóm mellett átadott. Végre 4 darab gyermekkönyv ára. — Nevezett nyugtámat vedd át és semisítsd meg, kézbesítsd jelen általános nyugtámat, s bocsáss meg újra kérlek alkalmatlankodásomért. Egyébben tarts meg baráti szives indulatodban, ki vagyok tisztelettel
igaz barátod
 Madách Imre.

A. Sztregován 1863 Nov 1én

Kedves Barátom!

Kérésem következtében Emich urat illetőleg, mai napig vártam szives ígéreted sikerét. Azonban most már oly sürgető kényszerűség parancsol hogy neked újlag alkalmatlankodjam, melyet továbbra nem halaszthatok. —

A pesti takarékpénztárnál egy váltóm Nov. 4én jár le 120 frtot kell aznap le fizetnem külömben megovatozják, mit sokkal nagyobb összeget sem vennék magamra. Nagyon kérek tehát Emichnek mond el e körülményt s ha ő lenne oka, hogy ily kellemetlenségbe jőjek, ezt nekie soha sem bírnám megbocsájtani s valóban nem illő cselekedete lenne. — Azért legalább ez összeget rögtön tegye le s te sziveskedjél azt Rákóczy Jánosnak (A takarékpénztár épületében legbiztosabban található) mindjárt kézbesíteni, ki ez ügyemet kezeli s a többit lehetőleg mielőbb nekem el küldeni, mert az itteni pénz szükségét lehetetlen leírni. Mire az ember biztosan számol, meg nem kapja. — Nagyon szivedre kötöm azt a takarékpénztári dolgot, mert ha szégyenben maradnék nem mondhatom mi nagyon restelném. Barátságodra bizton számítva s azt továbbra is kikérve vagyok tisztelettel igaz barátod
Madách Imre

A. Sztregován 1864 Feb 14én

Kedves Barátom!

Hogy szives baráti eljárásodat levélben meg nem köszöntem valóban hiba volt, de korán se hálátlanságnak v. megalégedetlenségnek tulajdonítsd, csak azon átkozott irás beli lustaságnak, melyből mindég ki akarok erős feltétellel szabadúlni s újra bele esem, s mely nekem már annyi bajt okozott. — Itt küldöm Emich szerződését, az ő multkori számláját s

a' szerződésen nyugtámat az egész vételárról. Miután azonban a netalán kiadandó 3ik kiadásról is szó van benne, kérlek a szerződést hagyd nála s a nála levőt vedd magadhoz, míg alkalmilag nekem át adod személyesen. Ezen kívül váltómat 240 frtéért váltsa ki, te semmisítsd meg; a "*Bolond Miska*," f. e'lső félévére vonja le az előfizetést, s küldesse el az eddigi számokat, úgy a' múlt évből elmaradt s ide soha sem érkezett következő számokat, melyeket ezennel reclamálok, amennyiben le nem foglaltattak a hatóság által: 2, 3, 24, 25, 45, ezeket természetesen ingyen. — A felmaradt pénzt légy szives nekem postán elküldeni. — Ami most készülő nagyobb munkámat illeti, miről a' lapok szóltak, azt, ha a Kisfaludy társaság érdemesnek nézi rá s akarja kiadványai közé felvenni, háládatosságból annak adom. De apróbb költeményeim gyűjtésével s javításával, rendezésével most foglalkozom, mik Petöfy kiadásának formájában körülbelől teendnek annyit mint annak két kötete. Igaz, hogy ezt most hanyagúl viszem, mert nem tudom jó időjárás volna-e kiadásukra, hogy egy kicsit más ízűek legalább — érdemük felől magam bírása nem tudok lenni — mint a szokott versek, arról a Részvét könyvében s a' Koszorúban kijött néhány darab tájékoztatja Emich urat; ha akarja, a Koszorúban s Fővárosi lapokban többet is megjelentetek, — s ha hajlandó a' kiadásra, s elfogadható feltételeket közöl áll-

talad velem Petöfy forma kiadásban ivszámra, meghatározott példány mennyiség mellett, — sietni fogok e simítási munkával, s kívánatára kezébe adom a kiadást. Már csak ha lehet mellette akarnék maradni jövőre is, s bár ha én fentebb írt művel ezúttal kivételt teszek is, annak is ha isten segít 2ik kiadása mint első művemé Emich úré lesz, mínek a' Kisfaludy társaság zárt köre, mit pártolói száma von, igen kevés hátrányt okoznak. — Végre még ide zárt levélre nézve kérném Emich urat, ha tudja hova, expediálja czíme szerint, mert nekem az az Úr, kinek e levél szöll Pozsonyból a' zöldfától írt, hol természetesen már régen nincs, s nem tudom hova írjak neki. Ha Emich úr tudja módját nagyon lekötelez, ha jövő alkalmakra álltalad czímét velem tudatja.* E hosszú és száz terhet csak könyvedén rádhárító levél csak annak bizonyosága, mi nagyon ki elégitett előbbi eljárásod, de egyszersmint tanúbizonysága mi merős hitem van barátságodban, hogy meg nem neheztelsz. — Egyébben kérlek, tarts meg továbbra is becses barátságodban, ki vagyok igaz tisztelettel

hű barátod

Madách Imre

* Miután azon Úr kinek levelem szöll író, talán valami Párizsi könyvtáros utján lenne legrosszabb esetben fellelhető. —

A váltó kiváltásával ne hagyj várni lejártig, váltsa ki mindjárt.

Madách Imre levele Pompéry Jánoshoz.

A. Sztregován 1861 Nov 2án

Tisztelt kedves Barátom!

Most tudtam meg Bérczy barátunktól, hogy Eötvös báró a' nemzetiségi kérdés ügyében készített dolgozatomat neked adta át. — Ezen igen örülök, ha nekem visszaadta volna is, ez volt vele szándokom. Csak arra kérlek add ki mielőbb mert nem tudjuk "sem a' napot, sem az órát,, mikor azt mondják ezt nem szabad többé. — Azonban miután nevezett dolgozatom a' leg Competensebb bírálótól, kinek egy helyeslő észrevétele is már méltó büszkeséget költhetne bennem, B. Eötvöstől a' legnagyobbban helyeseltetett s dicsértetett, szeretném azt mint külön röpiratot is kiadva látni. Ajánlatod mellyet Bérczy álltal tettél, hogy 300 külön nyomatot küldesz nekem, nem szükséges. Küldj nekem csak 10 illy külön kiadványt, de nyomass vagy 500 példányt 's hozd kereskedésbe mint kiadó. Én magam részére mást nem kívánok, minthogy csinosabb kiállításban s jobb papíron eszközöld, mint az országgyűlési beszédeket. — Ha munkámnak valamelyik német lapba átvételét eszközölheted vagy német kiadását kiviheted, barátságod új bizonyosságául veendem. Igaz, a 10 példányon kívül tisztelet díjúl már régen ígért, de mindeddig hiába várt photographiádat 's sajátkezű leveledet kívánom mielőbb. Akkor becses lapodba rögtön kül-

dök ismét egy czikket, melly már készen van, s tőlem telhetőleg a' legjobban igyekeztem azt elkészíteni. De ha te nem sietsz alkalmasint hasznát nem fogod többé vehetni. — Egyébben köszönve nem rég tanusított barátságodat is, a' nevelő iránti felszólítás közlésével, becses barátságodba ajánlott vagyok tisztelettel igaz barátod
Madách Imre

U. I. Nevemet kiteheted.

Madách Imre levele M. Rigondandhoz.

A. Sztregova 1864 17 Feb.

Monsieur!

Si le librain m. Emich n' avait pas tardé de m' envoyer votre lettre — il y a déjà longtemps que j' aurais pu vous remercier de l' intention, par la quelle vous allez m' honorer en vous chargeant de la traduction de "La tragédie de l' homme,,. — Si vous souhaitez a cet égard quelques renseignements — vous n' aurez qu' a vous adresser directement a moi. Vous me mettez par la dans l' agreable situation de pouvoir tout a l' heur satisfaire a votre demande. — C' est l' adresse: Emeric de Madách a A. Sztregova la derniere poste: Szakal. — Du reste je me signe avec respect

Votre

heumble serviteur
(A név hiányzik.)

Jegyzet a levél 3-ik oldalán:
 a nevet özvegy Madách Károlyné
 kérésére kivágtam és neki valaki
 számára elküldtem 1873
 fordits

Jegyzet a levél 4-ik oldalán:

Ezt a levelet Madách Imre oly kéressel
 küldte hozzám, hogy azt „*A Monsieur Ludvic
 Rigondand*“ ekkor Pesten tartózkodó francia
 hírlapírónak adjam át vagy küldjem. Azonban
 a nevezett már ekkor Pestről elment, és czim-
 zetét senki se tudta megmondani. Ez esetre
 pedig Madách Imre a levelet nálam hagyandó-
 nak kívánta Nagy Iván

Madách Imre levele Szász Károlyhoz.

A. Sztregován 1863. Febr 1én

Tisztelt kedves Barátom!

Megbecsülhetetlen és soha eléggé meg nem
 hálálható szivességedet, mellyel kéresemre ész-
 revételeid közölni kész voltál művemre, hogy
 eddig meg nem köszöntem, oka az, hogy azt
 a' második kiadásu könyv átküldésével egy-
 szerre akartam tenni, mellyből lásd, hogy igéid
 testté lettenek. Azonban a kiadás olly sokára
 halad, hogy már kénytelen vagyok ezt meg-
 előzve e' néhány sorral legalább egy forró
 kézszorítást küldeni addig is, míg azon alka-

lommal egy néhány észrevételed nem használását motiválandom, 's a' figyelőben megjelent igen becses bár rám nézve minden esetre túlkedvező bírálatod néhány helyére is visszatérendek. — Látod a' nagylelkűség szemtelenséget szül, — szemtelenség tőlem talán, hogy egy most sajtó alá csiszolni kezdett művemet is annak idején nyakadra szándékozom küldeni baráti ítéletedet s tanácsodat kikérendő. De tulajdonítsd magadnak. A' nagylelkűhöz mennek adományért nem a' fukarhoz. Kérek tartsd meg hajlamodban, kinek tiszteletében régen vagy

tisztelő szerető barátod

Madách Imre.

Madách Imre levelei Szontágh Pálhoz.

A. Sztregován

1843 Jul : 7

Kedves Palim! Látod nem hiában mondám én mindég ha valamit előre meghatároztatni, kitervezni akarál: bizzuk a percz ihletésére, ne törődjünk előre semmin. — Csak ugyan mit is nyerünk általa, a *fatum* olly feltarthatatlanul rohan, mint külömben, olly gátolhatatlanul dül a már meg érlelt tervbe, mint el sodor — 's tán néha szerencsénk felé — tervtelenül. — Mi máskép akartuk, máskép akarta a sors is hol e kettő öszve ütközik ott a gyengébb rész mink vagyunk, 's a sors téged

délnek engem éjszakkak sodort. De ez se baj
 "majd másképp lessz ez után,, —

A' propos-dat nagy csodálkozva olvasám,
 kár hogy Pista épen olly nem apropos talál,
 de nem csodálom hisz eszessége soha sem ta-
 lál. — Nagyon hizelkedve érezhetnök külöm-
 ben magunkat hogy illyen dandy a mi szí-
 veink naplójával tépelődik, úgy hogy annak
 ujságait minmagunk is tőle tudjuk meg — ha
 ez a dandy ollyan dolgokkal foglalkoznék,
 mellyek közt sziveinknek állaniok disz lenne
 — de allig. — Jankovics ha e hiedelem boldo-
 gítja most erősülhet benne, mert mint egy 7—8
 nap múlva csakugyan pestre megyek. De
 Pozsonyba alkalmasint én is csak Augusztus-
 ban. Itt jö eszembe hogy alkalmasint ujságot
 mondok, ha megírom, hogy Hermin ismét
 Podrecsányban van. — csak tudnék valamit
 egy idillából *citálni* de lelkem ollyan asszott
 prózai, hogy bár mikét satúlom tintánál nem
 jö ki belöle egyéb mert fekete, epés, elége-
 detlen, úgy hogy keserű ize naponként reggel
 számba is jó 's ha irok papírosom megsárgul.
 mellyen a horgas betük, mind meg annyi
 melacholikus gyász gondolatok tántorognak.
 — Pesten gyógyítatni fogom magamat el-
 lene. — El kell hagynom az írást mert ér-
 zem tollamba zsibogni az ember gyűlölet 's
 elégedetlenség eszméit 's mért mérgesitném
 meg vélek leg drágább barátom lelkét, ön lel-
 kem jobb felét: —

igaz barátod

Imre.

A. Sztregován
1843 Aug 6.

Kedves barátom Pali!

Sietve írom e néhány sort, 's mert olly sok írni valóm vólna hogy árkusokat kellene be töltenem, nem tudom kízsemelni azt mi levelem szűk korlátait leg czélirányosabban be töltené. — Én a Császár fürdőt minden áron ki akartam kerülni, de lehetetlen, és így ma délután utnak indulok, ott két hétig mulatandó v. igazabban unatkozó. — Igen kérlek ha az ide mellékelt mocskos levélkét, mellyet amint gyűszű pecsétje, naiv czimzete és rút írása mutatja igen kellemdús nőcske írhatott, — Draskovics Pepi markába, juttatnád, kitől van nem tudom, amugy rám akasztották. — Hogy utoljára együtt vóltunk, — ne hidd hogy nem tudnám költőibben kifejezni, de ma költőitlen kedélyem van — Vóltam Keszegen, Csalomián, Csesztvén, 's csak a sietség mellyel utaztam v. a gárdai hivatal mellyben fungáltam mente meg azon — *meglepő meglepetéstől* hogy Szécsénben teremjek. — Keszeg felé menet testvérem Huszárnéval ültem kocsimban, mindön Gyürkyéket két 5 lovas utazó-kocsín elől találtuk, Gyürkyné félig kihajolt az ablakon 's szemeit veresre nézte ki tudandó mi nő ül mellettem napernyővel eltakart arczal. — — Most veszem észre hogy ma egészen vénasszonyos modorban írok, mi alkalmasint onnan jön hogy estve Szécsényi akadémiai beszédét taglalgtam — — Én csak a gyarmati gyűlésekre jö-

vök haza, egyenesen *domus praetoriaba*, miért is Hozzád és Váradyhoz csak a gyűlések után lehet szerencsém, addig is számtalanszor ölelve, a csaszarfürdő hosszú óráit emlékeddel rövidítve maradok igaz barátod

Imre.

Már öszve volt téve a levél midőn megint csak ki bontám, hogy tovább beszélhessek veled. Előre veszem ki gondolám minden két hétre való gyönyörűségemet miért ne vegyem ki igazán? — — Minap Petényben Forgách Lízivel voltam, igen víg volt; Csernyy Mari nincs itt többé — eredeti dolgokat beszélendek, a női tetszni vágy 's az agg hajadon szívének characteristicájához, más *szebb nő szebb lelke szebb vonásaival* is szolgálhatott, de csak szóval mindezekről, mert leírni igen hosszas lenne. — Most érkezik Gellén fő bíró — és nekem csakugyan végezniem kell, és rá írom a címre a hivatalból, bocsássa meg a Jehova a csalást, de hisz tán utólszor teszem mert Augusztusi gyűlésekkor le mondok a jegyzőségről 's mint táblabíró nem tehetem különben e szándékom, ámbár mindenesetre teljesítem „*si fractus illabatur orbis*“ meg is kérlek senkinek sem mond, nem akarom előre tudatni — — Még egyszer isten veled.

A ludányi *Tapis-franc*-ból.

1843, 10:31.

Nem állhatom meg kedves Palim, hogy Rudnóról haza jövet itt meg állapodván ne-

hány sort ne írjak, amennyire kicsinységeket nagy dolgokhoz szabad hasonlítani, és e gyönyörű készületű *izé* az írás nevét meg érdekelheti. — Negyed fél napi út után, mellyben már csak azért is, mert én tettem semmi kitünő elő nem adta magát; mert azt, hogy egy éjt szalma fődött vityillóban tölték, 's vacsorára tojást ettem, allig fogja az utókor illy formán örökíteni:

Itt volt Madách Imre
 Meg evett hat tojást
 Ivott rá lelkesen
 De csak viz áldomást. —

Lám minő különbség in subjecto,, Mátyás is én is egyet tevénk, de neki főrja volt — a királyság, 's nem *tette* tévé őt halhatatlaná, de ő tettét!! — és mink? — — —

Meg kísértem a csoda embert lefesteni: Magas, sovány, barna, gömbölyű képű vékony orral, szeme átható pillanattal, nagy és keskeny szabásu száj, kevés haj; fején (*olvas-hatatlan szó*) melly mint egy 30 év vas fogainak nyomdokát viseli, 's így vagy tiz évnek köszönheti hogy gazdájának öccse. — A szoba 's a pap lak maga igen szegényes — El mondván torok bajomat, mindjárt köszvényes állapotra ismert benne, mi nagy mértékben megnyeré számára bizodalمامat; — Rendelt szerket: porokat illy címmel: *Pulveres Privigyenzes* és decoctumot, mellyet gondolom minden paticában megcsinálhatnának, mert a

füvek külön nevezvék. — De itt jó a leg isszonyúbb, a gyógyítás 7 hétig tartand, ez üdő alatt a szobát kell őriznem, és viz helyett e decoctumot innom. — 6-ik Novemberben fogom elkezdni, csak a gyűléseket sajnálom, de ha használ mint ő mondja gyökeresen minden köszvényes bajaim ellen örökre — érdemes ez áldozatra. — Mondta azt is hogy ha vas egészséget akarok tegyek le szellemem nyughatatlanságáról — ez tán a phylisteriumhoz vezetne, ezt nem teszem, sőt anyámnak sem mondom meg, mert csupa szeretetből képes lenne meg tiltani a gondolkodást. — E hét hét alatt majd születik valami világravaló észgyermek, — 's osztán leveleid — reményilem elfelejtetik fogásomat. — De ha irsz, ne hagyj ám tiszta oldalakat, ne a sorok közt a bécsiéknél szélesebb utzákat, 's ne fess olyan betűket mint Plachy Feri olly hosszú lábakkal, de szép tömötten egymás mellett.

— Az *egymás mellettről* jó eszembe, hogy nem is tudod mennyit vagy együtt a kis barna lánnyal — emlékezetemben. — meg elégszel csak a társasággal? — ő is — és én leg jobban.— . — —

A gyűlésekről még beszélünk., 3ikán hozád jövök reggel, este együtt elmenendők. De mivel tán addig is öszve jössz többekkel, kérlek beszéld ugyan hogy Pozsonyban nekem igen tetszett egy lányka, de ne nevezd mond igen megtiltottam; — e hadi cselt leg inkább Otlik és Fráterné előtt tedd. — Tudd ki továbbá

finoman Prónay Gyuritól szliácsi viszonyát, észrevételeit e. u. t. Ezt csupán csak neked írom így — csupán te fogsz érteni, 's csak te teszed meg értem. — — —.

— — — — Még a *Mysteres de Paris*-ről néhány szót, csak az első kötet volt velem 's így csak ezt olvastam el. — .

A Goualeuse — egész jelleme, 's kivált a kivitel remek. — olly gyönyörű, hogy hasonlót valóban keresni kell; én, ki illy féle könyveket többnyire bírálati szempontból 's így hidegen olvasok, sokszor megindultam, — egy lépés jobbra 's aljas egy balra 's affectált volna, így a legfinomabb. Minden többi személy is jó — de a külömben érdekes *Churineurben* a mézárszéki jelenés nincs helyén — Dávid episodja is kimaradhatott volna az egész hasznával. És a *Recherches* czimű cikk untató, látszik a költő lelke meg fáradt, — —

Az egészre mint románra nézve még nem ítélnék de meg vallom nem tudom még annyi kötetben nem képzelem ez után mit tudhat irni érdekeset. — vagy lejjebb kell szálnia v. új csomókat kötnie 's ez esetben jobb lett volna több külön románt írnia. Már be fogtak és nekem — tán örömdre, hogy az unalom nem kinozza tovább száj tátó idegeidet — e még pusztán maradt papirost abba kell hagynom — de semmi, gondolatim fonalából be töltheted azt magad is, a nyira kezeden vannak — Harmadikáig.

tehát bucsút mond barátod

Imre

Tekintetes

Szontágh Pál Úrnak

Tekes Nógrád vmegye szolgabirájának.

Hvtal

Szécsényben.

A Halászi Biró sietve azonnal
külgye Szécsénybe, felelet terhe alatt

Kedves Pálom! Barsba és Nyitrába utazom, keresztül menet Halászin hagyám ott e' levelet, nehogy talán az úgy is mindenben üldöző sors, épen távol létem alatt hozzon beneteket Sztregovára. — Vissza jövet Szécsénynek veendem utamat. Az osztoztató küldöttség iránt csakugyan referáltak már, kérdezd meg Laczinkat jó lesz-e' a gyűlés második napjára tenni a' határ időt, vagy mikorra akarja ő, hogy mint a' többi táblabirákat értesithessem, mint a' feleket, kiknek nevöket és lakásokat tőled kérendem ki. — Ollyan vagyok mint a pohár mellyből valami nagy korhely ki itta a' foglalatot, már *egy* üres pohárnál nincs szomorúbb dolog a' világon leg feljebb két üres pohár; mert tudja az ember lélek, erő fort benne két perczel ez előtt, 's most cserép vagy valami beteg használja, hogy orvosa betegsége változásait lássa új rendeltetéséből — — A Kalendárium és nő közt már sok hasoniaton kívül az is van, hogy mind kettő veres betűkkel jeleli meg a' napokat, mellyekben dolgozni nem szabad. — Már légi feltétemet csak ugyan komolyan ujitom meg, hogy fel hagyandok a' kósza és kalandor étellel 's

kezdendek néhány homokszemet hordani —
siremlékemhez.

Egyet üt — jó éjszakát
Jankovicsnak és Lisznyainak ezer szépet

Imréd

1843 ^{12/1}

”Börtön az élet,, — kedves Palim — ’s ha legjobban is megy a dolog, élet terveinkel, vágyainkal reményeinkkel úgy vagyunk, mint a mókus, melly ha kerekében agyon fáradja magát, ’s azt hiszi mérföldeket halladt — ugyan azon bizonyos helyen van. — Mivel rosszabb hát mostani börtönöm, nem csaponghatok e gondolatban, ’s nem érek-é csak oda hova az, ki izzadva fárad, az az — sehova. — — De illy börtön létének még is egy jó oldala van ’s ez, hogy minden kis csillag melly a nap fénye által környezetteknek észrevétlenül ég — egész glóriával ragyog az éjen. — Igy alig gyönyörködtetett volna leveled jelenlétedben, midőn így sok kéjt élvezék általa, ez hát itt nem léted jó oldala, ez az optimizmus elve — ugyan azon forrásból eredő, mellyből a leg epésbb életgyűlölet; — a világ ellentétekben tettszik magának. — — — Az ellentétekről a rokonszenvek, ’s ezekről ismét a leveledben érintett *tapasz* jó eszembe —: Ámbár a *tapasz* maga csak úgy használt, mint ha azt börre kenve ’s visszájával tesszük magunkra, még is az öncsaló képzelődés gyakorta azt hitetheti el vélünk, hogy

már viszket alatta — de hólyagokat nem húz. — Így én bár Kalot nagyon becsülöm — de — miután az első kellemes magneticus érzés át villanyozta szívemet, melly távol minden képzelődéstől — csak a lehetőség honából kapta szivárvány színeit. — Harag szállot helyébe — mért profanálja ő azt — mit én imádok. — 'S az egész történetecskéből két tanuságom maradt. Első: mi balga az ember, hogy bár tudja bizonynyál csak álmokkép az mi örvendezteti, nem rántja fel férfi szilárdsággal szemét, hogy a ködkép el oszoljon, de önkénytessen be szorítja szemét, néhány pillanatot ki alkudni az álmodott üdvből. — Másik tanulságom az, hogy kétszerte keserű fergeteg 's villám közt ébredni rózsás álmokból. — —

Kalonak nekem írt levelét csupán azért nem közöltem veled, mert az is rakva illy badarságokkal, tán azt hiszi hogy nekem az által kedves dolgot tesz — csalódik — meg is írom neki *gyöngéden*, tán így: Hogy lehetsz ollyan számár Kalo v. Czudarság az tőled barátom. — — Most már hogy leveledben is olly szépen viselte magát át küldöm enyéimet is, úgy is malom kőként nyomta gyomromat — hogy titok vólt közöttünk. — Most veszem észre milly szépen át csúsztam egy szelsőségből a másikba — Okoskodásból kofaságba, mellyik kiálhatatlanabb?

A pesti hirlap 's Kalo öszve hasonlításában illeti (az „*illeti*“ a levélben áthúzva) megvallom

— bár milly különös is — hogy nem vagyok veled egy értelemben, mert itt mindjárt azt kell figyelembe venni, hogy Kossút azt *nyomja* csak ki mit *ki adhat*, Kalo mindent ki adott, mi szivét *nyomta* innen a divergentiák — Kaloé továbbá sokkal dühödtebb 's ezért nekem tetszik, igen szeretem ha az emberek ha nem egymás, legalább ön magok haját tépik mérgökben, — comicum is van a dologban, Kalo úgy villámol mint egy liliputi isten — gyufácskákkal, 's haragszik hogy az ég nem felel neki mendörögve. — — Fráter machinatói az úr szülőében is derekak, azért mert reménylem az "Úr., alatt először nem generis masculinit értesz, másodszor mert hiszen nem Istent, de ördöget, mert ez ural a világon. —

Először örültem hogy elvedhez nem maradtál szilárd, mert ez égbé nem is kiáltó de ordító bün vólna isten ellen. — Vagy a lemondás erényében akartad magadat gyakorolni, — ládd nekem e tárgyról különös fogalmam van, azt hiszem ki a lemondásban gyakorolja magát, önmagát csalja, mert sok élvezhetőt melőz 's a lemondást csakugyan megtanulná úgy is akkor ha a szükség rá szoritaná, többről pedig le mondani mint ez parancsolja — rossz tempó — különben erre ne halgass Epicureus az én elvem csak. — Az érdekes nöcskéről méltán érdekessen irsz — megvallom ha a kis lánynak vólna mit vetélytárstól félni, úgy ez volna az — annyiban amennyiben egy mester-

kéz föstötte kép féltékeny lehet másolatának tanúsított dicséretekre. — —

P. Gyurira csak azt mondom hogy nem annyira chevaleresque, mint német egyetemi stylus szerint Burschikos. A belészeretést sem irigylem.

Egy fontos sőt mázsás tárgyról hagysz kétségben 's ez a főispány — feloldását várom de csak a tárgynak nem a főispánynak, 's ezt is csak annyiban mennyiben étvágy ingerlőbb az utóbbinál, amennyiben tavasz tárgyról (?) szép variatiokat lehet csinálni. v. még másképp amennyiben a ronda melegágy szép virágokat nevelhet. — De leginkább csak azért kívánom tudni a feloldást, mert az eljöveteledhez van kapcsolva — Ne hagyj soká lesni, ládd úgy tesztek mint a zsidók ha belsőmben már nagyon viharzik, ki nyitom a remény ablakát — mikor jö a várt messiás — az inség völgyébe vigasztalóul? — — ???; —.; — Ezen interpunctiokat úgy nézd mint segéd sereget, pótold velek a hiányokat, tudom sok helyt ki maradtak, hol a gondolat gyorsabb volt kezemnél.

Irod. életre 's halálra barátom vagy — Az élet rövid — a halálra sokat nem adok — Ha van öröklét, akkor épen rövid határ üdö a halál, ha nincs annál rosszabb — Én hát hogy véghetetlen czélt tűzzek barátságomnak azt mondom barátod még

Tizenkét férfi közt mindig (a „mindig“ szó a levélben áthúзва) egy duczat gazember ül — — még

Feleségeink fiait szerelmet hazudnak ha lányokat ölelve erszényökért nyulnak. — még

Az ifjak kénessőt öntenek lábszáraikba hogy agg korukban az üdöjárását tudják. — még

Az emberek szabadságról énekelnek 's a basszust lánczaikkal zörgetendik melléje.

M. Imre

Jöj mentől előbb hozd vissza Kalo levelét 's vigyázz ne hogy badarságait valaki meg lássa. — — Testvérem köszönetével együtt küldöm vissza könyveidet. —

Aldás lépteiden.

Fontos ujságodért én is ha el jössz, egy bár extenzióra nem de intenzióra miljomszor fontosabb ujsággal szolgálok egy gyöngy nőcskéről — 's ez nem lépveendő. —

A. Sztregován
1844 : 1, 1én

Lelkem jobb fele!

A' címzést, mellyet te kerestél, én megtaláltam; hibázik még abban ugyan némi erő, melly hiányt úgy hiszem tollam is érzé, a' bötük tessége által akarván értelme soványságát ki pótolni. — De hisz elég illy eszmének felét ki mondani, melly annélkül is csak akkor ér valamit, ha más felét barátunk pótolja ki. — Rároson el menve, — mond — nem érzel némi vonást, nem mondom mint a' vas a' mágnes után, de mint a' mágnes a' bilincselt vashoz?

— Nem érzéd, hogy egy lélek a' keskeny völgyben eped jobb feléért, és hogy leg alább holt papirosra szegzett eszmékben nem egyesült veled, nem okozhatta más mint a' remény, hogy azt a' papiros segélye nélkül is teendhetni fogja. — Bár mit irok semminek sincs igazi élle, nem tudom az-é oka, hogy épen nem, v. hogy igen is kiköszörülöm — csak az vigasztal, hogy a' példa beszéd szerént az okos gyermekek meg halnak — tehát az ostoba lelki szülemény — levelek meg élnek. Ezen (fiduli módjára) rossz *antecedensekből* húzott *consequentia* helyességét csak annyiban hiszem, a' mennyiben e' rongyos sorokhoz emlékem lesz csatolva, 's az nálad tudom — meg él. — Mondottamnak erősítéseül — lám e foga-vesztett cikket! — malom köveket sírtam érte 's a malomkövek lelkemre hulltak — Szeretnék *cancelának* bőréből a' szücs által kutya-bőrt készíttetni, csak ez venné le lelkemről a' malom köveket — — —! Lelkem-gyermekében — mint nevezéd — utolsó bogarászatokat teszek, és még e' hét folytában szécsénybe repítem — v. mászatom (*ad normam* 6 v. 24 bot) hogy te Spartaiként határozd el; spartainak való é a' gyermek v. meghalni; leg nagyobb őszinteséget hogy kérjek alig szükség 's ha fekete kockát vetsz reá épen olly hidegen veszem, mint az életet, és ne hidd hogy el csüggedek — mást irok, talán jobbat. — Előttem úgy is csak addig kedves még írom. — Magam meg itélni nem tudom, de hogy ollyan valamit ad-

jak ki ami "országgyűlési száláslik,, nem bírok
 elég elszántsággal — és hiszem benned sincs
 egy szikrányi ellenségeskedés ellenem — nem
 még olyan mint Karpát hegye, minő szükség
 volna ahhoz, hogy illy esetben is a' kiadást
 javalld. — Tehát őszinte bírálat, olyan mint
 ha fogas cikked *censora* volna az író — Egyes
 változásokat is köszönettel veszek. — Petricse-
 vics: teve, kiről azt mondja a' mese: zúzd
 össze a fejét, meg él; törd be púpját, 's vége
 van. — — Púpjában a' mágnásság ón v. arany
 súlya nehézkedik reá. — — Apátfalvai társaid
 közül gondolom azok leg olcsóbban meneked-
 tek, kik a' savanyú bort itták, — Vagy ha
 pápista szemüvegen nézzük a' dolgot leg job-
 ban jártak az udvarlók, mert purgatóriumi
 büntetésök jó részét le róvták. — A *dekorációk*
 ma mentek Rudnóra, Pali sokszori mellfájása
 végett. — Nekem eddig a Privigyei porok lát-
 hatólag nem használtak, és így napról napra
 jobban meggyőződöm arról, hogy a Pozsonyi
 híreknek Privigyei porokká lett hiresztelése —
 igen helyes gondolat volt. — Még most csak
 türök, mert még nincs vége az ötven napnak
 — de e halgatás olyan mint a' vihart meg
 előző csend, 's ha a' váltság ideje meg érkezik,
 csak azért fogok örülni hogy valaha beszélni
 megtanítottak — hogy káronkodhatok. — —
 Múlt évi számolásod *classicus*, — de nem any-
 nyira igaz. — Vagy ha te így hasonlítod múlt-
 adat, akkor én enyémet olly papiroshoz ha-
 sonlítom minő az, egy negyed óra után, mellyet

gyertyával és házi öltönyben visszük ki. — Soraid közzé irt apró számok értelmét nem tudom. — Lisznyai gyöngyeinek egy sorát természetesen megveszem. —

Ez vólt volna levelem borsá, arról nem tehetek hogy csak magyar bors (Irinyi szerént szalma.) — Most következik a' kása. — Mint a' mellékletből láthatod H. K. jó ideje fel szállított, — neki itt is többször ki mondott véleményem szerént határozottan meg köszöntem. — — Vehetnék most (Brutusi) *brutális* minát, mondhatnék cifra szókat, a nyilvánított bizalomról, mystificálhatnám vélek magamat és téged, midön még is mind ketten tudjuk, hogy azok csak barátságod, 's egyényi intuiciód kifolyásai — mind nem teszem, röviden a' dolog úgy áll hogy anyám H. K. levélét meg látta, 's kívánja hivatalba lépésemet — Jövö tisztújításkor csak ezalatt a' feltétel alatt akar lényegessen segitni erőt ki fejteni, melly kedvező esetben elég lesz két egymás melletti széket számunkra ki vivni, mert Horváth minden esetre ki marad, — és néked csak *Szily* lenne competitorod!!! — buktatása még dicsőséget sem szerezne számodra. — 'S mind effelett J. Pista, kivel úgy vagyok mint *Falstaf* a test színnel, hogy ha csak rá nézek beteg leszek, annyira el van véle rontva a' gyomrom; arra határoztak, hogy ha te Fráttert olly véleményben lenni találnád hogy engem pártolna, és így semmi félelem nem marad fel, hogy a' *candidáció* mellett rú túl kimaradok;

igen szépen kérnélek, tennéd meg Gyarmaton a' szükséges bejelentést (mert még én jövő gyűlésekben részt nem vehetek) de csak a' fentebb mondott esetben, mellyről vélekedésedet kérlek ird meg 's még ma küld ludányi kocsmába, hova én hólnap reggel küldeni fogok érte, hogy tudjam irjak é H. K. nak az ottan szükséges informátiók elintézésse végett, jövő póstán. — Meg vallom hogy mint téged csodáltak ösmerőid hogy lehet valaki *Szontágh Pál* és — szolgabíró, ugy én magamat nem tudom ezen prózai állapotba bele gondolni — De hagyán, a költészet gyöngyei még édesb-bek a' prósa tengerében. — Nem kell irnom hogy e levelet ne tedd ablak megé mint Túróci atyánk fiai az övéket. Épen most hallom hogy fekszel — és meg nem irtad! — de még is örülök hogy nem tetted, jele nem sok bajod lehet. — Nem-é innen fejtegetett asszonygyűlölő eszmeid? — —

Gyűlések után, s törvényszékek előtti vasárnap reggel ha hón leszesz, Szécsénybe megyek — 7 héti fogságomért kárpótolást veendő magamnak. — Ludányba küldendő leveledben ird meg fodasz-é (?) — E tiszta papirost azért hagyom, hogy csudálkozzhass benne prózai, 's magammal ellenkező tökéletemen Ezen túl ha csakugyan collégád v. járom párod leszek, egy szót se többet kétségbe esésről, le mondásról! — mert nem kell fel költeni két alvó orosz-lányt. — — Mint *semmi*, mint jegyző, mint táblabíró, 's mint örökké igaz Imréd

Szontagh Pál
barátomnak

1844. Feb. Utolsó
Sztregován

A végig olvasott könyveket köszönettel küldöm vissza. *Fleur de Marie* kimenetelével nem vagyok meg elégedve; néki igaz meg kellett halni, de mint a véghetetlen siránkozások túlzottak, mint az apácává lét igen romanticus, mint azon ember iránti szerelme kit csak a mű végén látunk először, nem szabályos.* A chourineur halála nagyon helytelen, úgy mint túlzott eb — jelleme is vége felé. — De mind a mellet, kívált ha egy jó barátját meg kérné az író, csináljon a XI. kötetből IXet az egész jó volna. — Én szeretnék írója lenni. — —

Infandum jubes renovare — ** fel fegyverkezve kellőleg, indultam öcsémmel losoncra. Kis kirándulást tévén Szakalba néhány leveleknek póstára adása végett, messziről látám Fráterék 'nagy üveges kocsiját előrobogni. — Mi irigylendő vólt kocsin! — csodálkozva fogod. kérdezni miért? — Szeretnék kevésbé kinezni — de csak megmondom: A nagy kocsiiban ülő hölgyek ismert jó logycajok szerint meg ösmervén kocsimat nem gondolhattak mást, mint hogy Szécsényből jövök és folytattva okoskodások fonalát ismét: Hogy te velem vagy. — Ismétlem hát bóldog kocsin!

* De le a' szabályokkal! — ....

** Non dolorem.

mert nem kis boldogság két illy (*nem lehet* eléggé szép és lágy szót) nőnek szívét kisé (ha azt mondom *kissé*, azt értem alatta *legnagyobb mértékben*) sebesebb kopogásba hozni. — Ha megvehetném kocsimtól e tulajdonát, szívesen arcomra venném zöld fény-mázát is sárga sár bibircseivel. — — De mit beszélek a kocsni boldogságáról? — boldogtalan vólnék ha, mint ő, illy nőknek keserű csalódást okoztam vólna, — És fájdalom é második esetben közölte velem kocsim tulajdonát, mert valahányszor a' bálban az említettekhez közelíték, kicsinyé szerettem vólna zsugorodni mint egy játék, és játék szerű sírkő lettem vólna legalább a' helyett hogy így *colossalis* sírköve vóltam egy — el csattant *reménynek!!!!*

Egy óráig tartott pipere után, mellyben nem kevés izzadságba kerülő csatát üzentünk hárman Otlikkal a' mostohácska természetnek, némileg magunkra illesztettük a rossz hirbe jött arszlán bőrt. Hét órát dobolt a' toronyban midőn mi is Kubinyinéhoz robogtunk, ha' a ruganyos lágyságú és barátságos *adhesiojú* sáron való pocsekolás és csámcsogástól kísért áthatolást robogásnak lehet nevezni. Meg érkezünk a' társaság leglélektáplálóbb részén kívül majd nem senki sem vólt jelen, 's e' lélek tápláló rész, e' manna a' puszták vándorának, e' vigasz a' lankadó idegeknek vólt — Nem a' házi asszony, nem is F-ék — de az ozsonna. —

Igen lassan gyűlt kivált a' férfi társaság — gondolom nem tudták a fiuk, hogy enni kell, mert ez szellemdús ifjainknak most közösségesen nagyobb élvezetet ad a leg válogatottabb társalgásnál, a' válogatottat a *vulgáris* értelemmel egészen ellenkezőben veszem, mert közértelemben épen mentől kevesebb élvezői vannak.

— *A sodoma** csak 10 óra után jelent meg. — F.nén fehér ruha, fehér és veres szalagokból készült igen nagy *rózsakávésésze* amphibium vólt bal füle felett, két hosszú le függő tapogató *polipp*-lábbal, mellyel a' közel jövő sziveket ugyan polijp módra meg ragadta, policia elleni módon a' *pénzedet v. életedet* fel kiáltást, kissé álzatosan így változtatva "Hódolat vagy halál!" — Azt mondta *ja ja!* és meghalt — egy német atyafi ő *Fné* vig vólt és korán le feküdt — *Quis quid ubi? eut?..* — ellentétekben nyilatkozik az élet!! — ! — E. következnek! — Mondtad egy lapot irjak róla, 100 lapot tudnék, de legyen meg lapod: Ide nem értve szíved lapjait! — — Hol kezdjek írni ezen minden vonzó és minden álnok, minden jó és minden könnyelmű, minden lelkiület és minden cynismus mykrokosmusáról? — Öltözete szokás szerént igen ízletes és egyszerű fehér, hajzata en — pretension kis taréjával mint egy lidércke, melly éjel ég,** bo-

* reményilem ismered mit jelöl e szó Losoncon.

** de nem ég, 's a' cipót meg nem süti mint a' hóld világa.

lyong. — örvény fölibe csal és megfoghatatlan; kosárszerű kontyában veres és fehér rózsák sűrűn helyezve lefüggő szalagvégekkel. — A szalagvég — vonzerót, a' rózsa osztott élvet, a kosár cynismust jelentett. — Kar-kötője el esvén, mint róla le esik minden bilincs, egy karika gyűrüt vesztett el. Kedélye igen változékony vólt eső napsugárok közt, ez a' dara és a' — mire a' dara hull — az meg van sebezve. — Büky furfangos és cselet kereső jelleménél fogva reá fogta hogy valami haj láncocskát adott vólna nekem, kivánnám úgy vólna de — kevesek a' választottak — *különben* azt tartjuk meg magunknak hogy egymás' választottjainak soha sem udvaroljunk, mert más veszedelmeken kívül olly hamar ott ragad az ember, mit alkalmasint az én szárnyaim is tapasztaltak volna, ha szerencsére v. bajra már előbb nem lettek vólna másutt kikoppasztva. Én az első füzértáncot E.vel táncoltam törvényszerűleg, de jött második is — E. nem kap táncost, a párok sorba állnak E. ül — pirul, zavara nő — Én ki szinte nem táncoltam ép mellette ülök és egy darabig gyönyörködöm zavarán — végre táncosa lettem — Büky kis Linának udvarolt, eredeti volt, hogy a' nagy közönség előtt alig szóllt hozzá, de a' mellék szobákban annál inkább. Ivánka Etelkét a két lovagi arszlán szerű és nagy reményű szolgabíró udvarolta körül. Reggeli 7 órákkor mentünk szét és jöttem én tüstént álmos fővel haza. *Örvendetes*

hír: Bory refné megtudván 1° gőzösseli utazásunkat mondá: ő is akkor megy Pozsonyba. Én declarálom nem mulatom őtet sem lányát és így ti ketten a' galanteriától hajon fogva kénytelenek lesztek lovagiasan és emberül daliájiul szegődni. — Prosit! — Ad vocem: Hogy tudjuk meg megy-é gőzös 10én? — mire az ujságból olvashatjuk régen elmúlt, mert legfeljebb 2 nappal hirdetik előre — Levelemből azt hinnéd, hogy rózsa szín kedvben vagyok — azonban Ich werd' nun einmahl wilder mit den Jahren, — 's ha nevetek — okát "Csak tréfámban meg mondtam Könnyeztem én is, mostan kacagok, Hogyan mutassam a' valódi but, Ha' annyi ál könnyű van a' világon? Sorsomban nincs kedvemre semmi Az isten teremtésében és törvényeiben. Az emberi institutiokban csak zsarnokságot hóbortot, bűnt, zavart látok, és mind ehhez két gyöngékar, korlátolt értelem! —

Csak egy percre tudnék mendörögni, hogy mendörgésemem össze borzadna minden — de így — És gondold még is el fogadnám egy tündértől a' megelégedést? nem. Van síron túl élet, de csak kevesek számára, ha én is azok közt vagyok úgy az elégedetlenség
ist mein Eliaswagen. —

Bocsánat sok hóbortaimért. 8-án Szécsényben leszek estve. Viszontlátásig gondolatban
Imréd

Ha Sikáig alkalmad vólna pestre, küld ezt az irást el és pakold be. Ha nincs magammal

viszem vácig és onnan küldöm be — Pecsételd be a levelet is

Madách Imre m. p.

Vettem *leveledet*

a' szentedet

Talán valami roppadalmatlanul Szerelmes lettél — Egy ugyan nem rímel, de talán még is igaz — No de sébaj majd e. u. t.

Lacinak ujdonat új inditványa circite olyan új mint Napoleon halála, — meglepett, nem új de ósága al'tal — Minap Losoncra menet találtam Fakas Károlyt a' Tugári — hig sár közepett négy gebén hatolni Szécsény felé 's bár utazása nem volt leg irigylendőbb — útja céljáért meg irigylém őt —

Ad vócem Losonc — Nem tudom, hogy épen semmi dolgok sincsen é már az embereknek — mint rólam historiácskákat koholni, de illyenek Losoncon, e sár és pletyka fészekben szám nélkül keletkeznek. Ha öszve jövünk 8 án ismét szolgálok egy igen meglepő illy koholmanynyal, mellynek úgy hiszem magasb célja azon kis Harmoniát mellyet Fráter részéről látnak irántam fel bomlasztani. Ezen kívül beszélendek egy tervet v. inkább erős határozatot is, melly „csatáim harcterét más mezőkre teendi át“ — 's melly álmélkodásba hozand — A rejtett szón fogok gondolkodni, könnyebb szívvel mint Oedipus, mert nem félhetek, hogy ha ki nem találom a Svinx megöl.

— Uti pályánkban egy kis indítványt vagyok bátor tenni, keszezen jobb éji tanyánk lehetvén mint vácon, menjünk oda éjelre, 's azért a gözőshöz elég korán erünk. — Csak néhány szót akartam írni, de úgy vagyok veled, mint Memnon szobra a' nappal, melly ha rá süt az önkéntelen zeng. — — Laczival ölel

Imréd

Márc. 5 én 1844.

A Sztregova

Erdélyinek $\frac{1}{3}$ án már át mentem. Egy ten-ger prózán kell át hatolni, hogy az ember egy szigetecskének költői zöld partjaira kapjon. — I. E.-nek elküldöttem könyvét.

Imre

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő

Szontágh Pál Úrnak

Ns. Nógrád megye szolgabirájának

Hobók

Szécsényben.

A Sztregovai, Szakali, Ludányi birák leg nagyobh sietséggel küldjék Szécsénybe.

Madách.

1844,4 : 6

A Sztregován.

Kedves Palim! Utólszor vett leveled nem gerjeszte bennem olly kellemes érzést mint egyébbkor; tán nem fogod hinni magad sem? és még is úgy van: Abban egy sok élvezetet

ígérő terv foglaltatott mellynek elnem fogadtatása magyaráz meg mindent. — 10re tudni illik kétszeri el halasztás után határozott azon küldöttség' munkálata, mellynek tagja vagyok 's így harmadszor ismét furcsa lett volna el halasztanom. — Itt van továbbá a' keszeghi Huszárné is gyermekeivel és Madách Linkával, a' másik testvéremet pedig szinte várjuk. — Bár ékes szóllásomnak igen keveset tulajdonítok, de sympathiádnak annál többet, 's így iszonyún kezdtem felejdékenységetem káromolni, melly okozá, hogy nem kértelek az ünnepeknek nálunk töltésére, de eszembe jött hogy szülőidet várod, 's meg vigasztalódtam, mint meg vigasztalja az ember magát hogy kedveseit nem ölelheti, ha — azok halva vannak. — — Kimondhatlanúl sajnálom, hogy azon férfiút kit tisztelni mint természet, mint kötelesség parancsol nem látogathatom, kérlek mond meg akadályaimat. Reményem nem sokára jóvá teendjük. — Jankovics Gyurit is meglátogatjuk együtt. — Én a' telek-díj elleni agitációt már meg kezdtem, 's nyakra főre csinálom a' proselitákat. — A vallás tárgyában érkezett resolútió nem valami hires! — Így is jó, leg alább electricálja az embereket, ez is haszon; mert az erélyt 's így a' szabadság érzetet könnyebb rózsákban mint vasban megfujtani; — 's nekünk még ezekre szükségünk van. — De sietek leveletem be zárni, látván úgy is hogy márma kruplanics szelleme szállt meg, és soraim só és elménczség nélkü-

liek. De hogy leg alább jól zárjam be leveletem ölelések mellett Dessevffynek tiszteletemet Jankovich Laczinak hő kézszorításomat üzenve maradok
hived Imre.

Szontágh Pál Barátom

A. Sztregován 1844 Dec. 16

Kedves Palim, megvallom fájlaltam hogy Losonczi-ról vissza nem tértél, most csak az ment ki előttem hogy betegségedet előre érzetted mint a' golya a telet. — A losonczy borzasztó történetet mellyet Te *majdnem verekedésnek* méltóztatol nevezni hallottam és illően scandalisálottam felette. Elmés leveledet nagy gyönyörűséggel olvasám, absolutiót én nem adok de a paenitentia' meghatározását jövőendőbeli nődre bizom, és gratulálok hozzá, mert minden bajaid' panaceáját egyedül abban látom — komolyan. — Amint észre veszem a' pártnak mellyhez tartozandom mentől rosszabbúl állnak dolgai — de már egész tervet késziték magamnak mit teendek ha bukunk, 's hogy osztandom el időmet és mik közt. — Még egy fontos tárgyat kell meg írnom, nem kell mondanom milliom kiadásaimat mellyeket csesztvére költözésem vont maga után úgy hogy kérni vagyok kénytelen légy olly szives és kis tartozásodat fizesd meg bizonyosan új év előtt, igen szükséges vólna 's ha nem tennéd nagy zavarba hoznál. Kérésemet újítva 's teljesítését remélve vagyok igaz barátod

Madách Imre

Én itt vagyok, 's új év előtt csak 3 nappal megyek Csesztvére hol osztán maradok. Második Januárban pedig Szécsénybe megyek

M.

A fent írtat vagy küld el Sztregovára, vagy mi sokkal kelemesb lesz hozd el magad új év előtt honnan együtt mehetünk Csesztvére v. Szécsénybe. — A többi közt új év után szécsényben leg alább egy hetet akarok tölteni.

T. Szontagh Pál
Úrnak

Szécsénybe

Kedves Palim!

Ide zárva küldök egy levelet Huszár Károlynak (mellyre még lakását jegyezd fel) Egyet pedig Prónai Gyurinak. Olvasd el jól vigyázva, tedd a gyomrodra a' kezedet és jónak fogod látni te is; ha akarod közöld Fráterrel is. — Gondolom így legjobban ki mászunk a' sárból. —

Okaim: Ha felterjesztetem, bizonyosan engem nevez ki, a prónai és pongrácz párt felzúdúl ellenem, tudod hogy nem vágyódom hivatal után, annál kevésbbé ha az illy kellemtelen módon vólna kiviva. É' levelek mind kettejét Prónay Gyurival és az egész pártal közölve, küld Huszárét Pozsonyba hogy még jókor érjen — Igaz barátod szécsényi viszonzlátig

Imréd

Kedves Palim!

Lám mindég leg jobb az első gondolatot követni mi nálam is pedig igen erősen és soká a fel nem lépés vólt. — Azonban most már meg van, ha rád haragudni akarnék, azt előbb tanulnom kellene. Én bővebben és higgadtan még nem felelhetek, mert most veszem leveledet, azonban bár mit végeztek és tesztek, én meg egyezem csak Pongrácz helyét nem akarom el foglalni. — Illy balgaság sosem zavarja meg a legjobbat — ami: barátságunk.

gondolkozz, tégy,
helyettem; s én
meg egyezem.

Életre halálra
barátod Imre.

fordíts.

Arra leg nagyobb szorgalmat fordíts hogy motiváljuk a tettet, oztán minden jó van.

Tekintetes

Tekintetes *Szontágh Pál* szolgabíró úrnak
kezeibe.

Szontágh Pál barátomnak

Szécsényben.

Kedves Pálom! Mondja még valaki, hogy a' sors hatalmai nem esküvének öszve ellenem! — 's kivált jelen év úgy látszik mindent mozgásba tön erőmet meghajtani, azonban megtörhetek, de meghajolni nem fogok. — Minden nap úgy is inkább hasonlónak tesz mint egy látnoki ihlettel írt Loránomhoz 's vannak

percek mellyek még nála is hidegebben, elszántabban 's élet űntabban látnak. — Egy elszánt kölök, egy Weidinger nevezetű seb-orvos jött hozzánk, ki Anyámnak azt mondá, hogy kis kéz vakarásommal illy hideg időben veszedelmes utazni, 's látván anyámnak ennek következésében nagy aggodalmát, kenytelen vagyok egyikéről ismét legkedvesbb terveimnek lemondani, kezem egész kigyógyultáig — mikor a' farsangnak is vége lesz — — Igazán ha jelen évre és eseményeire vissza tekintek, megborzadok és rémes álomnak nézem az egészet nem tudván megfogni különben, hogy élhetem annak még csak második holnapját? — — — Csak tudnám néhány pillanatra szívemet neked kölcsönözni, hogy általa megbírnád érteni érzéseimet, különben nem értheted. — —

Károlyi alispántól most vettem egy (Túróci forma) szeretetre méltó levelet hat sorból áll és hatszor van benne „a barátom“ szó — (nem nagyítás) — Ezentúl neked írt leveleimben egyszer sem írom é szót, mert úgy hiszem a' szó és jelentése fordított viszonyban áll — Károlyi tehát 15-ikére meghív házi mulatságra, ha el mégysz oda kérlek jöjj hozzám — Együtt megyünk Keszeg lesz első utam, ha anyám gondossága a' hosszabb utakat megengedi igen örülne testvérem, ha veled. —

Ha végső politúrát adtam darabomnak szeretném *helyben hagyásoddal* Pestre küldeni, mentől előbb. — még alig váltunk el és temér-

dek beszélni valóm van már veled bár mentől előbb teljesítenéd hosszabb időre ígért látogatásod ígéretét, téged nehezen váró barátodnak

Imrének

T. ci. Szontágh Pál Urnak
barátilag

Szécsényben

Kedves Pali barátom!

Igen nagy részvéttel hallottam csak épen tegnap előtt vivásod' fájdalmas kimenetelét Bory Laczival együtt ki itt van 's neked azt üzeni hogy szolgáljon vigasztalásodra, hogy "a' hazáért ontád véredet,, Bár így lehetne; vagy még inkább bár a' hazáért mások vérét lehetne ontani, mert mind inkább erősödöm régi hitemben, hogy csak véres út vezetne böl-
dőséghez, és a francia forradalom alatt is azok vóltak a leg becsületesebb emberek, kik leg több vért ontottak. Mindég is jobb ha az ember egy kard vágáson ontja vérét, mint ha az embernek vérét szívják, pedig azon lehetetlen emberek, kik a' fehér tollas pártnak főnökei fején már is keresztül nőttek, és még oda fogják a' hajót vinni, hova kormányosaik nem csak nem álmodták, de bizannyal kedvök ellen is lesz, ezt szándékoznak velünk ismét és ismét tenni a' novemberi gyűlések alatt. — Tudom hogy még nem irhatsz, azért tőled levelet nem is várok, bár ha soraim helyett magam mehet-

tem volna hozzád, mennyi temérdek mondani valóm lett volna! persze csak annyira fontos, amennyire illy béka-egér harcban mint e' megyei, fontosnak vesszük az ezer kis dióhaj intrigát, mint olyyak, kik e' nagyszerű drámában ideiglenesen szinte szerepecskét vállalunk, 's melly dráma mégis annyiban hasonlít Hamlethez, hogy ebben is vannak kísértelátások, és szinte el lehet mondani olyan antikrisztusi képpel. "Lenni vagy nem lenni az itt a' kérdés; meg "Sok van az ég és föld között Horáció, miről a ti Philosophiátok nem is álmodik. És végre még is ez 'az egész Góthe szerint az ítélet napján csak — — De elég e bolondságból, mostanáig sem mondom, hogy mért nem mentem hát magam, oka tehát, hogy mig a' három hét hidegglelésem elvesztése után ki nincs, nem merek sehova sem menni, mert sem a diétát az ember meg nem tartja, sem orvosságot nem vesz, ha olly jól érzi magát kivált, mint én nálad. Beszélük hogy dibetbányai követ vagy, ha igaz igen igen örülök. Beszélük azt is hogy Kossúth valami ollyan dühös beszédet mondott hogy actiót akarnak nyakába varni, ha ez igaz, dühös vagyok Kossúthra, mért nem tartotta dühét inkább az ország gyűlésre, bár nézetem szerint mint megválasztott követ ki salvus conductussal bír actiót nem kaphat. — Szülőidet nőmmel együtt tisztelve öllelek Laczival, és nemsokára mint gyógyult bajnokot ölelni reményl

Imréd

Csalomia, 1859 oct 14én

Kedves barátom és Vadászó társam!

Ha van az örökkévalóságnál hosszabb idő, úgy épen az az, melly elfolyt mióta utószor együtt vadásztunk; Bakokat, nöstényeket, élceket, és sületlenségeket lövöldözvén. — De nem hiába nagy ezen idő, nagy dolgok is történtek benne, mert valamint dicsőségben és hírben óriásilag megnövekedtél azóta a világ előtt, előttem ugyan nem, mert már aestimumom zenitjén álltál eddig is; úgy sajnálattal értesülök, hogy testben megfogyatkoztál rútul; s így szeretetem melly eddig 150 font élősúly közt oszlott el, most már tán 100 fontra nehezkedik egész súlyával, 's nem tudom e nyomást el bírja-e ezen megfogyatkozott alany. Csak az vigasztal, hogy a nyomás mivoltja az anyaggal nem lesz mathematicus viszonyban, de a százfont élő súly épen annyi nyomást fog el bírni mint a 150 font el bírt, és épen annyi szeretetet is fog igényelni nösténytől, kantól. — A mi vén sasunk szerencsés lesz jövő vasárnapot veled tölthetni, a que equalia uni terio szabálya szerint ott leszek én is köztetek szellemileg, 's hogy a sardinák és kaviar izét én is érzeni nem fogom 's nem nyeldések veletek egyszerre, csak annak tulajdonítva, hogy szerencsétlenségemre épen ez az az egyetlen pont, mellyben Matolcsy barátunk elvei a mieinkkel nem ugyanazonosak. — Majd meglátom, hogy a sziráki rizling és veres izét fogom-e tapasz-

talni, mint méltán várom, miután representansom ebben két ember helyét, bizom benne megállja. — A csalomi vendégségkor in persona találkozunk addig is lélekben ölel

igaz barátod
Madách Imre.

Ez a' lap arra volt szánva, hogy német hasadról gyártott vicczekkel töltsem meg, miután azonban ezeket György bácsinak írt levelben már mind dicsőségesen kiparéroztad, a lap üresen marad. — Tudom, hogy néked is olly nagy örömedre szolgál, ha hármasszövetségünkben valakit kitüntetés ér, mint én örültem hasonló esetben; azért értesítek, hogy épen most volt itt Bory Pali, magával hozván egy ujsági czik baromi vázlatát, Matolcsyt mint *tudós embert* saját szavai szerént felkérendő, hogy azt kellő szószban feleresztve, stilisálja. Hogy a sajtolóban először Sajtó azután sajt alá kerülhessen. Külömben nem nagy kár lett volna mindjárt sajt alá adni, mert a spiritus csak Bory Pali fejében maradt, a czikkbe nem jutott belőle, — 's Matolcsynak megmaradt volna a szósz. Egyébb iránt ezt a Tudós majd szóval megmagyarázza, s így a szósz egy részét te is élvezheted.

BIZONYÍTVÁNY.

Alulírottak bizonyítjuk, hogy Matolcsy György még a Horpácsról érkezett admonitio előtt el volt már határozva f. hó 16án Horpá-

adách Imre levele
Montágh Pálhoz.

A Szegedre
1860. Feb. 22-án

Édesen Gábor!

Tugenburg lovag, kiét Schiller meg emekelt
hormain képzés valósággal szót sem emde-
mel, nem ha folyton ablatere nézett
is, azon ablatere legalább egy szíp, kölyg
nézett rá visse, míg én ablatere néztem
kötve a színter napjaimat sehogy sem
bírom kieléni értekedet, s hogy míg
eddig meg nem halltam mint ember, csak
emlékeztet konstitucionnal körömvén, de
széki halálom kikerülést, lelki halál-
tal kell példón, amennyiben a tárom.
Köcsis leg, abb feltételén daccra egeren
erőt vés rajtam, s mi mind ezen bala-
mitaaimas tetéki, hogy míg az sem arad,
ki meg emekelt. Telente hogy már ma
gyar neudrában élék vasárnaponként, és
ne egy nért Brodmanu banaimuk ragya
a prognosticaja is indított, de nem ka-
bantalom, hogy csak egyen abban lafrik
a felreli. — A comissiót vigreicót legna
abb mindon le ragya kitélervé, s már
abucsi, tain ar aláírni ivat, egy emlék
állítáira. Melly aronban, ha meg sora

csón compareálni. Sőt már előbb szokása szerint néhányszor készen volt uti tervével, mit csak az elemek 's más kötelességek hiúsítottak meg.

Csalomia 1859 oct 15.

Madách Imre Madách Károly.

Tekintetes Szontágh Pál barátomnak
tiszteletül Horpácson.

A. Sztregova
1860 febr 23-án

Kedves Pálom!

Togenburg lovag, kit Schiller meg énekelt hozzám képest valósággal szót sem érdemel, mert ha folyton ablakra nézett is, azon ablakból legalább egy szép hölgy nézett rá vissza, míg én ablakra nézve töltvén szintén napjaimat sehogy sem birom kilesni érkezteted, 's hogy még eddig meg nem haltam mint amaz, csak erősebb constitutiomnak köszönöm, de testi halálom kikerültét, lelki halállal kell pótolnom, amennyiben a káromkodás legjobb feltételeim daczára egészen erőt vesz rajtam; s mi mind ezen calamitásaimat tetézi, hogy még az sem akad, ki meg énekelne. Jelentem hogy már magyar nadrágban élek vasárnaponkint, erre egy részt Protman barátunk ragyogó prognosticája is indított, de nem tapasztalom, hogy csak ugyan abban laknék a' felkelés. — A comissiok végzéseért legnagyobb módon le

vagyok kötelezve, s már kibocsájtám az aláírási ivet, egy emlék felállítására. Melly azonban, ha még soká várok az ablaknál minden esetre három lábú fog lenni, hogy megtartsam a constitutionalis szokást. — Ezennel tehát még egyszer *sommállak*, mint Danton Robespierret, hogy (nem három hó alatt mint amaz, de) egy hét alatt ez uton légy. — Nem folytatom tovább, mert itt a' düh, ezt pedig kár levélbe önteni. Azért a' magyarok istene ve-lünk ölel

igaz barátod
Madách Imre

II. LEVELEK MADÁCH IMRÉHEZ.

Madách Imréné levelei fiához

Ts. Cz. Madách Imre

Vác

Csesztvén

B. Gyarmath

Szeretett egyetlen jó Emim!

Ezen sorok kedves kezeidben jönnek é nem tudom! a bú majd bolondulásra visz Te es Pali véget — Karoly boldog a hivatalosok Szegedre vagy Debrecenbe küldődnek a fegyvertár, korona el küldötek az ifjúság fel fog szolitatni plakátum által hogy menjenek mert más részről öszve fogodtatnak — az Istenre kérlek vigyáz magatokra — Az Isten áldjon meg őrizen oltalmaz, e világba már nem lát-

juk egymást — ne jöj bé az Istenre kérlek — a tavaszi betegség de jó volna most — fáklánál dolgoztak a dunán — a tűzeket láttuk a pesti részen — mint ha durongni is halotunk volna — Élj boldogan, örizkedjeteK. Isten adjon meg. — Szerett Téged holtig szerető

Anyád Anna

A 29 Jan

849 —

28dik Juni 1853

Kedves Szeretett jó Emim!

Bende mindig okoskodik az el döntésről, mai postával írta Károlynak hogy nálatok ki nem volt vive az által vétel, magatok vagytok oka, hogy annak az egy esztendei uzus javára vagyon, az pedig hogy nem vagy is törvényesen ünepélyessen vagyon által adva ellene van; Bende most hija Károlyt Hontba az irások által vételére — azt is írja hogy neki adjam az az Sándornak árendába, — tehát akkor csak ott volnánk hogy ugy nem fizetne mint most — Kérdezi szándékom mit akarok tenni? az én szándékom az, ezer forint váltot néki fizetni évenként mint a foradalomtól fizettem, és a többit (a levélpapiros megrongáltsága miatt egy szó hiányzik) vetet, Computusra. — Az én vélekedésem szerint ha testamentomnak veszi is, én meg változtathatom. — Talán az is használhat hogy a TakaréK tártol 20 ezer intabulalva vagyon. A mi a további rendelkezést illeti gondolom egy pár hét nem tesz különbséget, leg feljeb ha a halál véletlenül meg

lepne. — Az is ok lehet a meg változásra, mivel a veszteség nagyobb —. Csak igen kérek kedves jó Emim tées a mi tehetségedbe vagy, hogy vissza nyerjem kezei közül a háládatlanak. — Irtad hogy irjak néki, de lehetetlen azt cselekednem — Hatodikban szandékok innen el indulni, ha vala mi közbe nem jön, de az első ok lehet hogy pénzem egy filér sints ha addig a gyapjuért el nem jön.

Ezerszer csokolak egyetlen jó Emim holtig meg nem szünök lenni szerető anyád

Károly most lovagol

Anna

Igen gyenge egéségem véget nem lehetek jelen ezen dolog rendbe hozása mellet; azért Fiaim igazság Szeretetére és a menyire hízkeldek magamnak, irántam való szeretetekre és háládatóságokra bizok mindenre pontosan megfelelnek és még ha valami kimaradt (mivel Procátor nem vagyok) azt is rendben hozzák nekem ez az utolsó re szurszusom, nektek egy jó eső mindent viszapótól; az Árvák dolga még engem leg jobban búsit, mivel jószágot minden épület nélkül kaptak, én a Vitalicziumtól kezdve az Arvák részire számot fogok adni, hogy ne talán halálom után átkozodjanak utánam — Azt jól tudjátok Szeretet Fiaim, hogy én egy filért magamnak félre nem tettem a kárpotlásból azt az egy pár ezer forintot halálom után egynek másnak szeretem volna emlékül hagyni — de az is fájdalom, adóságok, kamatok, Épület rendbe hozása, Anna nevelé-

sére úgy szólván egészen fel ment — Veres vár el esése Sztregova töb évi roszt termése 1852től Csalomiáról semit se kaptam, se bort se egyebet és így a leg nagyobb szükséget szenvedtem — azt mindegyik jól tudja, hogy egy hétre se volt a házam konyha szüksege el látva és így azonnal kész pénzből kellett el nem — Ha ellenem nem letetek volna, Vörösvár vissza vétele véget, azon háládatlant mindenből kizártam volna, amit ugyan el fogok követni a mennyire lehet hogy ártassak néki én senkinek nem vétettem, *de könyü ajánal ujat huzni a kitől már semit se vár.* — Ézentúl való fizetésről pontosan el kel végezni és le kötni, hogy ne talán szabad akaratoktól függjek a fizetés, azért meg kérem Fiscális Urat méltóztassék pontosan el végezni és engem megnyugtadni. — A mint meg látszik én nem voltam 853 Contokat ki fizetni a mit talán legalább kellet volna tennem így nem tudok hová leni — Még egyszer szivetekre ajánlom Fiskális Ural egyöt az igasság ki szolgáltatását

Madách Anna

De melékelem az irásokat a melyeket vissza is kérek. A nem fizetett Contok oly nagyok a mit 1852-be és háromba ki nem fizettem hogy azokat nem képes ki (*olvashatatlan szó*)

Kedves Szeretett jó Emim! Szived kívánságát hogy írásban akartam veled közölni, és egyszersmind tanácsodat kérni az oka hogy

féltem az én el érzékenységeből mivel az néked kedves Emim terhedre volna — Először már az Osztály nem ugy történt a mint én kívántam, a Te részedről sokkal többet akartam néked adni — Másodsor az Árvák a legroszab részt kapták, azon felül sem̄i epületet, és anyi esztendőtől csekély jövedelmet, (vagy sem̄it) — Ezekről menyire segíteni lehet kívánám, ugy mint a Pálné után való öröklést, Bela Aradot még ezek közben nintsenek, és a reá való költségeket én viszem, ugy mint a kerülő fizetését, és a Pör költséget (a mit Fekete számadásából ki látni) az Osztály Osztály levél oljan mint a Testamentom, azért én szabad vagyok Codiczilust csinálni arról a mi még kézbe nints — hogy én azt a háládatlan leányt, a ki nyoltz évtől még a meg béklést se próbálta, és leg job sorsot kapot = abol a jövőből ki zárhassam — Néked kedves jó Emim semmit különösen nem adhatok mivel sem̄im sints, Károlyt se akarom meg bántani mert jó fiu az Arváknak anyira menyire potolni akarnám sorsokat, és *így három részre osztanám*. már én ezt Bendének mondotam és ezer pengőt ígértem (de csak akkor ha erősen fog álni, és meg nyeriték) azt halálom után hárman ki fizethetnétek néki. Testamentumot csinálni leg főb ideje, a korban igen elő haladtam, én testamentumot nem tudok fel tenni a minek ugyan csak abbol kelzene álani, *annak a kizárása*, és a mim csekélységem vagyon, azt egyedül néked hagyom,

mert én nem vagyok képest irántad leg kedveseb gyermekem háládatosságomat ki mutatni, és gyengéded bánásodért eleget köszöni azért igen kérlek jó Emim beszélj okos törvény tudokal, és vissza jövet hozuk rendbe, tétesd fel hogy békével várhasam utolso orámat, a ki Téged holtig szeretni fog

Madách Anna
a' Computust.

1834be Adtam nyugtatványt Feketének Sándora szolot, de a pénzt én nem vettem fel annak is Computusba kel jönni. — Feketével az Istenre kérlek csináltasd meg, hogy senki tutorsága allat ne legyek, mi uton kapjam illető Vitaliciziumomat és az Arvák az Arendájukat?

Fráter Erzsi levelei Madách Imréhez.

Tisztelt Imre!

A tőled követelt nyugtát idezárva küldöm egyébb eránt úgy hiszem hogy elég bizonyíték az is pontosságom felől hogy egy éve lejárt a' kifüzetési időtől és megsem haboritot senki erészbe tökéletes nyugott lehetsz — most igen kérlek légy oly jó külgyel a' már lejárt 420 f ről nékem egy váltót füzetendő 1 Juniusba, a kérésre a kényszerűség hajt ha a' váltot meg nyerem én röktön egybe foglalva a' váltót is egy atallános nyugtával biztositlak a' felő nyugott lehetsz hogy én itt midőn Májusba penzem megküldöd a' legnagyobb lelki isme-

rettel bé váltom de tudom hogy penzed nints engem pedig e' jó indulatod ha csak ugyan kerésem teljesited igen sokbajtól szabadít, még mindig kellemetlen pörökkel küzdöm, egyszóval reám nagy jótt idezne elő é váltó megnyerese bár a múltból tapasztalt eljárásod folytán a' lig birom hinni hogy ennek is eredménye legyen, mert több izbe kerteléd könyebségen ért egy vagy más dologért ez mindig elvölt halytva, bár ha semi karoddal sem járt legyen is — most is az ert kerém 1 Juniusra a' váltót hogy ha arendásaid késnek is a' füzetessel baj ne legyen belőle, én meg most újra igen szepén kérlek legy szives ezen kerésem teljesíteni, egyéb eránt tudósításod elvárva még pedig úgy hogy én a folyó hó 24 ére megkapjam, ezek után gyermekeimet csokolva egész tisztelettel marattam

Nyvárad febr 14e 864

Fráter Erzsébet

Nyugta.

Azon ketté szakasztot 's 150 az az Száz ötven a. efrt értékű váltó felől — melly November 5 1862 botsajtatott ki elfogadó Madách Imre Ur által mellynek fizetesi hátar ideje február 5e 863 ban lejárt 's melly hogy nekem alol irtnak pontosan ki is fizetetett, ezen váltoba foglalt 's már fent érintett őszveget ezenél nyugtatom. —

Kelt Nagyváradon február 17e 1864

Fráter Erzsébet

Fráter Erzsi levele Madách Imréhez.

Tisztelt Imre!

Ne csudáts ha híveid türelmetlen hangon
lati veledem már ezt a betűsaj is ke-
zemezővel most labatorom maj
Jalodisból külsi sok borúsaj oly-
tu e' bajt. De a Jalayna kene-
or 21 nait als inosoddal meg jöti
a textüvesing to' idalam hogy igy
haszná ito' olta sem jó sem rossz
választ nem nyelhetek pedig elgy
vilagosan meg intam ei egyre
smint s'entelél hogy esb' az egy
to' z'uh'dij. Kénekerit a' vilto'
kénésene, esodalam hogy lehet
ezine elfozalt sajít megadass
kört nem okozva e' kénésene teles
tésevel, is meg is igy nokats
huzodkalaytod e' vilto' k'it isit

Apr. 10.

T. Madách Imre Úrnak
tisztelettel

Szakal

Sztregován

Tisztelt Imre!

Ne csodáld ha kissé türelmetlen hangulatú levelem mán ézt a betegség is hozzamagával most labadozom máj dalodásból (?) hülés sok boszúság okozta e' bajt — de a' dologra Marcus 21ről álo irásoddal meg jött a tértivevény tsúdalom hogy ily hoszú idő óta sem jó sem rossz választ nem nyerhetek pedig elég vilagosan meg irtam és egyszer s mint kértelek hogy csak az égető szükség kényszerit a' váltó kérésere, csodálom hogy lehetsz enyire elfogúlt saját magadnak kart nem okozva e kerésem telesítésével, és meg is ily makatsúl huzod halasztod e' váltó küldését hol ott mán én részemről akor is aldozatot hoztam midőn rá allottam a' Majus és Szeptemberi füzetésre, terhes füzeteseim úgy leven rendezve mint szerződeseim hatar idejehez képest, úgy hiszem némileg teis mélytanol hátnad é fontos okat, midőn mán irtam és biztosítottalak hogy váltoddal semmi visza elés nem történend, ezt mint józan eszű ember magad is beláthatod, most igen kérlek de röktön küld, vagy én szivesen minden szazból 10 elengedessel így 420 helyet 380 forintal szivesen meg elegszem ha néked inkább tetczik ott felvenni számomra, ved é kerésem figyelembe és neenged hogy a

baj és agodalom meg öljön, az irás meg igen terhes. és fárasztó őszinte tisztelette, gyermekeim csokolva marattam

Frater Erzsébet

Tisztelt Imre!

Megbocsás ez isméti alkalmatlanság mijat, de a' váltó irásat minden jó szándékod daczára is rőszul irtad, itt küldöm vissza, és egy uj váltót küldve, légy szives ezt alá irni, őszvesen csekély a' hiba, de hijaba ha a' forma helyeseget kívánjak egész bizalommal reménlem hogy sijetendel visza szolgaltatni e' váltót egész tisztelettel marattam

N. váradon Márc : 16e 864

Fráter Erzsébet

Tisztelt Imre!

Ez mán ötödik levelem, most mán itt van Majus 15'ke és mán most igen kérlek legy szives meg küldeni a' mán úgy is lejárt 420 forintokat, levelem rövidre foglalom minek mondjam el újra mit mán ött izben tettem, az eredmény dus választ elvárva a' legjobb remény fejébe, tisztelettel zarom soraim

Erzsi

N Várd Maj 13a 864

Lakásom Apolló utzá 15 szam Fogtöviház

**Huszár Sándorné levelei bátyjához,
Madách Imréhez.**

A Monsieur

Monsieur Emeric de Madách mon
trés chère frère

à Sztregova

Edes kedves szeretet jó lelkem Emim!

Betegségednek hírét sírva vettem, nem azért hogy ezt veszedelmesnek lenni gondolnám, de tudván milly fájdalmas baj ez, képzévén kedvetlen helyheztetésedet, és még mikor jó Mamánk leveléből azt értettem hogy engem is meg akart lepni jó Emikém, bűm kimondhatatlan volt. De az Istennek jószágában bízik talán hamarabb jóra fordítja szomorúságainkat mind magunk reményljük. Azon legkisebbet se ijegy meg hogy ismét read jött ez a baj, mert az idén olyanok kikenél soha híre sem volt az eféle bajnak is éreztek némely változásokat. Én nekem is egy újamból a másikkába jött a' fájdalom, és az az újam a' melly fájt mindég meg dagatt és meg vörösedet. — Kis Pepim mindég emleget téged jó Emim, és ha gyakoroltabb vólna az írásban, bizonyosan reá való szíves megemlékezésedre felelné. Ha engem szomorúan lát mindjárt hozam símul, és olly szomorú hangon mondja, Ebike beteg szedinte. —

Pepi szombaton ment Pestre, Julie és Carol pedig vasárnap, Musslay tegnap ment az Anyához, és így az ebédnél én vagyok az Öreg

Urval este pedig épen magam. — Pepi mostan egy új kocsit vesz magának félfedeles, most Pestrúl jövet már azon jössz mert a' magáét rea adta. Ha majd Sztregovára jövök hát együt ki kocsizunk rajta, meg itéljük hogy jó választot é Pepi. Csak már a' szegény Nincsike ne köhögne, hogy legalább olvasás által mulathatna téged, de meg lehet még ezen levéllem Sztregovára ér már minden helyén van. Szegény Nénit, kit is olly szivemből sajnálok, képzelem milly nagyon sajnálja hogy nem segíthet a' többiek baján, ő úgy is amint a Mamánk írja már a' jobbulás utján van de azért meg is csak igen nagyon vigyazon magára, altalad kéretem ötöt, hogy valahogy ne recidivázon. — Minap azt irtam hogy húsvétra talán Okolicsanyiné meg látogatja a' Mamát de azólta halottam hogy nincs semmi a' dologba. — A' legnagyobb nyughatatlanságok között várom a' holnap póstát hogy rúlad szeretet Emim valami jobbulást halhassak. Addig pedig még a' jövő póstán néked ismét írhatok szamtalanszor öllek és csokollak jó Emikém és vagyok hóltig

Költ Keszegen 15dik Marz 836

téged igazán szerető testvéred Huszár Mari

Keszegh 17dik Nov 841

Szeretett Emim!

Hólnap neved napod 's én nem lehetek keveseim körében! hogy azokal együt néked minden kigondolható jókat kívánhatnék. De

vedd ezen soraimat annak bizonyságául hogy
bizonyosan senki e világon néked kedvesem
több jót, 's több áldást egész életed pályájára
nem kíván 's nem is kívánhat mint én! Légy
boldog — olly boldog mint ember lehet 's
tarcsd meg tovább is szeretetedben, téged olly
igazán 's forrón szerető Mariedat

Édes Emim ezennel nyilvánított igaz test-
véri kívánságokba osztozik téged szerető sógo-
rod és barátod Sándor

Károlynak szinte szívből minden jót kívánok

Madách Károly levelei bátyjához, M. I.-hez.

(A levél eleje hiányzik.)

...nak intéseit követni fogja.

Polgártársak! jelszavaink: éljen a' király!
alkotmányos reform! szabadság! egyenlőség!
béke! és rend! Költ Mart. 16án A' feljebb le-
irt választmány. Szathmáryné lejöven a' má-
sod emeleti ablakból a' fehér zászlóval elől
menvén, elvezette a' népet a' museum udva-
rába hol, város részenként külön zászlók alá
gyülvén az önkénytessek, az az kik önkényt
irattak be magokat nemzet öröknek, kiknek a'
száma Pesten már vagy 8 vagy 10 ezerre megy
kiválasztották azokat, kiken az nap vólt a' sor
épen patrouillirozni, és a' csendre és rendre
felvigyazni.

16án reggel a' nép Pestről át akarván jönni
Ledertől a' fegyvertárból részint az önkény-

tessek, részint az újonnan szaporított polgári őrsereg számára fegyvert kérni, Lederer ettől meg ijedvén a' fegyver tárba ágyúkat vitettett és annyi katonaságot rendelt az udvarba a' mennyi csak be fért, sőt még a' paradépiaczon, a' két ágyút a' melly a' hauptvacht előtt van még azt is meg töltette, és égő kanóczokkal patantyúsokat rendelvén oda; de ezen készületeket vagyis aztat az ijedtséget meg halván a' nép, mintha ők a' fegyvertárt ostromolni kívánnák vissza fordúltak, csak küldöttséget küldöttek Ledererhez, hogy a' fegyvertárból 2000 darab fegyvert adjon, más küldöttséget pedig a' helytartó tanácshoz küldött a' végett hogy a' helytartó tanács meg igérete, hogy csak azon esetre fog katonaság-felállítatni, ha a' csend, és rend megháborítatnék, és ime a' katonaság még is fel van állitva, sőt az ágyúk is töltvék. Mi meg üzentetvén Lederernek tüstént elparancsoltatott a' katonaság. 16a délután Budai városi tanács által is elfogadtatott a' tizenkét pont, itt is falragasztványok tudatják a' tanács határozatait, egy szóval Buda azt tesz, a' mit Pest. Önkénytesek itt is iratják be magokat külön aláírási iv forgott a' Helytartó Tanácsnál mellyre a' Tanácsosok fiatalabb része, úgy mint a princzipalisom Török Fiáth, Bujanovits, Havas consiliariusok alá irták magokat, természetessen én is, tehát nationalgardista vagyok. ezek kötelességök mikor a' sor rájok jön este a' város háznál 9 órakor este megjelenni, hol fegy-

vert kapva, az utczákon patrouillirozni kell a'
többi polgárokkal a' csendre és rendre fel-
ügyelni. A' szolgálat ma kezdődött a mai so-
rosok közt is két consiliarius van Csernyus
és Cseh, kíváncsi vagyok tudni Töröknek
hogy fog tetszeni a patrouillirozás, az a' leg-
jobb, hogy uniformist nem kell csináltatni,
mindenki megy minöbe akar fegyvert ingyen
kap arra sem kell költeni. 7én este megtarta-
tott a' nagyszerű kivilágítás ezt látni igazán
nagyszerű volt, kivált város háza, minden ház-
ból nemzeti színü zászlók lobogtak, némelly
ház minden ablakából kettő is az ellenzéki kör
igen csinosan volt kivilágítva e' homlokzatán
ezen transparent vólt

Szabad sajtó

Kelj fel rab ágyad kő párnájiból beteg meg zsib-
[badt gondolat
Kialts fel érzés, melly nyögél elfojtott vérző sziv
[alatt.
Oh jöjtek ki lánczra vert rabok! lássátok a' dicső
[boldog napot
A' honra melly soká türt, veletek derút, vigaszt
[és áldást hozzatok.

Az nap este az uri utczában Petőfi versét
részint ablakokból részint feldobálva hányták
szét a' kimondhatatlan sokaság közt. némely
helyen ismét más czédulákat az ellenzéki kör
kapuja alatt ismét más czédulákat e' követke-
zendő foglalattal:

Kiket kíván a' Nemzet felől Ministereknek?

Battyányi Lajos külügy
 Deák Ferencz belügy
 Kossúth Lajos ipar és közlekedési
 Pulszky Ferencz pénzügy
 Szentkirályi Móricz cultus
 Szemere Bertalan nevelési
 Perényi Zsigmond igazság
 Nyáry Pál rendőri
 Teleky László hadügy
 Eötvös József pecsétör

Ministerek.

Már ma meglehetősen csendessen vannak a' kedélyek, egy általjában igen lehet csodálni ezen rendet és békét a' mi uralkodik, de ezt csak Nyárynak és Kaluzálnak lehet köszönni kik az éléreáltak a' dolognak. Pesten az ablakokból a nemzeti színű lobogók mostan is diszeskednek, elfelejtettem meg említeni, hogy a' királyi vár is ki vólt világítva kaszárnyák harminczad minden és az irtóztató nép tömeg olly békésen viselte magát, hogy az egész forradalom alatt egy ablakot nem törtek, első nap a botok a' vaczi uri és nagy hid utczában mind csukva voltak, az universitásba még e' zavarok vannak szünidők vannak, az universitás a' zászlaját 15én átküldte Budára eltétel végett, nehogy a' deákok ismét mind cholera-ba lázongjanak, de 16án már át küldtek a' zászlóért, hogy küldjék vissza, és mikor a' zászlót vissza vitték az universitás piaczn Petőfi versét egy a' deákok közül a' rector

felszolitására kezdvén szavallani, a' professzorok először emelték ujjaikat és elmondták az esküszünket, mit azután deakok visszhangoztattak. A' hatvani utczát ezentúl szabad sajtó utca, a' város ház terét, szabadság tere, mert leg nagyobb részint 15én itt vítta ki magát a' szabadság az egyetemi tért, egyetértés tere híják. Most mindenk nemzeti cocardot visel a' helytartótanacsbeliek először irtóztak töle, de már most két consillariust ki véve mind ki tette. A' helytartó tanács intézménye szerint a' két fejü sasok mindenütt levétetnek már máma a zálog házról póstáról le vólt véve, és mindenüvé magyarország címere jön. A' permanens deputatio rendelete szerint, a' német bólt felirások holnap cassálatnak mind és magyar címek jönnek helyébe. Ez a' három nap kimondhatatlan változásokat idézett elő e két városba csak így haladjon. A' mennyire lehetett hiven iparkodtam az egészet leírni, mert majdnem mindenütt ott voltam láttam halottam az egészet Olvasd el mamának is talán érdekelik ezen mozgalmak egyéb iránt nyugtasd meg őt, mert itt kivévén a' nagy kiabálásokat, leg kisebb rendzavarás még nem történt, kivévén hogy itt budan a' paradé piacon lakozó egy agglegénynek egy ablakját beütötték mert a' kivilágításkor fősvényeségből már 9 órakor eloltotta a gyertyákat. Boryéknak is kiket tisztelek olvasd el ezen leírásom hiszem hogy különösen Lajost igen fogja érdekelni. Végül még ide írom a' bécsi mi-

atyánk, és üdvöz légy és a magyar hiszek egyet. Vater Metternich der du bist in Wien, entheiligt wird jetzt dein Nahme zu uns komme eine andere Regierung, der Willen der Untherthanen geschehe wie in Ungarn, so auch in Steyermark, und Osterreich. — Gib uns ein größeres Brod, und unser Schelten und Schimpfen, als auch wir dir die neue Anleihe vergeben, führe uns nicht in Versuchung, mit deinen Creditgagieren, sondern erlöse uns durch wirkliches Gold und Silber Amen. Begrüßet seyest du Papiergeld, du bist voll Betrug, der Curs ist mit dir, du bist vermaledeut unter den Geldern, und vermaledeut ist der dich aufgebracht hat. Scheinheiliges Papiergeld bit für uns arme Untherthanen jetzt und in der Stunde unserer Crida durch die Eisenbahnen. Amen.

Hiszek egy Kossúthba,
 Az ő mindenhatóságába,
 Magyar és Erdély ország teremtőjében
 Ki fogantatott az igazságtól,
 Született Zemplénbe,
 Kinoztatott Metternich által
 Eltemettetett a' Budai várba
 Harmad évre hallottaiból feltámadott
 És felméne Pozsonyba
 Alt a' személynök jobja felől,
 Onnan lesz elítélendő
 A' bécsi eleveneket és holtakat.
 Hiszek egy Kossúthba,
 Egy felelős ministeriumba
 A' magyarok egységébe
 És az örök életünkbe.

Amen.

A' mennyire lehetet körülményessen le akar-
tam irni az egészset, de ha nem is oly tökéletes
ved a' jó akaratot téged holtig szerető bátyádtól

Madách Károly

Kedves jó Emikém!

A' Perlaszi tábor be van véve!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!
Ma déltájban érkezett ezen fontos hír! mit
Szemere a' képviselők házába azonnal be is
jelentet. Talán még is segít már az Isten e'
táblabíró nemzetén. De mennyire fel is hord-
ják a' fejeket e' hír után. Ezen csata pedig
semmi előlegessen készített strategicus terv
szerint nem ment, innen látni, hogy nem tak-
tika, de lelkesedés és erély szükséges a' csata
nyeréshez. A' mint beszélnek, kik Szemere je-
lentését halották a' csata keletkezését úgy
beszélnek, miszerint miután Voronyeczky leg
inkább desperatus emberekből álló szabad
gyors vadász csapatjával leérkezett a' táborba,
kik a' katonaság 's a' honvédek által a' leg
nagyobb lelkesedéssel fogadtattak annyira el-
terjedt köztök, a' harcz vágy hogy alig vóltak
már tartóztathatók miután pedig a' Temerini
nem is annyira szerencsétlen ütközet, de fel-
adás tudomásokra jött épen tartóztatlanok let-
tek úgy annyira, hogy a' Perlaszi rácz tábort
minden terv nélkül, egy helyről a' Voroneczkia-
nus gyors vadászok, más oldalról a' lelkes Don
Miguel ezred, harmadik oldalról a' honvéd
tizedik zászló alj támadta meg kik mindnyájan
nagy dühvel berohanván az erőssen felsánczolt

táborba a' hat usque 8 ezer ráczból álló rabló csoportot szét verték, ez alatt Kis Erneszt nehogy az egészen külön, 's mindenik a' feje után működő testület egymást megroncsa kiálította huszár ezredét, 's szétveretvén a' rácztábor, hova a' sáncok miatt huszáraival be nem ronthatott üldözteté őket huszárjaival. Kis ezen jelentését, az ütközet végével irta ugyan, de azon megjegyzéssel, hogy még mindig üldözteti, 's szándéka is őket egyre üldöztetni, ne hogy erejüket ismét összevedhesék eddig is már nyolc ágyújuk foglaltatott el, és temérdeken elfogattak meglehetősen számú lőszerrel, halottaik száma még nem tudatik. Kis Ernesztnek régi terve, ha egyszer megkerkegheti őket meg sem álni Zágrábig hol a' Horvátok látván a' Magyar erőt szinte felkellendenek 's onnan így Jelachich is egyszerre tönkre van téve, 's onnan Fiuméig hatolni, mit azután jó gondolkozású Magyar katonasággal akart ellátatni. Kist eddig nem csak hogy se soha vissza nem vertek, de ő mindig nagy győzedelmet vivot ki. Bechtold le mondott. Beöthy Ödön, ki a' Temerini feladás után fel jött, 's egész mostanig itt völt a ministerium 's Kossuth indítványára a' képviseleti ház teljes, és rendkívüli hatalommal küldött le, hogy Mészároossal, ki a' táborban a' katonaságot az idegen, 's rossz szellemű tisztektől tüstént tisztítsa meg, saját belátása szerint fővezért nevezzen ki Bechtold helyett. Egyszóval határtalan hatalommal küldetett

ki, képzelhetni a' kis dühös Beöthy miket fog ott lenn végbe vinni. A' Máriássy nevét viselő gyalog ezred, miután királyi rendelet következtében minden kivéven az olasz országban lévő magyar katonaság az ittben lévő német ezredekkel kicseréltetnek a' hogy az ország határán be lépett a' mennyire tőle ki telt magyar lábra állította magát önkényt, tudni illik. a' frakkoknak farkaikat levágták 's csináltak belőlök spenczlit. Adjon az Isten sok illy katonát az országnak. A' katona kiállítás törvény szentesítése végett felment minisztereink mostanig sem jöttek vissza, 's mit sem lehet rólok hallani, ennek következtében, Kossúth indítványa folytán, holnap egy száz tagból álló küldöttség fog fel menni Bécsben a' királyt többször tett ígéretei figyelmeztetni, miszerint mikor szándékozik már annyiszor adott szavát be váltani Budárai lejövelele iránt 's ez által megmutatni miszerint Magyarország függetlensége nem erőszakkal csikartott, de saját jó akaratóból engedményezte, a küldöttségnek szorossan meghagyatván, hogy ha 24 óra alatt audienciát nem nyer ez tagadó válasznak tekintessék, 's tovább egy órát sem időzzék. Kossúth a' mai ülésben nyilvánította, hogy pár nap alatt nagy eseményeknek nézünk elébe. Fegyverünk pár nap alatt temérdek van, már apróbb szállításokba 500 ért már egy pár ezer érkezett negyed napja egyszerre érkezett 4000 ma ismét érkezett 7000 az az hét ezer holnap ismét annyi mit bizonyosan

mondhatok mert magam láttam mind a' con-
signatiot mind a' nyugtatványokat felőle,
mint beszélég September 9ik negyven ezer
darab fegyver szállítatik már az újonnan fel-
álitandó katonaság számára. Én csötörtökön
szándékoztam kimenni de e' néhány nap olly
esemény teli lesz, hogy lehetetlen most itt-
hagynom Pestet azért Szombatra tettem át
elindulásomat, azért mint Bory Lajossal izen-
ted mikép ha haza kívánok menni sziveskedsz
értem kocsit küldeni kérlek, de csak úgy hogy
ha leg de legkisebb alkalmatlanságodra sem
lesz sziveskedjél Szombaton az az Sept. 9én
délre Vácra kocsit küldni, de még egyszer
kérlek hogy ha ez által legkisebb alkalmat-
lanságodra sem vagyok mit ha küldeni szives-
kedsz reménylem a' csillagnál fogom találni.
Ezzel Majthényieket tisztelve, Erzsikét téged
és Palit ha még Csesztvén mulat ezerszer
csókol

Kelt Buda Sept. 4én 848

szerető öcséd
Madách Károly

T: cz: Madách Imre úrnak

Váczon és

Csesztvén

B. Gyarmathon által.

Kedves Imrém!

Nina által fel biztatatva reménylettem, hogy
ma talán Palival együtt itten ölelhetlek, de

sajnos reménységembe csalatkoztam. Jellasi-
 chot mint tudod vissza nyomták, most mint
 hallatszík mindég hátrál, igen meg csalatko-
 zott mind erónkbe, mind lelkesültségünkbe, mi
 erónket naponta növeli, de leg inkább csalat-
 kozott tüzéreinkbe, mert először ő azt hitte
 miután néki is az ötödik ezredből vannak
 tüzérei, hogy a' mieink rájok nem fognak lóni
 kik pedig magokat különösen ki tüntették,
 másodsor azt hitte hogy a' honvéd tüzéreink,
 kik csak vagy egy hólnapja tanúlnak nem
 vitték olly tökélyre mint a' mind meg mutat-
 ták ezt ő maga Jellachich mondta Ivánkának
 kit azonban már szabadon eresztett, miután a'
 haditörvény széke nem jogossan elfogottnak
 ítélte. Ivánk elfogatását ha talán még nem
 tudnád ekkép történt: Ivánk egy ügyes for-
 dúlattal egy részét a' seregének elszakasztotta
 's azt olly ügyessen szoritotta, hogy a' horvát
 csapatnak nem vóit más választása, vagy egy
 tóba hátrálni miután egészen egy tóhoz szóri-
 tatott, vagy pedig Ivánka szuronyai közé
 menni, ekkor a' horvát részről egy tiszt fehér
 kendővel ki ugratott erre Ivánka is előre ment
 mire a' horváth tiszt csapatja nevében jelen-
 tette, hogy ök magokat meg adják, mit Ivánka
 elfogadván vissza csapatjához kijelenteni, mit
 szinte a' horváth tiszt is megtett, később a'
 horvátok közöl ismét egy más tiszt fehér ken-
 dővel elő ugratott és Ivánka szinte, de a' hor-
 vát tiszt egy jelére elfogatott, s Ivánk csapatja
 miután főnökét elvesztette retirált de mint

előre bocsátom Ivánka még az nap szabadon bocsátatott. A' Nógradiak közt leg jobban viselte magát Paczolay Narcisz, ki mikor a' százada plenkirozni vólt ő maga nem saját, de emberei vallomása szerint őt horvátot lőtt le. Tersztyánsky Zsiga és Horváth Valér pedig gyáván meg szaladtak, de később a' tartalék sereg által vissza kergettettek. Ezen detaillokat tudom Ivánka Zsigától, ki az egész csata alatt jelen vólt, s' természetesen az öccse csapatját leg nagyobb figyelemmel kísérte. Tegnap és ma itt nagyon jó hírek kerengettek ugyan is azt beszélték, hogy Radeckyt a' Bécsből olaszországba legújabbán vitt granátosok kiket ő mert a' magyar katonaságot az itteni dolgokról felvilágosítottak tizedeltetett agyonlőtték. Hogy Doblhofot felakasztották Latourt meg ugratták Bécsbe, a' királyi család — ez tény — Bécsből elment 's ide Posony mellé gondolom Schaumhof vagy minek híják jött. A' Képviselő ház hon védelmi bizottmánya placatumai szerint pedig Hurbán Stúr és a' Hodzsa féle rabló csoport különösen a' Posonyi és Nagy Szombati nemzet őrsereg által az országból kikergetetett, és Morvába menekedett, 's a' leg erélyesebb lépések történtek, ezen panslavisticus mozgalmak netaláni újabbi kitöresei meggátlására. A' mint beszél Jellachichnak egy határ örvidéki zászlóalja át jött. Lamberg historiáját a' Pesti hirlap mint közölte nem tudom mert nem olvastam, de miután itt némellyek azt beszélték

— kiket ugyan Zichy Ödön példája egy darabra elnémitott — mintha még az sem lett volna bizonyos valjon a' királyi biztosságot elfogadta volna é vagy sem, arról kívánlak tudósítani: hogy Lamberg már Töröknél volt kit mint királyi biztos eltiltott, a' seregünknek mind élelmi sereket mind pénzt küldeni mire Török azt válaszolta hogy miután ki küldetése ministeri ellenjegyzés nélkül s' így törvénytelenül történt nékie engedelmeskedni nem fog mire Lamberg ismét kérdezte, hát ha erő hatalmat fog használni Török felelte, hogy akkor ő is kénytelen lenne az erő meg torlására erőt használni. Én ugyan Lamberg kivégeztetését, különösen olly kegyetlen módon mint történt nem helyeselhetem, de tökéletesen meg vagyok róla győződve hogy ellenkező esetben Pest a' leg nagyobb vérontás szin helye lett volna, mert a' nemzet őrsereg egy része bizonyosan elismeri Lamberg királyi biztosi ki küldetését a' másik nem, 's így egymás közt, a' helyett hogy megfeszített erővel 's összevetett válakkal az ellenséggel harcolnánk magunk közt kellett volna viaskodnunk. Zichy Ödönt fehér megyei volt administratort Görgey Arthúr a' tiszán inneni önkéntes nemzet őrsereg parancsnoka a' Csepel szigetén egy cigány áltak (sic!) hadi törvényszék ítélete következtében kötél által kivégeztette, miután Jellasics proclamatioit, sőt Jellachichnak egy levelét is találtak nála. Zichy Pált pedig a' Nádor kamarását ki Hardegg vasasoknál ka-

pitány volt tegnap hozták fogva. Egyébiránt a' Hardegg ezredbeli magyar tisztek már kezdenek quietálgatni. Móga (?) képzelhetlenül erélyessen viseli magát, mást egyéb iránt nem is tehet, ha kedves előtte élete. Bory Laczi miután a' Földváry féle zászlóalj feloszlott a' Pesti csatárokhoz, máskép a' 14 honvéd zászlóaljhoz mint zugs káplár ált be. A' követi karnak egy nagyobb része tegnap, és tegnap előtt a' táborba, egy vadász csapatba alakúlva. A' Pesti nemzet őrsereg miután itt is általános népfelkelés van tegnap ma és holnap a' táborba indúlt.

A' Budai nemzet őrsereg 2ik zászlóalja ma ment el, az első zászlóalj pedig holnap indul hová, mennyi időre, azt senki sem tudja, én ugyan mint a' hadi ministerium polgi osztályának egy tagja a' táborbai meneteltül fel vagyok mentve, mert most leg inkább a' tábor éllelmezésével van dolgunk 's innen elmenve, az éllelmezésre nézve nagyobb akadály vólna mint sem ott len hasznot csinálnánk, miután azonban már Pest Budán csak sánták bénák maradnak ezen engedelem daczára is szégyenlenék itt maradni hólnap én is indulok. Ma köpönyeget patrontascht vettem egy szóval pompásan felszerelve, a' legnagyobb kedvel és bátorsággal. Ha hosszabb ideig találnánk a' táborba mulatni tudósítani foglak. Ha jónak látjátok mondjátok meg a' Mamának én nem bánom. Addig is ismét láthatlak 's csókolhat-

lak tarts meg Erzsikével és mindnyájan tart-
sátok meg emléktekbe holtig

szerető öcsédet
Madách Károlyt

T. cz. *Madách Imre* úrnak

Váczon és
Gyarmathon át

Csesztvén

Buda 849ik évi Jan. 1én

Kedves Imrém és Pálom

Jancsi által küldött néhány sorból állott s zavart levelem bizonyosan megrémített, s azért most nyugodtan amennyire tudom leírom az eseményeket reménylem, hogy megnyugtathatlak. Hogy midőn a Jancsi által küldött levelet írtam, nagy rémülésbe volt a' két város azt könnyen megfoghatod miután épen akkor jött köztudomásra, hogy a képviselő testület, a' honvédelmi bizottmány, sőt maga Kossuth is Pestet elhagyták, 's miután a' Perczel szétvert seregéből is épen akkor több nagyobb csapatok érkeztek. De a preliminariák igen hosszan tartván most a' historiához kezdek. Görgey táborá Pozsonytól kiindulva forcirozott marsokkal sietett Győrfelé, úgy hogy Köpcsénből megindulva, Rajkán egy félóraig pihenve egy szuszra mentek Győrig, Győrbe karácson előtt való nap érve emberei leszállásoltattak; karácson második napján Görgey meghallotta, hogy Győr körül van véve Vin-

dischgraetcz által, 5 or reggel viadalt doboltatván kivonult a' remitő sok költséggel csinált igen erős sancokba, onnét még ellenséget észre nem vévén kivonult a' sancokból 's Vindischgraetz csapatja által nemsokára ágyú tüzelés által fogadtatott, ezt Görgey visszonzataván az ellenség hatra vonult, de vissza, a'merre jött de le Buda felé, mit Görgey észre vevén táborának nagy részével mellek utakon akart elibe kerülni, 's egy kisebb részével addig is öt mindig nyugtalanítani, de az ellenség a' nyílt csatát mindenütt kerülte, mert a' mieinknek mindenütt kitünő positiojuk volt.

Addig míg a' mieink Győrbe voltak Vindischgräcz seregének egy része Hédervár táján, hol már a' Duna több ágakra szakadoz a' jégen atment a' Váczi oldalra, de hová tüstént leg inkább a' Pesti lánczhídon — két brigada valami tíz ezerből álló szállítatott át. Ezalatt míg Görgey elejbe akart kerülni Babolnáról, hol a' ménes biztosítására egy zászlóalj Prinz von Preusen és két escadron császár huszár volt megtámadtatott egy ellenséges csapat által, a' császár huszárok scandalose megfutottak úgy hogy a' cronikákba hasonló futás a' huszárokról nem taláztatik, a' Prinz von Preusen zászlóalj pedig a' tiszték schwarzgelbsége miatt egy lövés nélkül megadta magát. Szegedy ezredesnek azonban az hírül jövéen egy fél brigádával az ellenségnek rontott, 's a' Preuseneket kivágta, kik azonban az a' legénység a' kivágás alkalmával hősie vi-

selete által az előbbi gyalázatot magáról lemosta, Szegedy pedig az ellenséget meglehetősen veszteséggel visszaverte. Ezek alatt Vindischgrätz vagy Perczel feljövételének hírére meghalván, 's így őt az egyesüléstől akarta elszakítani, vagy pedig őt meg előzni akarta, s egy flankenbevegungot csinált, 's circiter 25 ezer emberével Pápa felé 's onnét Fehérvár felé indult a' Jellachich féle úton Pestre bejövendő. Perczel ki a Drávától erőtetett marsokkal jött Mórnál útját Görgeivel egyesülés miatt Győr felé folytatni akarta mikor véletlenül megtámadtatott, 's rossz dispositioi, leginkább pedig elbizakodása következtében serege két felé szakítatott, a 6 vagy leg feljebb 8 ezerből álló sereg két felé szakítva 25 ezer embernek ellent nem állhatván futásnak indult, 's Perczel 22 ágyujából 3 elfoglaltatott, 's circiter kétszáz levágatott a' többi pedig erdőkre menekedvén csoportonként szétszaladott. Görgey azonban hírére vevén ezen második kiadású flankenbevegungot Kmety és Korger mind kettő különös jeles tehetségű egyént küldötte utánuk, s' kik Perczel szétbontott seregét tüstént rendezték, részint pedig Promontoron, részint Márton vásáron újra rendeztetnek valami 6 vagy hétszázan ide Buda Pestre is futottak kik azonban ma délután ismét összedetvén ismét a' táborba vitetnek. Perczel kit már a dragonyosok körül fogtak huszárjai által kivágatott. S így Perczel vesztesége sem olly remítő mint első alkalommal hallottuk, s'

néhány nap alatt serege rendeztetvén ismét helyt fog állani a' még egészen ide futottak lelkesedése szerint is ítélve. És így Vindischgrätz Vörösvár felől valami 8 ezer Fehérvár felől pedig valami 25 ezerrel a' Váci oldalon, vagy 12 ezerrel szándékozik jönni. A' mennyiben azon tiszt előadásának, kitől ezen részleteket tudom hitelt lehet adni. Görgey táborát valami 36 vagy 37 ezerre teszik ez népfölkelés által támogatva lehetetlen, hogy győzelmet ne arasson. Vörösvári útról az ellenség leginkább azért se, mert a szakértők mondása szerint talán az egész országba nincs olly jó positio mint Vörösvárnál, de a Mártonvásárit is hol még *(olvashatatlan szavak)* magát igen igen jónak mondják, a Buda orszuton pedig részint a' defillék, részint az erdőségek miatt nem jöhet, mit azonban el is került. A Buda Pesti lakosságra a' legrosszabb hatást tette a képviselő ház, 's a' honvédelmi bizottság eltávovása ez alatt természetesen nyílt veszélyt gondolt. Rossz hatást tett még azon küldöttség kiküldetése is mit előbbi levelembe írtam, mit azonban Görgey mint hallom helyre hozott, miután a' küldötteket nem engedte át menni Vindischgrätz táborába, mivel ez örökös gyalázat volna a' nemzetre most fegyverszünetet kérni és békés kiegyenlítést, egyébiránt is még nincs itt az ideje, s' így látszik, hogy őneki még a két várost megtartani is erős reménye van. Mult hó 30án fizetéseinket két óra adták ki előre: a' Honvédelmi bizottmány Debrecenbe megy a'

hadügyminiszterium Török Szent Miklóstra én is megyek vele. A' cassákat, koronát, ruhát, gabonát hordják szinte le, a fegyvergyárban dolgozó munkásokat is elvitték, a fegyvergyárhoz mesterségesebb gépeket is. Schlick egész Szikszóig nyomult előre, de Mészáros által ütközet által vissza nyomatott. Szecsődy folyamodását s' okiratait megkaptam de jelenleg nehezen fogom kiadhatni, miután nem tudjuk mikor kell mennünk, mit három agyú lövés által fogják tudtára adni a' publicumnak, ez egyszersmind Görgeynek a két városon történendő átvonulását fogja jelenteni. Pali ezerszer bocsánatot kell kérnem, hogy abba nagy rémülésünkbe vissza küldtem a holmiját egyébiránt, köztünk legyen mondva *(olvashatatlan szavak)* nagyobbították rémülésünket. Papirosom de ténám is kifogyván levelem bezárom. *(Itt két és fél olvashatatlan sor következik.)*

Kedves Imrém!

Bamberger szivességéből írom e' leveletem, miután a postai közlekedés még meg nyitattott vidéttekkel — ki márma indult innen Gyarmatra, s' kitől szóval majd bővebben halhatjátok a Január 5től Pesten történeteket mint én most hamarjában leírhatnám. Csodálkozni fogsz hogy még Pesten vagyok, de miután Török utolsó napokban ki vitte Vetternél mint ideiglenes vólt hadi ministernél hogy a' mi polgári osztályunkon illy harcziás időkben épen semmi szükség sincs az egész osztály itten ma-

radt, s' én foglalatosság nélkül a ministeriummal elmenni nem akartam, de a császári seregek bevonulását sem akartam itt bevárni, elhatároztam magamban hogy Pénteken délután megyek Abonyba, s' ha a' császári seregek oda találnak közelíteni megyek ismét tovább, de e' tervem a' Pénteken reggel történt bevonulás miatt meg hiúsult. Pénteken reggel én éppen felkeltem $\frac{1}{2}$ 9 tájban mikor Lenhossek bé jön hozzám, hogy az ellenség már a' Christina városban van, én azt miután vissza vonulásunkról semmit sem tudtam, sőt mindég a' leg fényesebb győzelmekkel ámítottunk, a' mi visza vonuló seregünknek véltem. Hamarjában felöltözvén ki mentem a' Christina városi bástyára a' fehér úton lévő temetőnél látom az ágyúkat sorba állítva s' a' várra irányozva, de még ekkor sem hittem hogy a' császáriak lehetnének mert azt meg nem foghattam s' most sem foghatom meg hogy a' magyar sereg hová lehetett. Allig áltam néhány perczet a' bástyán 's láttam egy vadász zászló aljat a' Christina templom felé közelegni, a' templomnál néhányan előbbi nap itt beszállásolva vólt honvédek között egy zászlóaljnak ellen állottak s' a' mint mondják egy tisztet és egy közlegényt le lőttek de a vadászok közülök szinte egyet le lőttek a' többi a szőlő közé menekedett. A' vadászok először is be mentek a Christina templomba azt gondolták hogy talán ott vann valami ellenséges erő elbújva. Ez alatt a' Buda város tanácsa képviselői ki mentek a' sereghez

's parancsnokokra Vrbnának a várost és a várat feladták, 's fejeikkel állottak jót, hogy semmi ellenséges erő a' városban nincsen, s' hogy a' polgárság részéről sem fog ellentállás történni. Erre Vrba kinyilatkoztatta hogy a' város templom tornyán, a' város házon és a váron a' sárga-fekete császári színű zászló még az nap kitüzessék a' polgár mester válaszolta, hogy a polgárság a fehér zászló kitüzésébe egyezett volt meg mire Vrba röviden válaszolta „ich habe schon gesagt, entweder die schwarze Fahne, oder Standrecht“. A választás könnyű volt, a sárgafekete zászló az nap este ki volt tűzve. A' vadász zászlóalj a' templomból kijövé az egész városban és várban kis csapatokban szét oszlott, s' minden kijáráson egyszerre jött a' várban, én épen a' Christina városi garadicsoknál voltam mikor egy csapatka talán hét nyólc emberből álló feljött, s' az ott lévő bamész csoportnak egész gemüthlich mondták „wünscht guten Morgen meine Herrn“, ezek mindjárt a strázsákat mindenütt a' nemzetőröktől felváltottak. Ezek után jöttek az ulanusok vasasok s' a' Christina városi templomnál a' vér mező hoszába fellálatván a' dzsidások bandája a' Gott erhaltét kezdte játszani, mit a' katonaság három hurrahhal fogadott, az után kezdődött az einzug az ágyúkk mellett égő kanócokkal jöttek a' tűzerek, a' lovasok is mind fegyvereiket kezeikben készen tartották, az egész bevonulás inkább hasonlított egy nagyszerű temetéshez mint egy diadal

menethez, a' publikum egészen egy kedvű vólt, kivéven néhányakat, s' az itt lévő cseh tüzerekre a' katonaság örökös kiabálási s ujongatási egy csep hatással sem tettek. A' publikum e' rémitő egykedvűsége daczára is a' katonatisztek elakarták magokkal hitetni, hogy milly örömmel fogadták őket, magam halottam mikor egy tiszt a' másiknak mondta welcher Jubel. Ezen bevonulás reggeli tíz órától egész estig tartott míg a' beszállások történtek. Vindischgrätz délután 4 orakor jött a' várba szállott, Jellasich Pesten Károlyi György házában. Másnap azután minden féle placatumok jöttek ki de régibbnél régibbek mint Ferdinand lemondása Ferencz József trónra lépte. Tegnap közbocsánat hirdettetett a' strázsamestertől lefelé a' közlegénységnek, a' tisztekre nézve pedig fen tartja magának Vindischgrätz hogy a' király kegyességeért könyörögni fog azok iránt, *kik magokat igazolandják.* Még eddig csak Bathányi Lajost, Jovichot a' vólt eszéki várparancsnokot s Szapáry Antalt fogták el. A' katonaság célját elérte, mert itt csendet és rendet csinált. Buda még csendesebb mint valaha vólt. Egyébiránt a' polgárság kerüli nem csak a' katonákkal össze ütközést, de összejövetelt is. Ha talán bejöhetnétek jertek be, higyétek meg hogy sehol sem biztossabb most egy békés és hű polgár mint itt.

Debreczen vidékéről épen semmit sem hallunk néha ha mit hallunk is olly hihetlenteket, hogy inkább mit se hallanánk. Még egy-

szer kérlek hogy ha lehetséges jertek be mihamarább mennél hosszabb időre Erzsikével s' Majthényiékkel együtt ezerszer csókol

Kelt Buda 849^{ik} évi I 6án

Károly

Kedves Imrém!

Napról napra halasztottam tudositásomat, mindég azon reménységben, hogy talán már a jövő nap kedvezőbb eredményt írhatok itteni mulatásomról; de mind a mellett is hogy mostan sem írhatok valami kedvező eredményről, dolgaim mibenlétéről s itteni mulatásomról, legalább néhány sorral tudositani már nem mulaszthatom. Pénteken Debrecenbe érkeztem, s mindjárt tudakozodtam az elmaradt hivatalnokok igazolása felől, mindnyájan kiktől kérdezősködtem esetem elmondása után a legjobb reményekkel biztattak annyival is inkább, mivel két nappal megérkezésem előtt Barkóczy Miskát, 's Lángot kik mind ketten Vindischgräcznél szolgálatot válaltak a pénzügyminiszterium igazoltaknak tekitvén előbbi állomásaikban vissza helyezte. Ezek hallása után haza menvén igazolásomat írásba foglaltam, s másnap elmentem Rápásy tábornok, helyettes hadügyminiszterhez magamat igazolandó. Allig léptem be Rápásyhoz mondván, hogy magamat igazolni jöttem annyira megtámadott, s' olyan igazi huszárossan hogy majdnem össze-gazemberezett, én erre vele feleselni kezdvén mondtam mig a' dolog állását nem tudja

addig velem ily kiméletlenül ne bánjon, s' ha végig halgatni nem akar im igazolásom vegyen magának annyi időt s' olvassa el, s' ha azután bűnösnek tartám szidjon meg ha kedve tartja. Ő erre még dühösebb kezdett lenni igazolásom el sem vette, s' azt mondotta, hogy Földváry az eszéki vár feladója és igazolni akarja magát, azért mégis gazember, más szóval hogy én is az vagyok. Erre pflegmámból én is kijöven egy kicsit talán magam is átléptem az illedelmet igazolásomat zsebre gyugván ki mentem. Másnap az igazolásomat bé adtam Asbóth őrnagynak s' Klapka adjutánsának azon kéréssel, hogy sziveskedjék elolvasni, 's ha elegendőnek tartja az előhozottakat igazolásomra mondja meg nékem s' majd csak azután megyek Klapkához, hogy magamnak így kellemetlenségeket ne szerezzek. Asboth elolvasva az igazolásomat elégségesnek tartotta s' azt mondta, hogy Klapkához nékem nem is kell elmennem, majd elvégzi ő azt. Harmadnapra elmenvén Asbóthoz ki már Klapkával értekezett igazolásomra ezen kéziratot nyertem „Az igazoló folyamodvány a polgári és gazdasági osztály főnökének — kinek a környülményekről bővebb tudomásának kell lenni — véleményes jelentés végett áttétetik azon megjegyzéssel, hogy a folyamodót — addig is mig magát végkép igazolhatja — ideiglenesen alkalmazza a hadügyminiszter meghagyásából Asbóth őrnagy.“ Én Asbóth szivességét igen megköszönve az igazolásomat magammal akartam

vinni. Miután azonban Asbóth azt mondta, hogy minden folyamodványt Korponainak szígnálni kell ott hagytam. Később Korponay igazolásomat kezéhez kapván a' hogy nevemet látta rémitő lármát ütött Asbóthot össze szidta, hogy merte az igazolásomat így hátiratolni ő mondván hogy a miniszter megbizásából tette, azt mondta az nem lehet a hátra maradt hivatalnokokat nem lehet bevenni akár igazolják magokat, akár nem és a többi. Ezután be ment Klapkához ott is irgalmatlan lármát ütött onnan kijövén átküldötte az igazolásomat az igazságügyi osztályhoz vélemény végett. Én az igazságügyi osztály főnökkel ismerős nem lévén egy pár jó emberemet küldöttem informálás végett hozzája ő azonban aztmondotta, hogy miután neki utasítása van hogy *azon hivatalnokok kik elmaradásuk okait igazolandják, becsületök megtartása mellett, azok pedig kik magokat nem igazolhatják becsület vesztés mellett fognak elbocsájtani* semmit sem tehet de ezen egy esetre nézve külön felterjesztést fog tenni. Miután azonban Klapka a táborhoz vissza ment, s' Asbóthot mint segédjét magával vitte semmi reménységem sincs jó sikerhez, mivel most ismét Répási a helyettes miniszter. Mindazonáltal az eredményt elvárom s' ha csakugyan a' hátiratot nyerem az igazolásomra millyen utasítása van az igazságügyi osztálynak, akkor az igazolásomat mit már más alakban el is készítettem egyenesen Kossúthnak adom át, mivel a miniszter tanács

állított fel erre nézve elvet, s' más miniszteriális emberek kik már nálamnál sokkal később érkeztek igazolva vannak s így azt engedni nem lehet, hogy a hivatalnokok igazolása egyes emberek önkényétől függjön. Korponaytól a feljebb előhozottakat nem igen csodáltam mivel egy tárgyba vele összeveszvéen soha jó emberem nem volt. Itt mulatásomra nézve azt jegyzem meg, hogy rémitő a' drágaság a' szállásért 30 pftot fizetek havonkint egyéb is minden igen drága ritkán ebédek hogy egy pengőforintra ne kellene ráfizetni a' kávé 15 xr pengő míg szívható magyar szivar 5—6 xr minden nap kétpengőforintot az ember minden gazdálkodása mellett el köt, már többet költöttem 50 pengőforintnál semmiért. Egyébiránt semmi új sincs ma hozzák a Budai foglyokat. Nagyon beszélnek hogy Jelacsics fogva van. A török határokhoz 100 000 fegyver érkezett tegnap jött a' futár pénzért. Huszár Pista volt ki Buda vára visszavételének első hírét hozta, az nap Kossúthnál ebédelt de ki is volt ám vele. Egébiránt reményelem, hogy levelem mindnyátokat a legjobb egészségben találánd Erzsit Palit téged s mindnyátokat ezerszer csókol

igazán szerető öcséd

Madách Károly

Lakásom nagy czegléd utca Frater ház 22ik sz. alatt. Fráter Béla Erdélyben van a' máso-

dik vadászezrednél hadnagy. Náczi pedig a'
19ik huszárezrednél főhadnagy a' kormány és
az országgyűlés valami 10 nap alatt Pestre
megy. Debrecen

T. cz. Madách Imre Úrnak

B. gyarmatin át

Csesztvén

Kedves Imrém!

Nagy álmoságomba írt 's Nina által küldött commissiomit, a' szabóra nézve, ne úgy értsd, mint ha azt csináltatni kellene, de azok a' már félig meddig elhasznált ruhák még eddig fizetetlenek lévén ki fizetendőek. Irtad, hogy Jámbor a' gazdasági lapokra mindig járt előfizetett, mar 15ke vagyon, 's még eddig egy számot sem láttam belőle, légy szives, a' szerkesztőséghez elmenni, 's ennek okát megtudni. — A' Mikulai féle tárgyról is még mind eddig válaszodat nem kaptam, holott én az egészet néked körülményessen megírtam, minek következtében engem véleményedről tudósíthatnál. A' gyapjú végett Frommerrel semmi legkevesebb baj sem vólt, igazán nobiles kereskedő, 's a' mint én vele meg elégedve vóltam, úgy ő is a' gyapjú mosásával, mert beszéd közbe előhozta, hogy a juhokat mustrálni kellene, mert egynehány vaczka találkozik közte, s ha csak azt az 50 vagy 60 darabot kimustrálnánk gyapjunkért 20 pfttal

is többet kapnánk denn Ihre Wäsche ist ausgezeichnet. Barátom ha ezt egy kereskedő mondja a mikor ab invisis veszi meg a' gyapjút, 's a' vételtől fogva a' gyapjú ára még le is ment, képzelheted millyen vót a' mosás! A' fogatlan ürüket holnap után mustrálok ki; ha csak lehetséges lenne legjobban szeretném őket bárányokért ha lehetséges jerkékért ki cserélni; ird meg erről is véleményedet. Szénánk igen sok és igen jó van, minden possibili padlás tömve van, a' pusztákon majdnem még egyszer annyi csak a' széna mint tavaly egész évi takarmány vólt, azonkívül a' curiába egy 9 öles hosszú 3 öl széles és legalább 4½ öl magas kazalt rakattam, a sarjú szépen mutatkozik, tarlós lóhere ha csak még egyszer megázik véghetetlen sok lesz, eddig még mindent magam erejével kaszáltattam gyűjtettem es hordattam, felibe csak a' parlagokat kaszáltattam, harmadába pedig a' dankóczy földlábakat és a' mali janko fundust, mellyet a' viz miatt magamnak kaszáltatni érdemesnek nem láttam. Igen nagy hátra maradása van az által hogy hat ökor hibázik!!!!!!

4 öreget még a' télen eladtam, 's árát elköltöttük, 's azóta pénz hiány miatt azt soha meg venni nem birtuk, egy ökor pedig a lóhere hordáskor felfujódott 's meg döglött így az egy páratlanul maradt. — Csesztvén is 4 ökor hibázik kettőt még régen eladtak, kettőt pedig a' télen mellynek árán szénát vettek, ezen

hiányt mind két helyen mi előbb kipótolni kellene én ugyan itten pedig csak béres erővel az ugarlást már Juni 12én elvégeztem, pedig legalább 30 kila parlaggal többet szántattam fel mint eddig szántottak a' gyelikon és nad pravicson de Csesztvén az erő hiánya miatt még az ugarlást sem végezték el. Legszükségesebb volna ide most az ökör, mert a trágya még majdnem mind bent van de véleményem szerint ide csak három ökröt kell venni, egyet a' páratlanhoz hogy a hat szekér complet legyen, a' hetedik szekérhez pedig csak két ökröt kellene venni, mert az a' két igás lóval lenne a' 7ik complet szekér, mert ha a' hetedik szekérbe 4 ökröt veszünk akkor az igás kocsis valóságos calamitás, mert az ember neki dolgot nem tudna, mert két lóval sem a' gabona, sem a' trágya hordásnál mit sem tehet, a legfőbb pedig hogy ez által legalább 300 ftot megkimélni jelenleg nagy positio. A Sztregovai gazdaságban bé hozandó reformok előterjesztését azon időre hagyom mikor haza fogsz jönni, mind a' mellett hogy a gazdaságot jóformán csak novembertől viszem annak minden csinnyát binyát tökéletesen kiösmérem, 's tökéletesen meg vagyok róla győződve hogy csak úgy lehet célirányossan gazdálkodni, hogy mind eddig életben nem léptettem azért van, hogy ahhoz erő kell 's az embernek függetlennek kell lenni, — ha a Mama haza jön Pestről én szándékozok néhány napra be

menni, ha a' gazdaság körüli foglalatosságaim megengedendik.

Addig is ezerszer csókol

szerető öcséd
Madách Károly

Kedves Imrém!

Pesten létem alatt sem időm sem foglalatosságom meg nem engedte, hogy mind azon Sztregovai gazdasági tárgyokról értekezhessek, mellyek lényegesebbek lévén beleegyezésed meg kívánják. Leg először is tudósítalak, hogy helyben hagyásod következtében a' meg maradt takács fundust, melly öszvessen 338 □ öl vólt, Bardánnal, a' mi szilvásunkkal határos belső fondusából 382 □ ölért megcseréltem, így ő 42 □ öllel többet adot 's rajta meglehető s szilvást, holott a' miénken már úgyszólván fa sem vólt miután azt Blasso megvette, és egy részét Szeverin kapta. —

A' múlt ősszel Illauvszky (?) szalajka főző pálinka főzését, és e' tavasszal, a' szalajka főzést is, lakásához által irányban lévő istálókba át tette, az egész istálónak átalakítása csak 10 pftba került, ennél fogva a' múlt ősztől fogva a' hidukon túl lévő major üressen ál, s ma holnap tökéletesen haszon vehetetlen leend, részint mivel maga az épület csak sárral és rosz mesterek által építettett hajdanában, részint mivel az irtóztató nagy vizek, mellyek különösen e' tavasszal jártak az egész épületet meggyengítik, én tökéletesen hiszem, hogy ezen épületnek hasznát többet, részint minémüsége, részint hely-

zete miatt venni nem lehet, s' most különösen mióta üressen ál reá felvigyázni majdnem lehetetlen, én még a' múlt ősszel midőn nálunk tüzvész vólt, s' mellyet csak a' hajdú ház tökéletes leszedése által lehetett megakadályoztatni, melly hajdú ház zsúp és szalma hiány miatt mostanig is egészen be fedve nincsen, e' ház be fedethetése végett is szándékoztam a' majort leszedetni, ezt azonban helyben hagyásod nélkül tenni nem merészelve úgy maradt ekkoráig. Ennél fogva felszólítalak értekezzél Borival ez iránt, én a' télen Bory meghagyásához képest a' halastóba sást vágattam, de abból miután az fagyot vólt s' a' szél által össze törődöt babkákat csinálni tökéletes lehetetlen vólt, s' így az levágot sást a' marha alá alyazni felhasználtuk, 's a' hajdú ház fedetlen. Ennélfogva tudósits engem mi véleményed ezen major felül, valjon azt még használni lehetend é vagy nem, mert ha azt most leszedetnénk, a' hajdú ház hátra lévő részét be fedni lehetne, 's a rajta lévő fáknak deszkáknak is hasznát építések alkalmával venni lehet, holott így már felvigyázat mellett is a' deszkákat a' padlásáról hurczolni kezdik.

A' Pinczieket Pestről haza jövéen már Sztregován találtam a' fabian falusi haszonbér végett, én utólagos jóváhagyás reményében 2000 vftért hagytam, de ők az eddigi 1500 vftnál többet nem kínáltak s' így szétmentünk, ennél fogva kérlek ez iránt tudósits mi előbb véle-

ményedről, hogy vagy haszonbélről, vagy más valamiről gondoskodjam é mert Mihálykor telik a' haszonbér ideje.

A' kalló az ősztől óta olly állapotban áll mint vólt, az öreg molnár azt ugyan csinálni akarta, de miután én hozzája semmit sem értek, ne hogy az el rontsa valamikép, a' csináltatását ideiglenesen betiltottam, annyival is inkább mivel a' tavalyi lóhere vetéseinkből kivéven a' Bikóczi, és kiskalusi táblákat semmi sem lett ennél fogva mi történjen evvel is maradjon é így, vagy csináltassam. Az idej lóheréink igen szépek vetettem 6 mázsát és 1½ mázsa luczernát a' kastély elejébe, hol szinte a' tavalyi vetésből semmi sem lett, és Bikóczon.

A' malom gátakat a' mennyire lehetett megcsináltattam ismét, legalább örölkhetnek, a kiskalusi gát végett roppant sok bajom van a' kelesényiekkal, ki evvel ki avval a' pretensióval lép fel, hogy Bory ezt vagy azt ígerte, én azonban eddig mindig avval utasítottam el, hozz írást Borytól akkor meg adom, különösen preten-dál valami Polonyi vagy Schindlyás Márton egyszemü ember azon új árokért, mellyet Bory a' kelesényiekkal saját rétjeinken ása-tott kártalanítást, azt állítván hogy Bory azon árokért a' Hiska féle rétet ígerte neki, ennél fogva kérlek szólicsd fel Boryt hogy engem tudósítson mibe ál a' dolog, hogy miképen egyezett ő a' kelesényiekkal, 's kinek lehet igazságos követelése, arról is tudósítson Bory hogy Holmannak mért nem adta a' kezébe az

általa aláírt szerződést, mert mostanig mind a' két pár itt van, némellyektől azt hallom, hogy Bory cautiót kívánt Holmantól, 's hogy addig mig azt le nem teszi a' szerződést át adja, Holman pedig azt állítja hogy neki Bory megígérte hogy cautiót nem kell letennie, 's a' szerződést ő maga nem akarta átvenni mert Bory több haszonbért irt bele, mint a' mennyit ő kialakított, Laczkonak sincs cautiója, s mind ketten adóssak maradtak a múlt évre Györgyig. A' nagy malom árka iránt is Bory véleményét közöld, mert a' gátja már óriási szélességü lévén, ezenkívül az árkon más négy gát van, miért ezek fentartása majdan lehetetlen, Laczkó állítása szerint Bory már helybenhagyta, hogy a' gát mindjárt a' kert allatti hajláson csináltasson, innen pedig az árok a' mi (*olvashatatlan szó*) táblánk alsó részén és a vólt zsellér földek között lévő határon menjen s' a' parasztok földjein végig majdnem a' nagy rét felső szélén menjen a' régi árokban, a' bresztyivíz árka pedig a' malom árok alatt vitessen a' patakba én ugyan azt hiszem hogy ezen terv így in theoria ál s' ki vihető, s' mivel az árok a' pataktól jóval távolabb esik állandóbb is lesz az ediginél.

A' Commassatiák az új törvény szerint 10 Májustól fogva megindíthatók, sőt mindenütt hol azt be hozni akarják egy év alatt jeleníteni kell, mert ezen határ idő eltelte után, csak mind a' földbirtokosok mint pedig a' parasztok bele egyezése mellett lehet azt meg-

indítani. Én már irtam Bendének, hogy ezek iránt értekezzen veled. A' mint hal-lom mindenütt hol a' mérések az urbarialitás dülönként történt, ott individualis mérésnek kell történni, pedig Hartyánt kivéve, sem Sztregován sem Csesztvén indiuidális mérés nem történt, evégett tehát a' mérnökkel újra kellene egyezni, s' talán mindazon helyeket hol még mérés nem történt u. n. Parócza Priboly Borosznok Kisfalu Riba Kapasz bé kellene jelenteni, mert arra hogy Paróczán a' parasztok bele egyezésével lehetne a' tagosítás behozni azt hiszem nem igen lehet kilátás. —

Gyürky Felicián nizsai tisztartónak irtál-e már, ha még nem írnál neki rögtön, 's kérd őt hogy legalább egy évig legyen várakozással.

Pinziek végett okvetetlen tudósíts mi elébb mert ezentúl nagyon fognak a' nyakamra járni.

Kérdezd meg Boryt mi célirányosabb, a' jelen gyelikói dülőbe kisebb darabot jó kitrágyázni, vagy nagyot kevesebbít én azt hiszem miután a' tagosítás már okvetetlen bé jön, s' trágyázni okvetetlen kell, mert a' nélkül kenyér sem lesz, különösen a gyelikoi táblába czélszerűbb nagyobb darabot kevesebbé mint kisebbet jobban kitrágyázni.

Tárgyam volna még elég, de papírom ki fogy, volnának e' gazdaságba több indítványaim, a' gazdaság czélirányosabb vitele végett, a' mellyeket vagy szóval, vagy majd később írásban előterjesztendek, addig is ezerszer csókol

A. Sztregova 833ik Máj 29én
Boryt tisztelem, és mielőbbi
tudósítástokat elvárom.

szerető öcséd
Madách Károly

Kedves Imrém!

Várva várt leveledet f. hó 3án meg kaptam, minek következtében a Pinczieket rögtön tudósítottam, hogy Fabianfalva ezentul haszonbérbe nem adatik, s hogy a földeket, a szerződés értelmében, jó karban, és meg szántva adják át. — A majort még ezen a' héten leszedetem, 's a hajdú házat bé fedetem, a' fáit pedig egy rakásra hordatom. A Commassatiók végett Bendét ugyan akkor szólítottam fel mikor téged tudósítottalak, ő azonban azt felelte, hogy addig mig a' bíróságok ki nevezve nem lesznek addig mi sem történhetik, ez azonban nem ál, mert a' mérések legalább meg történhetnek, mivel időt, és költséget is nyernénk, mert a' mérnökök, még most olcsóbbak, mint akkor lesznek, ha mindenki méretni fog. A' sturzt el készítettem, annak rendje és módja szerint, de a' folytonos esőzés miatt még mosatnom nem lehetett, holnap azonban az az hétfőn, okvetlen hozzá akarok fogni a' mosáshoz, 's a' héten a' nyírést is el végezni szándékozom, a' gyapjú zsákokért szinte holnap küldök Losoncra, nem tudom ott találjuk é már. Csesztvéről a' juhokat ide hajtattam, a' juhászt pedig ki végphetetlen pazar és hunczfut el kergettem. A Malom árkot a' meddig lehet igazítatni fogom. A kal-

lót pedig a' hogy rá érünk egész erővel csinál-
tatni fogom. —

Tegnap jöttem haza Csesztvéről, hol a' ju-
ház el expedialása végett vóltam, 's onnan
haza jövet találtam itten leveledet. Erzsi né-
kem semmit sem szólt, hogy pénzre vólna szük-
sége, a' mit ha tudtam vólna, magam is el lát-
tam vólna vele, még inkább sajnálom azonban,
hogy nem vólt bennem annyi bizodalma, 's nem
emlitette, egyébiránt légy nyugodt a' napokban
okvetlen küldendek neki, csak arra kérlek irj
Erzsinek, hogy csak az elkerülhetetlen szüksi-
gekre szoritkozzon, mert nehezen esik kissé
adni a' Mamának, kik mindnyájan majdán nél-
külözünk —, mert, már azon kívül hogy Csa-
lomiáról 154 kila rozst hozattam, 30 kila rozst
vettem, még újig a' cselédeknek 84 kilát, 's az
aratóknak 36 kila rozst kell venni, ez véletlen
kiadás.

Huszár Sándor dolgát emlitem a' Mamá-
nak, a' mama véghetetlen haragszik reá, 's már
most ő nem akar semmit sem tudni a' Com-
putusról, de az egész dolgot fel akarja forgatni,
az idő rövidsége, 's véghetetlen foglalatossá-
gaim miatt. Bendével még nem beszélhettem,
de irtam néki hogy ezen a' héten okvetetlen
kijőjön Sztregovára, akkor, majd okoskodunk
felette, 's az eredményről rögtön tudósitalak.
Hogy Bende Barátiba léte alatt Sándornak a'
computust többször elő hozta, azt positive tu-
dom, 's hogy Sándor mindég azt mondta ő
semmi computusról nem is akar tudni, minek

következtében látván Bende hogy ő vele nem boldogulhat, Huszár Károlynak küldte át a computus és pénzt egy Pro memoria czim alatti irattal, mellybe Huszár Károly előtt az egész tárgyat felvilágosítja 's ötlet közben járónak felkéri, Huszár Károly azonban, azt nyilatkoztatván, hogy ő ugyan szivessen átveszi, de előre megmondhatja, hogy eredménye nem lesz, mert Sándor egy időtől óta tőle is el idegenedet 's semmi legkissebben sem hajlik tanácsára, az irományokat vissza vette, mellyek azólta mindig nálam vannak. És Sándor Bende által elő mutatott térítvényre, sem akarta az eredeti oklevelet kiadni. Az egész dolog azt hiszem abban van, hogy Sándor, az új törvények következtében félvén az egésznek megsemmisítésétől szánva bánva büneit, 's azokat másokra háritani, 's amennyire lehetne jóvátenni szeretné. Igen igen nagyra vettem azon őszinte bizodalmat, mellyet irányomba leveledbe kifejtettél, légy róla meggyőződve, hogy mindent és mindenben elkövetek, a' mit jónak és célirányosnak látok, de ebben a' fentebbi tárgyban igen kérlek, sziveskedjél én nékem még is némi irányt adni, 's véleményedet közölni, mert ez oly fontos tárgy, hogy magamon az egész felelőséget nem vállalhatom, ha a' Mama eddigi szándékánál megmarad, 's az egészszet fel forgatja.

A' hogy a' nyirést elvégezem, ha csak lehetséges lesz én rögtön be megyek Pestre, ha csak egy napra is, részint mindkettőtöket meglátni,

részint egyről másról értekezni. Igen jó volna, ha leveledbe a' Mamának olyan formán írnál, hogy reményled, hogy az öreg kastély udvara és kerítései már kellő rendbe vannak, — mert ezt már kétszer említettem a' Mamának, 's mégsem akar a' csinálásához hozzáfogni, pedig száz váltóforintba sem kerül, 's ha egyszer az aratás cséplés be ál, kőműveseket sem kapunk, pedig elől még a' stachetli nincs meg, sőt az egyik nagy kőfal most is ál, a' kert aljába a' kerítésből egy darab kidőlt, mi csak gallyal van be csinálva 's így az úteza felül most is pusztulás látszik. Szükséges volna talán, egy fa vágó, és kis kocsira való szin is az udvarba, mire a' majorról fát is lehetne használni. Huszár Sándor féle iratokat, a' legelső alkalommal kiküldendem, ha leveledet néhány nappal előbb vettem volna lett volna elég alkalom ki küldeni.

Írj kérlek minél előbb ha csak néhány sort is, bár minden posta nap kaphatnánk tőled levelet, de figyelmeztetek, hogy a Sztregovára szóló levelekre 6 krajcáros stemplit tégy, mert minden leveledtől 9 krajcár büntetést kell fizetnünk. Kedves Imrém, Pesti életedet, tudni illik, hogy nem reggelizel, nem vacsorálsz sehogy sem helyeslem, néked reggelizned, és vacsorálnod kell, részint mert megvoltál szokva, részint, hogy erődöt vissza nyerjed, 's ezt el várom tőled hogy ezentul teended. Huszár Sándor dolgában még egyszer kérlek hogy véleményedet nekem irányadásúl *mielőbb* megírd, hidd meg

hogy mindent megteendek, hogy tisztába hozzassam a' dolgot, mielőbbi válaszodat mielőbb elvárja, 's csókol téged

őszinte szerető öcséd

Madách Károly

Mama Anna kis Károly
Csókolnak Nina és Pál tisztelnek
A. Sztregova 853ik Juni 4én

Kedves Imrém!

A nyirést tegnap szerencsésen el végeztük, kérlek légy szives erről Froman Áront tudósítani, egyszersmind kérlek tudósíts engem arról, mennyi van láb gyapjúnak kitéve, mert előbbi leveledbe 140 fontot irsz, holott ez igen sok mert mindég 80 font körül szokott lenni. a' mosással reménylem a' kereskedő meg lesz tökéletesen elégedve, ha nem lesz úgy nem igaz ember. Sturz mosás az egész, a' mosás elején igen sok bajom vólt, míg az emberek bele tanúltak, 's a' juhászokkal is bajom vólt nagyon ellenezték az újítást, hallottam elején tölök eleget uzs sz dhohnye, uzs z dohó; de hála az Istennek minden baj vagy is kár nélkül végeztük be, kivéven egy toklyót, mellynek mikor a' kádba tették vigyázatlanul eltörött a' lába, azonban az magához fog jönni, a' nyiréskor azonban, már minden juhásznak meg tetszet a' mosás, s már úgy látszik nem igen vólna kedvök a' régi szokás szerint úsztatni. Nyirtünk öszvessen a' Csesztvéről haza

hajtott juhokkal együtt 1596 darabot vagy is a' Háji nyáj kos 80, anya 201 ürü 196 toklyó 53, a' Bikóczi anya 211 ürü 177 toklyó 86, Dubravai anya 302 ürü 231 toklyó 86. így ismét kevesebb a' juh szám mint tavaly vólt mert tavaly nyirtak 1796 darabot így kevesebb épen 200 darabbal, mit leginkáb a' tavalyi véghetetlen kevés bárány okozott. Ennél fogva épen ma mondtam a' Mamának, hogy legalább a' kimustrálandó juhok árán okvetetlen bárányokat kell venni, mert még egy rossz esztendő rájok, 's a' magjából is ki fogyunk, ennél fogva kérlek tudasd velem mi előbb véleményedet. A' Bikóczi juhással is kellene valami rendet csinálni, mert néki hogy most nyirés után 6 toklyó kost a' hájba adott magnak, maradt néki 470 darabja, 's conventiója annyi van mint vólt néki mikor 1200 darabja vólt, ez iránt értekezzél Boryval. Ebbe a' gazdaságba, a' legfőb figyelmet kell a' juhokra fordítani, mert a' nélkül elegendő kenyér sincs, mint néhány évtől óta sajnossan tapasztalunk, holott az előtt elegendő juh lévén, minden vólt, és lehetne most is!!!!!!

Tegnap vólt itt Mikulai, kinek nagy apja, Sztregovai részecskéét leg először talán Barossnak, az után Terrainak elzálogosította, ez az után Szubszkira ruhazta, kitől talán 1802 Madách Sándor átvette, ez az új törvény következtében részét örököszen akarja nekünk eladni, vagy kiváltani, én a' nyiréssel lévén elfoglalva, azt válaszoltam néki, hogy először

irományainkat átnézendem, véled közlöm, 's azután válaszolandok, de még az átnézésre rá nem értem, de azokat, rögtön átnézendem, Bendével közleni fogom, 's azután téged véleményed és szándékod közlése végett tudósítalak.

Bendével H. Sándor dolga végett most sem beszélhettem, már 3 irtam néki hogy mikor jöhet, de még eddig válaszát nem kaptam.

Erzsinek mint legutólsó levelemben irtam, 100 forintot küldtem.

A' végzetetlen sok esőzés miatt minden munkával hátra maradtunk, még az ugarlást el nem végeztük, ha azonban az idő kedvez, ezen a' héten el végezzük, a' kaszáláshoz még hozzá sem fogtunk, mert azt nem emlitem, mit a Hlohom az ugaron vagy is parlagon kaszáltattam, 's majd nem két hete ázik, széna a' réteken, talán kevesebb lesz mint tavaly vólt, de ellenkezőleg Dubraván a' dolinákba annyi fü van, hogy ha azt szerencsésen felszedhetjük Dubravára, egy szál szénát sem kell vinni a' határból, a' búzák is meglehetőssen mutatkoznak, szalmára igen sok lesz, mert nagyon füvessek.

Hogy a' katolikus paróchia fedele milly rossz karban van azt reményilem tudod, és emlékszel talán hogy én annak megcsináltatását még tavaly sürgettem, attól félvén hogy össze roskad, tavaly azonban más építkezésekkel lévén elfoglalva rá nem értünk, én ne hogy a'

fala is összeve roskadjon utólagos jóvá hagyás reményében a' télen vágattam 7 darab gerendát ,és 10 pár szarufát a' parochia részére, mert az építkezési fundusba lévő pénz csak leczre, és cserépre legyen elegendő ne hogy azonban ez ususba jöjjön, minden darab fától néhány garast még is meg kell tartani, a' napokba hozzá fognak a' csinálásához, hogy mire a' püspök Septemberbe visitatióra ide jön készen legyen, mert még más kép orrot kapnánk tőle, ird meg őszinte helyben hagyod é vagy nem.

Ha Pesten vagy valami össmerössöknél valami jó kis olcsó hátulsó lovat tudnál, igen kérnélek tudósics, ezen tulajdonságokkal kell nekik birni, először 15 markon felül minden esetre, mert jövendőbéli (*olvashatatlan szó*) 15 $\frac{1}{2}$ marok gyeplösöm 15 $\frac{1}{4}$. egynek minden esetre pejnek kell lenni, mert az első két lovam pej. erős, egészséges, és jó menő lovaknak kell lenni, hogy kettesibe is zavarhassam, idejökre nézve 8 évesek lehetnek söt feljebb is ha jól vannak conserválva. Gondolom hogy átlátod hogy nálam még inkább becsület kérdése volt a' 4 ló mint Pistánál, kit tavaly avval boszantottak, mert már egy éve körül belül, hogy szürkéimet eladtam, 's nagy hü hóra vettem két paradés első lovat, 's hátulsót azóta nem birtam venni, 's az elsőket meg kettesibe nem használhatom, a' múlt héten is tökéletesen összeve törték szekeremet. Leveledet mi előbb

elvárva, az öreg Boryt tisztelve téged ezerszer
csókol

A. Sztregova 853ik Juni 15én

Madách Károly
szerető öcséd

Kedves Imrém!

Mikulay Márton Alsó Sztregovai birtokát, melly egy urbariális, és $\frac{3}{4}$ majorsági házhelyből áll 1792 ik évi Martius 16 án Terray Jánosnak 14 évre zálogba adta 1500 forintokba. 1798 ik évi Juli 30 án özvegy Terrayné ugyan ezen birtokot Baross Lászlónak átadja az eredeti 1500 forint zálogos summába, és a' visszaváltot rétekért 160 ft és a' tett építkezésekért 490 forintért, e' szerint összvessen 2150 forintért. 1801 ik évi Máj 26 án Baross László ezen birtokot Madách Sándornak átadja — 2204 forintba úgy mint, az általa Terraynének fizetett 2150 ftba építkezésekért 29 ft, föld javításért 29 fttért. Ezen birtokon 1818 ik Jan 25 én Madách János ujabbi 24 zálogos évek mellett 700 váltó forint auctiot adott, ezen 24 zálogos évek eltelték 1842 ik Január 25 én. Még 841 ik December 16 áról van itt egy levele Egrinének Mikolay Johannának, mellybe a' Mamától auctiót kér néhány e' tárgyba írott levelekkel, mellyekből ki sül hogy 842 ik évi Martzius végére ide Sztregovára tüzetett ki terminus az összve jövetelre egyezkedés végett, mit végeztek azonban annak nyoma sehol sincsen, adtak

é auctiót vagy nem nem tudom, de azt hiszem hogy Bory erre emlékezhet, mert éppen az ő leveléből tudom mit Gellénnek irt, hogy terminus tüzetett. Ha tehát akkor auctio nem adott a' újabb törvények szerinti 10 év lefolyt, ha a' forradalmi idők kinem vétetnek, ha azonban azok ki vétetnek úgy még vissza váltható, ennél fogva kérlek járj utánna s' mi előbb tudósíts. Ha azonban a' forradalmi évek nem is számíthatnak le nem igen tudom lehet é még auctiót nekik adni, vagy is az örök berakásért, mert ez eredeti zálogos summa tett — az építkezéseket ide nem számítva 1500

Terrayné által vissza váltot rétekért 160

összveszen 1660

Ez azon időben ezüst lévén váltóban

tesz . . . . . 4150 ftot.

Ehhez járúl Madách János által

adott . . . . . 700 ft.

4850 ft.

A' birtok áll egy urbárialis és $\frac{3}{4}$ majorsági ház helyből, az urbarialis házhelynek vége, sőt még a' majorsági házhelyből is tagosítás esetére erdő rész adatik, ér é tehát többet vagy annyit is a' megmaradt $\frac{3}{4}$ majorsági házhely. —

Sándor végett beszéltem Bendével, az irományokat magával vitte, meg ígérte a' Mamának, hogy az egészet felforgatja, a' térítvényt és el vitte azon szándékban, hogy maga megy el követelni vissza, ma azonban nekem irt, 's

énérem írja én követeljem azokat vissza, én ugyan ezen levéllel irtam Bendének, mellybe a' te leveledből az é tárgyban írottakat egész terjedelmökben közöltem, 's a' hogy lehet magam is elmegyek még hozzája értekezni, azután pedig Pestre. Mama ugyan ezen levéllel irt Jámbornak a' Vörösvári haszon bér letiltása iránt.

Túdosítottad é már Frommert, hogy a' nyírest elvégeztük, jöjjön mennél hamarébb, mert moczanni sem tudunk, úgy meg vagyunk szorúlva.

A' kaszálással vagyunk elfoglalva, a' réteken még eddig kaszálni nem lehet mindig vízbe állanak, a' pusztákon véghetetlen sok takarmány lesz, ha szerencsésen be hordhatjuk, de minden áldott nap esik. Csalomián az idén szénát kaszálni nem is fognak, tavasztól óta a' viz a' rétekről le nem ment, a' múlt héten olly nagy viz vólt hogy Csalomiáról Kovárra sem lehetett menni az ország úton hasig érő viz lévén, nem tudom mit fog csinálni Csesztve a' télen.

A' napokba vólt itt Farbakiné egy kötelezvénye van itt a' Mamától, melly a' moratorium alá nem esik, e' végett már többször irt vólt, a' válaszokkal azonban meg nem elégedvén feljött, 's ezen kötelezvénye fejében 600 rftokat kivánt rögtön, azonban 300 ftnál többet nem fizethetvén a' többire utalványt adtam, a' kötelezvény 851 iki Február 18 án kelt, 's 720 ezüst forintokról szól a' hátra lévő 1200 ftot

szinte fel mondta 's kéri Novemberig lefizet-
tetni, mit meg is ígértem kénytelenségből,
mert először is felmondhatja miután morato-
rium alá nem esik, 's másodsor hogy igen rá-
szorúlnak, mert építenek, és valami birtokoc-
kát is vettek 's így kellemetlenség kikerülése
végett meg ígértem a ki fizetést.

Emlékezni ugyan emlékszem egy Bossányi
nagy perről, de hogy miket foglal magában
nem tudom, idöm még eddig nem volt hogy
utánna nézhettem volna, de egyéb iránt kér-
lek, tudd meg te is attól, kitől ezen per lételet
kitudtad mi féle birtokokat foglal azon per
magában, így talán hamarább, és eredménnyel
keresgélhetnék is. Azon is törtem már eszemet,
valjon nincs nincs é olly eset, hol az új törvé-
nyek szerinti 10 évi zálog kiváltási határ idő
nekünk nem prejudicalhat, egyáltaljában nagy
bajom, hogy még eddig az új törvényeket meg
nem szereztem, 's így még eddig semmit sem
tudok.

Igen kérlek légy szives nevemben Jámhort
meg kérni, hogy a' Mamának pénzéből szives-
kedjen részemről a' Gazdasági lapokra 16 Ju-
liustúl fél évre előfizetni illy czim alatt „Ma-
dách Károlynak“ Sztregován per Szakál. elő-
fizetni Pesten üllői úton köztelken vagy Geibel
Armin könyvkereskedésében előfizetési díj fél-
évre 5 pfr. De igen kérlek ne felejtssd meg
mondani Jámbornak ne hogy később kapjam.
Mihént Frommer a' gyapjut elviszi rögtön me-

gyek Pestre addig is Boryt és nejét tisztelem
téged pedig ezerszer csókol

A. Sztregova 853 ik Juni 22 én

őszinte szerető öcséd
Madách Károly

Kedves Imrém!

A bárányokat minden hiba nélkül már ma zuhannyal meg mosattam, 's hogy már embe-
reim bele tanúltak igen gyorsan ment, mert
miután vizünk igen kevés lévén, csak egy ros-
tán dolgozhattunk, még is majd nem 400 bár-
rányt 3 óra és $\frac{1}{4}$ alatt meg mostunk; holnap
kezdem a' nyirést, Frommer itt léte alatt kért,
hogy a' bárány gyapjút vala melly Gyarmathi
kereskedő útján küldjem be Pestre, mit én
meg is ígértem, de adresse-it el felejtettem,
azért kérlek légy szives tőle meg tudni, Gyarmathon milly czim alatt adjam át Arkadinak
s hogy az hol tétesse le Pesten, 's hogy az
érte jövendő pénzt se Jámbornak mint itt léte
alatt mondtam neki — de néked adja át. —

A' mustra juhokat öszsvessen 96 darabot ki-
cseréltem kaptam érte 120 darab bárányt meg-
nyirva, igen szép nagy bárányok, úgy hogy
csak a' mi Bikóczi bárányaink vetekedhetnek
velek. Dubravára adtam őket, szörre egy kicsit
gorombábbak a' mieinknél, de véghetetlen sűrű
gyapjas bárányok, csak tartsa meg az Isten
juhainkat, és bárányainkat egészségben hárit-
son el tőlök minden veszedelmet, reményilem
hogy jövő esztendőre leg alább 250 darabbal

többet nyirunk mint az idén, mert jelenleg 491 bárányunk van összvessen. — A' juhoknak szaporítása lévén jelen rövid gazdai pályámon leg főbb törekvésem, mindig minden féle módokon töröm fejem, mi által, és hogy lehetne legbiztossabban azoknak szaporodását eszközteni, sok mindenféle okoskodásaim után abban alapodtam meg, hogy az embernek a' maga érdekét, a' juhász érdekével egybe kell kapcsolni ha boldogúlni akar, ezt pedig úgy találom utól érhetőnek, ha az ember a' juhásznak nem convencióba meg határozott mennyiségű juh telelést ad, hanem a' mennyiséghez képest. Igy például én azt hiszem, hogy a' juhásznak, minden tiz darab majorsági juh után kellene egy juh telelést adni, — mert jelenleg például a' Bikóczi juhásznak 474 darab öreg majorsági juha van, 's 60 darab juh telelése 's így majd nem minden hetedik után egy juh teleltetése, ezekhez ugyan a' bárányokatt 142 hozzá számítom összvessen van 616 darabja jelenleg, 's így csakugyan minden tiz darab után egygye van. Igen de a' juhásznak nincs érdekében hogy a' juhokat szaporítsa, mert convenciója meghatározott, 's így a' juhok száma akár több akár kevesebb, convenciójára különbséget nem tesz, ha pedig több juha vólna több dolga is vólna, már pedig minek csinálni magának több dolgot ugyan egy füzetésért — ki kevesebbel is el lehet, — erre pedig ismét egy példa, a' Bikóczi juhásznak vólt a' télen 207 kos alá való anya juha, lett néki báránya

mellyeket meg bélyegeztem 154 ezen kívül bélyegezés előtt meg döglött 3. A Dubravai juhásznak vólt a' télen kos alá való anyája 329 lett neki báránya 142 mellyet meg bélyegeztem egy néhány bélyegezés előtt meg döglött, így a' Bikóczyi anyáknak csak $\frac{1}{4}$ része nem adott bárányt, a' Dubravaiaknak pedig felénél több nem adott bárányt, ezen nagy külömbség persze az embert azon hiedelembe erősíti meg, hogy magok nem akarják a' szaporodást, nehogy bajok nyóljön, még inkább meg erősíti pedig hiedelmemet az, hogy a' juhász juhainak azt lehet mondani majd mindeniknek van báránya. Azért kérlek fontold meg ezt jó Boryval — Hájba 211 anyának lett 104 báránya mellyet megbélyegeztem — 's ha talán helyeslésedet meg nyerné, nem mondom az általam fel álitott arányban de elvben, akkor tudósíts engem rögtön, 's ha egyszersmind bé akarod hozatni, adj körülményes utasítást, csak kérlek rögtön tudósítsd, ha az indítványomat elfogadod, reményilem hogy jövő télre leg alább felivel több bárány lesz mint vólt az idén.

Az őszi gabona már le van aratva, 's még a' múlt héten be is hordattam, a' Dubravai jó, a' Sztregovaiak rosszúl fognak fizetni, — örökös vétek Dubrava $\frac{2}{3}$ dának parlagon heverni, de reményilem is hogy nem soká fog már pihenni. —

Gyelikónak nagy részét meg trágyáztat-

tam, egy részét kosarozzák, Dubraván a' trágya még bent van de jövő csötörtökig kint lesz. Forgatni még a' nagy szárazság végett nem lehetett, itt Péter Páltól óta csak egyszer eset, de akkor sem ázott meg a' föld. Makk véghe- tetlen sok mutatkozott, de a' nagy szárazság és hőség végett igen le hűlt, de azért marad szépen. Ha lehetséges — pedig sokat lehet ha igazán akar az ember — az idén az egész Dubravai ültetendő erdőt ki kell ültetni, igen nagyon szépen nevelszik a' régi ültetés, igen nagyon sajnálom, hogy mindjárt tavaly ősszel nem fogtam a' gazdálkodáshoz, tavaly is lehetett volna ültetni egy jó darabot. —

a' múlt augusztusi Losoncztugári vásáron lé- vén ökrök vásárlása végett, találkoztam a Pinczi árendásokkal, kiket kérdőre vonván valjon a' contractus szerinti kötelességöknek meg felel- tek é? az az meg ugaroltak é? azt felelték hogy ök avval szerződés szerint nem tartoznak, én vélök soká feleseltem, de a' szerződést nálunk nem lévén tisztába nem jöhettünk. Haza jövéen rögtön kikerestem a szerződést mellynek 2ik pontja így hangzik: "kötelessek lesznek a' haszonbérlők a' birtok határaitra felügyelni, a' földeket jó karban tartani, mivelni, javítani, és mind a' most némelly helyen találtató árko- sodásokat ki igazítani, mind jövendőben is az arenda ideje alatt akadályoztatni, — az utolsó esztendőben pedig a' szántóföldek egy harmad részét, bé számítván ebbe a' tavaszi alá kapá- val mívelt földeket is a' tulajdonos részére ugar

alá hagyni, 's az ott gyűjtöt trágyát arra ki is hordani. —”

Az egész szerződésnek csak három pontja lévén a' földek többé elő sem jönnek, így tehát azok meg ugarolva nincsenek 's nézetem szerint ezen szerződés értelmében őket reá szorítani sem lehet, így nem tudom mit kellene csinálni, Sztregován még jelenleg is két ökörrrel kevesebb van mint vólt, 's csak a' két igás lóval telik ki a' két szekér, dolog pedig tenédek van, minthogy a' három hetes Juniusi esözések által el maradtunk, forgatva még semmi sincsen, pedig már nagy részét be kellett vólna végezni, így a' végett nem tudom mit tegyek, pénz pedig nincs hogy pénzes által végeztethetnénk, de egyébiránt talán pénzért sem lehetne kapni, mert minden ember elkésett munkájával, forgatni még senki sem forgatott, sőt bódog az ki ugarlását tökéletesen bevégezte, 's most pedig ebbe a' szárazsága még a' mellett lehetetlen is vólna szántani, ha pedig meg ázik mindenki a' maga munkájával sietend, ma holnap pedig itt van a' sarjú kaszálás is nyakunkon. Irj kérlek ez iránt is rögtön. — Egy általjában kérlek légy szives tudósíts mielőbb hogy vagy mit csináltak, és tudósíts kérlek e' levelemben közlött nézetem szerint fontos két tárgyról is rögtön, és másról is ha valami kívánságod van valamely gazdasági tárgyban, hidd meg nagyon szeretném, mert nagy különbség van abban, ha az ember magának gazdálkodik, 's kénye kedve

szerint tesz, ha valami sikerül jó, ha nem sikerül úgy is jó. —

Ha lehetséges lesz az István napi vásárra szeretnék be menni Pestre, 's ha pénzem vólna lovat vennék, de ez nem lévén a' ló vétel megint elmarad sajnos boldogabb idökre.

Addig is ezerszer csókol 's mielőbbi válaszódat óhajtva várja

A. Sztregova 853ik Aug 10én

Boryt tisztelem.

szerető öcséd

Madách Károly

Kedves Imrém!

Ide mellékelve küldöm Zoltán Feri levelét, légy szives arra mielőbb válaszolni, 's egy úttal azt is megírni, hogy azért válaszolsz illy későn, hogy a' pör állásáról valamit tudni ohajtván Vidliczkayval közölted, ki azonban az egész pörről nem tud semmit, minthogy azt Matyasovszky folytatja. — A' Zoltán István féle ősi tőke végett az Archivumba kellene kutatni, mert ha attól a pénztől kamatot kell kapni, mint kell, mert máskép nem kínálna vele, akkor nem három évi kamat van hátra, de e' felől alkalmasint nyersz felvilágosítást az Archivumba, a' hol Zoltán János és a Mama közötti levelezéseket, közös birtokok, és ősi tőkék végett megtalálod a' Székelyi Csomóba. — Egy font puskaapor részedre, a' fegyver engedélyel együtt nálam van, Lehoczkival el küldöm. — Minekünk csak mindenféle malheurön

keresztül kell mennünk, két év előtt Csalomián egy ökröm meg döglött, múlt ősszel ismét egy szinte Csalomián, tavaly Mártonkor szénám szalmám felgyújtották, nem sokára 10 akó nagyon jó tavalyi borom ki folyt, az idén kétszer verte meg a jég Csesztvei vetésemet, szénám mind be iszapolódot az idén Mártonra a' spajzomat kinyitották, 's elvitték a' zsirt, szalonát, hájat, mézet, 's az ősszel vettem 10 icze tehén vaját téli szükségre, miből alig vólt fogyasztva azt is, — pedig mondhatom hogy jó el vóltunk még látva körül belül Februárig minden feljebb eső számoltakkal. — Valami cselédnek kellett lenni ki nagyon jól tudta, hogy a' szakácsné és a' szolgáló a' dajka szobába hálnak, mert a' konyhán a' riglit valahogy ki nyitotta, a' spajzot pedig kulcsal, a' szakácsné valami zörrenésre fel ébredvén, ki ment a' szolgálóval a' konyhába 's ott semmit sem találván tovább ment, mikor a' spajz ajtót nyitva találta, ott lármát ütven oda szaladt Jancsi ki látván a' történtet mindjárt ki szaladt a' ház körül nézni, de senkit sem látott, mint-hogy cselédjeink újak nem tudták mi hibázik, 's Jancsi a' spajz ajtót le pecsételte, így talál-tuk mink. — 's így a' zörrenést akkor kellett neki tenni, mikor fel pakolva tovább ment. — Hoffman irt nekem, a' mellybe felszólított szólítsalak fel téged hogy menj hozzá, bizonyos ügyeket ki egyenlíteni, mert hogy már nem várakozhat tovább, 's mind a' mellett hogy nagyon szeret és tisztel, kintelen lesz meg idéz-

tetni, Bende Pista is mondta nekem szóval, hogy szólítsalak fel ez ügybe. —

Egyébiránt Mamának kegyes kezeit Emmammal együtt ezerszer csókolván téged ölel

Kelt Csesztvén 855iki Nov 17én

igaz barátod 's öcséd

Károly

	A	Monsieur
Monsieur Emeric de Madách		
per Szakál	a	Sztregova

Kedves Imrém!

Ki nem mondhatom örömeimet, midőn Kovács Ferinek, testvérjéhez Kovács Sándorhoz írott leveléből leg először olvastam a' határozat tárgyában tartott beszéded hatását, ugyan olly nagy hatást tett az itt e' vidéken is mikor a' lapokban olvastuk, még most is egy fő tárgya az a' beszédeknek; — olvastad e a' sürgönybe leírásodat? ha nem olvastad volna úgy olvasd el, egy számba vagy te, Nyári és Besze characterisálva, a' melly ugyan igen szép és hizelgő, de azért még is boszantó anynyiból, hogy világossan tótnak mond, mert a' mint külsődet leírja "chinai lekonyuló bajúsz, szőke szláv jellegű arcz, *de magyar kebel* ezen *de magyar kebel* által szerintem világossan azt pretendálja, hogy tót vagy, mert máskép miért tenné ezt oda, ezt mondhatom hogy aprehendálom, vagy szerinte minden szőke, szláv jellegű arcz — Reményilem, hogy a' juh rüh

elleni receptet meg kaptad, mellyet Kovács Sándor által küldött levelemben küldtem, úgy szinte reménylem hogy azt a' levelemet is meg kaptad, mellyben mellékelve vólt Rákóczy Janinak szálló levél is, de minthogy Janitól azóta sem kaptam sem pénzt, sem levelet, nem tudom mire magyarázni, azért kérek légy szives engem arról tudósítani, meg kaptad é? és kézbesítted é néki levelemet, és mit válaszolt, mert mondhatom hogy soha illy szük körülmények között még nem vóltam mint jelenleg, 's azért kénytelen leszek öt újabban sürgetni. — Szegény jó Emmám beteg, pedig már vagy két hete, eleinte úgy látszott hogy harmad' napos hideg ez ellen Brintner be is adott neki, 's a' hideg leles egy napra ki maradt, de másnap és azóta minden nap paroxis-mussa van, és egészen elvan gyengülve, és negyed naptól óta fekszik, és igen sárga, világos hogy az epétől van baja, mit Brintnernek mind járt első ittlétekor mondtam is, hogy epe ellen adjon neki valamit, de szegény Brintner szokás szerint scrupulosus, eléb a' hideg lelést akarta ki gyógyítani gondolta magának hogy a' sárgaság majd elmulik. Nagy örömmel hallottam Vattay Lojzitol a' napokban hogy te hála Isten egészséges vagy — csak vigyáz is magadra. Nem szándékozol é ki jönni egy kis urlaubbal? Ragályi Miksa vólt nálam haza menet, a' múlt héten. Szontágh Pali benn van é Pesten vagy Budán? és hol van szálva? hová kellene a' levelet czimezni? mert két igen

fontos tárgyban kell neki irnom. Igen kérek
légy szives a' fentebbi kérdéseimre válaszolva.
Egyéb iránt szegény Emmám csókol, én öelve
's csókolva vagyok Csesztvén 861 Juni 19én
szerető barátod s öcséd
Madách Károly

Madách Pál levelei bátyjához, M. I.-hez.

Bory István Urnak

Miskolcz
Szakál

A Sztregova
Debreczen Febr 14.

Hogy tudjátok hogy élek és jó dolgom van,
csak azért irok pár sort külömben ho'szasan
irni rá nem érek mert mindig úton vagyok. —

Kassán Luzsenszkytól kaptam 200 pforin-
tot az alladalmi pénztárból, magam fentartá-
sára — onnan azután igen sietős dologban
jöttem mint futár Kossuthoz úgy, hogy Kassá-
ról Debreczenig mi 20 mérföld 22 óra alatt jöt-
tem mindenütt a leg pompásabb posta lovakon
egy éjjel és egy nap alatt itt voltam, tegnap
estve érkeztem meg Debreczenbe 9 órakor
azonnal Kossuthoz mentem — igen szivesen
fogadott beszéltem vele tovább egy fél óránál
el kérte tőlem Majthényi levelét, 's magánál
tartotta, 's rendelt magához ma 9 órára reggel
el is mentem — de igen el volt foglalva nem
beszélhettem vele vártam 1/2 egyig akkor ki
üzent, hogy legyek békében mig a' levelek el

készülnek, és azonnal küld mint futárt Szemerehez — életem tehát ez — napi dijjam 4 pengő forint — azon kívül lehetne haszonra (?) liquidálni ha az embernek lelke engedné — de ezt nem teszem. — Kassáról is idáig napi dijjaimmal együtt csak 30 pengőt liquidáltam, de tudom, hogy kapok leg alább 100 — mert ez így megy — Luzsenszkytól is csak 80 kértem és adott 200. — pár nap múlva Erdélybe megyek — többet nem irok — dolgaink pompásan mennek, ha irtok csak Debreczenbe irjatok és hogy a' levél a' postán maradjon

isten veletek

*Tisztelt Bory Barátim és Imre testvéreimnek
Főhadiszállás Eperjes Február 9estve 6 óra a'
plébániában, a' kormánybiztosoknál.*

A' lehető legjobb dolgom van, — egy perczben meggondolt tervem kivitelében isten is megsegített, mindenütt eddig szerencse kísért — hiába hazámért és a szent ügyért, mellyért annyit áldoztam, mennyit tőlem csak a haza kívánhatott, jutalomnak is kell, hogy érjen —

Én ekként utaztam:

Február 5én éjjel (*olvashatatlan szó*), onnan 8án reggel Tornaallyára, ott ebédeltem, itt ebédeltem, s' öszve akadtam több Nógrádiakkal, kik szinte a táborba utaztak, úgymint Tober főhadnagy, Petykó Feri, Szentpétery Józsi és Guduli — ezek kíséretében utaztam az nap Rozsnyóra, ott megháltam, s' 7 reggel fogadott

szekereken az óriási Hnyilczi bérceken és fenyveseken, rézhámorok között Iglóra — itten a' gyönyörű torony le égve, a' piacon levő házak legszebbikének 12jével — ennek esete így volt — Gajen itt volt hetfőn éjjel néhány zászló alyal — az ellenségből pedig 2 zászló aly Löcsén — ezek árulás következtében értesültek arról hogy Iglón tartózkodó csapatunk száma csekély, értesültek arról, hogy puszkaporos szekereink a' piacz hosszában fel állítvák — és így, miután a' mi seregeink Iglon igen szivesen fogadtattak, s' fáradtak lévén, borral is jólaktak, csakhamar elaludtak, sőt a' vorpostok egy része is — ekkor éjfélt után 2 órakor az ellenség, mely Löcséről 4 kapun ment ki és város előtt öszpontosulván, rakettákat bocsájtott a' puszkaporos szekerekre, és egy részit vor postjainknak el fogta azonban a' munitios szekerek nem gyuladtak meg — de a' torony és a' házak — ez idő előtt még az ellenség utba volt Iglófelé, nekünk ismét jött néhány ezer seregünk, s' így erönk nagy volt, de mind aludt, — az ellenség egész a' piaczra jött, s' még némely czopfos tiszteink ágyuztatni akartak, addig Gyjon bajonettet rántott — és szuronnyal a' németet ki verték, vagy 30at le vágtuk, Löcséig üzték 2 ágyuját, és 2 szekér rakettáját is el fogtuk.

Iglóról fogadott szekereken másnap az Febr 8án Szepesváralyára — ezen gyönyörű regényes vidékre mentünk, délre pedig Koritnóra, mely fekszik egy irtóztató csúcsa alatt a'

Kárpátnak, mely Szepes és Sáros között huzodik — a' hegycsucsot *Branyiszkónak* nevezik — e' nevet jól jegyezzétek meg magatoknak, mert e' hegynek nagy neve lesz a' historiában — el mondom ennek esetét — képzeljétek egy irtóztató magas csúcsot a' Kárpátok körül magatoknak — mely hegycsucsról két oldalt még oriasabb hegyek emelkednek. Az imént említett középső tetején visz el egy országut, melynek legmagasb pontja egész Szepesség felett Dominál, e' hegyre a' legmesterségesebb kigyó alakú, 's kőszirtből kivágott út huzodik fel, melynek egy részin meredek szirtek és fenyvekkal borított kavicsos rész, a' másikon széditő mélység van — és megette mindenütt mindenütt egy másra hánt ormok fenyvekkal be Sárosba — előtte pedig azaz Szepes felé apróbb halmoktól megszaggatott síkság — ezen *Branyiszkói* hegyszorosnak legválogatottabb positioit fogta el az ellenség, Schlick seregének egy része több ágyukkal és 4 nap és négy éjjel ott bivaquiroztak a' szalmán a' hegy szorosokon, míg végre 5én éjjel Gyjon Szepesvárallyáról megindúlt, a' hegy szorosok alatt dombokra vonatta az ágyukat — 's színleg az utat ostromolta, még a' Nográdi zászló aljal 's még nem tudom melyikkel szurony szegezve rohammal meg kerülte és szuronyokkal ostromolva 23 positióból verte ki az ellenség — és a' bércznek ő volt ura — az ellenség mint a' meg riadott zerge egyenként futott a' szirteken, mutatják a' vér patakok, mutatják a' gázolások

— rakétáink dicső hasznót tettek az ellenséget irtózatosan megvertük — ezen, hóval borított hegy ormon a' vér patakokként látható, mi több golyókat is szedtünk össze — Koritnón a' még nyitott sirjokat láttuk a' halottaknak, mellyeket még naponta találunk az erdők között — e' halottak nagy része többnyire német katona, látni soknak képén az irtóztató Huszár vágást, melyre nézni is undor — ott fekszenek megmerevülve fél mezitelen — mióta e' helyet láttam, és a' leg hitelesebben tudom az előadottakat, az olta úgy hiszem, hogy a' magyar nem veszthet, mint hogy egy isten van a' világon — Épen még mi tegnap délután e' Branyiszkói ormon által jöttünk, voltunk egy kis — de fájdalmas ütközetnek ugyanitt tanui — a' mi részünkről 500 mázsa puskaport vittek Eperies felé egy fél század bedeckunggal — és szemközt jött Benyiczky csapata, ezekből elől a' vákák, a' puskaporos tiszt a' pipaletételt rendelte nekik, még ezen össze koczantak — és löttek, egy másra, a' tiszt fején két sebet kapott, és többen meg sebesültek — a' hadi törvényszék azonnal meg tartatott, mi lett a' resultatuma nem tudom. —

A' Kárpátoknak ezen ágán által menve Siroken, Lacsón Hedrin Berthóton által menve, mellyek a' Kárpátok zugaiban rejtvék — estve 6 és $\frac{1}{2}$ órakor Eperiesre értünk — ez hegyek alatt fekszik, mellyeknek vállaikon által tekintve az óriás havasokat látni, külömben, úgy mint a' Branyiszkói, úgy a' Hlinyeczki

hegyecsúcsokon is, mellyek Gömört szepestől zárják el, örökösen fagyott havon mentünk, és még lenn a' sár patakokként volt az utszán, fent szánkával kellett volna meni Eperies igen csinos város — úgy mint Igló is gyönyörű minden várakozáson felüli — úgy Eperies nagyszerű a' hosszú és avval formában nyúló piaczn Eperiesnek áll egy óriás templom, ó és remek kinezésű lapos fedelű 4szögletes Lyceum—fogadóban szállást nem kapván a' kath. paphoz utasítottak — ki ugyan méne és meg szökött — de a' schwarz-gelbek érdekekből, és Gergelytől félté életét — itt véletlenül 3 kormány biztos volt szállva — Luzsenszky Ragályi és Ludwig — s' itt egy szobát — épen a' plebánosét el is ocupáltam.

Ma reggel én bona fide igaz és szent ügyem érdekében magam felmentem a' kormánybiztosokhoz — előadván nekiek az esetet igen igen meg előző szivességgel fogadtak — és első szavok volt majdan — ha pénzre van szükségem szoljak nekiek — és leg örömebb adnak — s' utazzam velek Kassáig, melynek holnap, legfeljebb holnapután való bevétele bizonyos. Ott elegendő penzzel el látva — futárként le küldendének Kossuthoz, egyszersmint, az esetet neki megirván, a' leg biztosabb jó létet élvezhetem — ennél hiszen nem kell többet mondanom nektek — ebből fogjátok látnem dücső állásomat — és velem együtt büszkék azon cselekedetemben, melyet talán első perczben rosszaltatok — igen a' tett egy percz

alatt forrott ki — és egész életemre eldöntő lehet — de ennek így kellett lenni és hála égnek jó sült el — alig jöttem ki a kormány biztosoktól, hire terjedt itt létemnek, és Szontágh Samu azonnal meg látogatott, — ő most honvéd kapitány — el hijt magához és ebédre is — de ebéd előtt még hazajövén, a' plébános szobájába egyet mást fel kutattam — és ime a' többi papokhoz szóló *(olvashatatlan szó)* leveleket instructiokat be pecsételve meg lettem, több gyanús irományokkal, melyeket egyetemben azonnal ismét a' kormány biztosokhoz vittem, kik is ezt igen nagyra vették, s' velem együtt Debrecenben le küldendik — tartóztattak ebédre — de Szontágh Samuhoz levén előbb meg hijva oda mentem.

Ma egész nap itt mulattunk s' lehet hogy holnap is — attól függ hogy Gujontól — ki az elő csapatot vezérli, és a' kassai hegyeken, — van s' Klapka Kassa megett, mikor és minő hireket veszünk. —

Az itteni élet gyönyörű, kivált ha az ember csak szebb részeit élvezi, mint én, és szenvedéseit nem — egész nap az a' roppant tolongás — sok katona — és számtalan ágyú — a' zene — a' dombérozás oh isteni — vagy egy étteremi jelenet, hol egyik muzsikál, a' másik táncol, a' harmadik félrészegen tántorog, még ismét egyik szunyad — oly dicső festői képek, hogy szebbeket képzelni nem lehet —

Ha mind ezeket ugyan annyi párban kívánám leírni, mint kikkel közölni ohajtanám úgy

osoká be nem fejezném, s' azért kérem tisztelt Boryak, hogy e' leveletemet a' mint által olvasnak expressussal küldjék Imrének, ki Károlylyal és Matolcsyval is közölje.

Bukvát, Bodyt Ninát tisztelem — kívált Bukvának beszélje el mi történt velem, és nyugtassa meg, mert tudom szegény öreget igen fogja érdekelni — egy pár sort ide s' elapokra küldök a' mamának, kérem azokat mielőbb el küldeni —

Máma két parasztot lövetett Görgei főbe, egy egész falu van itt el foglalva — a' Sárosi nép igen rossz szellemű —

Isten veletek — irjatok mielőbb Debreczenbe — azonnal a' mint ezen levelet megkaptátok — irjátok rá hogy postán maradjon, míg érte nem küldetek

Isten veletek

Pali.

Kassa Február 11én estve.

Kassán vagyok Kassa a' mienk. Schlick be van egészen szoritva — és pár nap alatt tönkre van téve. — Nékem a lehető legjobb dolgom van — egész nap a' kormány biztosokkal vagyok — és mi magunkat civil stabnak hívjuk — már 3man vagyunk emigránsok velek kik mindég együtt utazunk én azonban Kassáról Debreczenbe megyek holnap után — ide ma jöttem, szállásom B. Luzsinszky kormánybiztos palaisjában van — estvére nagy thea annal lesz (*olvashatatlan szó*) hova Görgey is meg jelen.

Kassát ütközet nélkül be vettük — Schlick konfundálodva állásunkon vissza vonult egész Torna és Gömörig. —

Sokat nagyon sokat tudnék irni — de igazán meg vallva még nem is akarok — annyit mondhatok, hogy soha jobb dolgom nem volt — és ha benneteket nélkülözöm nem kellene — mire mindig fájdalommal gondolok vissza — soha nem kívánkoznám Nógrádba — így is ki tudja megyek e — a' mint Debreczenbe érek állásom biztos lesz — és a' legutolsó perczig hazám pártját el nem hagyom — hogy hol adom fel leveletem postára nem tudom, mert innen nem jár posta.

Kassa isteni kis város — én már részint Eperiesen, hol négy napig dőzsöltem; részint itt minden szükséges holmit vettem — egy sapkát — egy pipát — egy utazó tinta tartót egy tört — —

Holnap után utazom el mint futár, lehet egy nappal később — vélem akarják hirül adatni Schlicknek tökéletes tönkre tételét — pár hét múlva én is le küldöm Jancsit Debreczenből hozzátok hátra hagyott holmiaimért isten veletek.

Ölel

Pál.

TARTALOM.

I. Madách Imre levelei.

	Oldal
Madách Imre levele hugához	7
Madách Imre levele Fekete Lászlóhoz	8
Madách Imre levele Jámbor Lászlóhoz	14
Madách Imre levele Pompéry Jánoshoz	29
Madách Imre levele M. Rigondandhoz	30
Madách Imre levele Szász Károlyhoz	31
Madách Imre levelei Szontágh Pálhoz	32

II. Levelek Madách Imréhez.

Madách Imréné levelei fiához	67
Fráter Erzsébet levelei Madách Imréhez	72
Huszár Sándorné levelei bátyjához, Madách Imréhez ..	77
Madách Károly levelei bátyjához, M. I.-hez	79
Madách Pál levelei bátyjához, M. I.-hez	134

M
M
I